6. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM | 2019

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASZTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

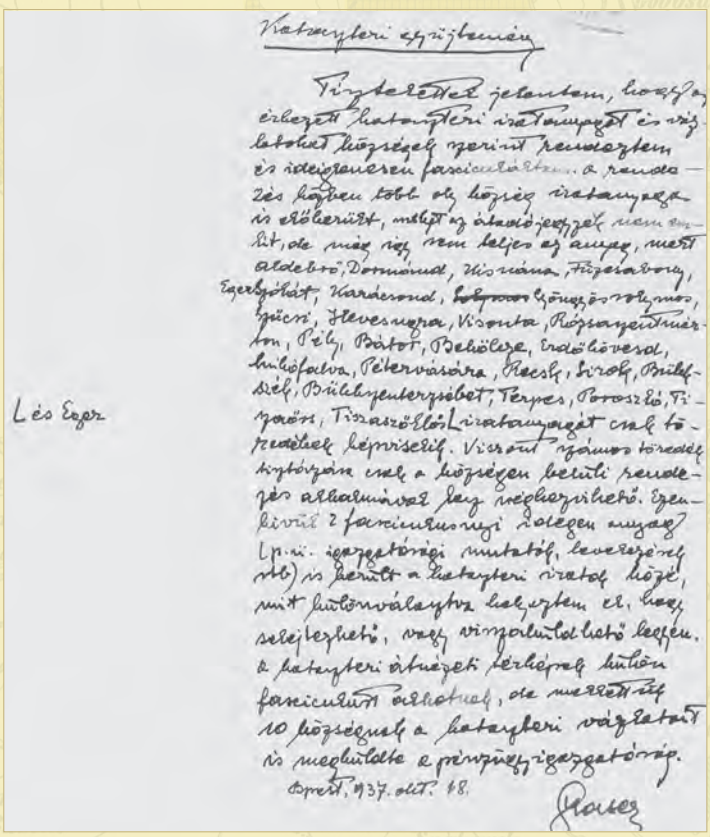
Kataszteri gyűjtemény

Tisztelettel jelentem, hogy az érkezett kataszteri iratanyagot és vázlatokat községek szerint rendeztem és ideiglenesen fascikuláltam. A rendezés során több oly község iratanyaga is előkerült, melyet az átadójegyzék nem említ, de még így sem teljes az anyag, mert Aldebrő, Dormánd, Kisnána, Füzesabony, Egerszólát, Kerecsend, Gyöngyössolymos, Szücsi, Hevesugra, Visonta, Rózsaszentmárton, Pély, Bátor, Bekölce, Erdőkövesd, Mikófalva, Pétervására, Recsk, Sirok, Bükkszék, Bükkszenterzsébet, Terpes, Poroszló, Tiszaörs, Tiszaszőlős [L és Eger] iratanyagát csak töredékek képviselik. Viszont számos töredék tisztázása csak a községen belüli rendezés alkalmával lesz végrehajtható. Ezenkívül 2 fasciculusnyi idegen anyag (pl. igazgatósági mutatók, levelezések stb.) is került a kataszteri iratok közé, mit különválasztva helyeztem el, hogy selejtezhető, vagy visszaküldhető legyen. A kataszteri átnézeti térképek külön fasciculust alkotnak, de mellett még 10 községnek a kataszteri vázlatait is megküldte a pénzügyigazgatóság.

Bpest, 1937. okt. 18.

- Jankó Annamária: A katonai és a kataszteri felmérések kölcsönhatása (1763–1940)
- Török Enikő: Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík
- Reisz T. Csaba: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920)
- Iván Gyula: Néhány gondolat a fejlett kataszterek jövőjéről
- Reisz T. Csaba: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban
- Sz. Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása. Záró szakmai beszámoló az OTKA K 108 919 kutatási projektről

Aspects of Introducing Cadastral Collections

Records and map documentation of cadastral surveys ordered in the territory of the Austro(– Hungarian) Monarchy can be found in several countries, safeguarded by several agencies (central and regional bodies of state surveying, municipalities) and public collections (national, county or special archives, national library, local or special museum). For the complete overview and exploration of the source material it is essential that the professional carers of the similar collections and the researchers learn about them in details. The tutorials can be prepared by them, and we would like to help their work with the instructions below. Obviously, it is not possible to answer every question perfectly in every collection, but any small information can bring us closer to the topic and its sources.

The introductions may inform researchers that: (a) records concerning the organization, personnel and operation of the cadastral survey, describing the process and the history of the survey, moreover, (b) in which collections can the so-called "operatums"; maps, sketches, lists, records and other documents created by the survey, that were handled separately from the records both in that era and now in public collections, be searched for, (c) in case of the description of the collection, what exactly is to be found there, what is its source value (e.g. information about their revisions is important), what help can it be researched with (paper-based, electronic helpdesk, archival registers, online data, digitised files on computers, research room, internet, etc.).

1. Topic. The description can be about an area (e.g. Gödöllő, Újvidék / Novi Sad, Croatia, a county) or about an institution or collection.

2. Historical overview. When was the area surveyed – concretual, or detailed – cadastral (re)assessment, estimation, etc.? Documents regarding the operation of the cadastral organization (legislation, decrees, instructions, reports, offices, departmental files), as well as the professional life of the employees in the collection. Which department carried out the survey (competence), which institutions (financial administration, district court) safeguard cadastral materials among their own records?

3. Safeguarding places. Which institutions keep cadastral documentation regarding the area? Occasionally, the description of several collections may be necessary (e.g. cadastral maps of Budapest or the border counties such as Komárom).

4. Acquisitions. When, from whom and in what way has the documentation become part of the collection? The files, records and recollections of the given time can serve us with data. The integrity of the collection is determined to a large extent by the fact how the records arrived to their current archives; whether the documents have been retrieved from the creator of the document, via official transfer of the records, or indirectly from another institution, possibly by saving from scrapping or the destruction of the documents.

5. Description of the collection. Which type, age, and – in case of the introduction of the collection, which area the documentation is related to, can be found in the collection? What is the structure of the collection (e.g. the alphabetical order of counties, settlements, chronological order, including the increasing order of coupon numbers, etc.). Description of the collection according to general or certain aspects (settlement, document type). A detailed description of the documentation available besides the maps, the identification of the deficiencies.

6. Data content. Presentation of the data content and source value of each type of cadastral material. It is particularly important to describe the types of documents that have not been disclosed in detail by the prior professional research (e.g. mile-sheets, estimation documents).

7. Researchability. What contemporary or modern aids have been prepared for the records, and how can they be obtained? Access to paper-based, electronic, online directories, databases, and digitised documents. The history of making the digitised files (who, when, what technical parameters was the job completed by). Possibilities and limitations of access to the research room, and making copies.

8. Professional literature. Bibliographical particulars of the literature prepared upon the cadastral records regarding the field or being kept in the collection (possibly the evaluation of the volumes with a short annotation). Catastrum is open to publish the introductions.

REISZ T. Csaba – TÖRÖK Enikő

Múlt és jövő

A *Catastrum* immár harmadik éve úgy indul neki az esztendőnek, hogy a megjelenés feltételei – köszönhetően a Nemzeti Kataszter Program Nonprofit Kht. támogatásának és a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. kiadói felelősségének – optimálisak. Ez a körülmény jelentős mértékben inspirálja a szerkesztőséget.

Jelen számunk igen széles időkört ölel át, a 18. századtól egészen a 21. századig terjed az az időszak, amelyben a cikkek témája mozog. A kataszteri felmérések és az egyéb állami feladatok évszázados kapcsolatait világítja meg dr. Jankó Annamária cikke, a személyzet és szervezet történetére, valamint a kataszter modern alkalmazására vonatkozó dolgozatok pedig a lap célzott profilját erősítik.

A *Catastrum* arra törekszik, hogy a tudománytörténet e szeletét olvasmányos és jól illusztrált formában közvetítse, de nem hagyjuk figyelmen kívül a tudományos alaposság és igényesség szempontjait sem. Örömmel adunk ismét helyt annak az OTKA-pályázatnak, amelyet a születésétől kezdve nyomon kísértünk, és most záró beszámolójából átfogóan ismerhetjük meg az eredményeit. Tudományos teljesítményünk elismerésének tekintjük azt is, hogy az MTA II. Osztályának Történettudományi Bizottsága 2018 nyarán felvette lapunkat a szakmailag jegyzett (minősített) folyóiratok közé.

Tartalom

Jankó Annamária: A katonai és a kataszteri felmérések kölcsönhatása (1763–1940) 3
Török Enikő: Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík 19
Reisz T. Csaba: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920) 25
Iván Gyula: Néhány gondolat a fejlett kataszterek jövőjéről 36
Reisz T. Csaba: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban 44
Sz. Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása. Záró szakmai beszámoló az OTKA K 108 919 kutatási projektről 53

CATASTRUM ▪ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ▪ VI. évfolyam, 1. szám

A címlapon: Glaser Lajos ügyirati feljegyzése a „kataszteri gyűjtemény" rendezési és jegyzékelési munkálatairól, 1938 (MNL OL, Y 1. 1938–250.)

Alapítva: 2013 ▪ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ▪ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)
▪ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ▪ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)
▪ Felelős kiadó: dr. Béres András ügyvezető ▪ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:
Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kht.), Varga Felicián (Budapest Főváros Kormányhivatala, Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztály /BFKH FTFF/).

Szerkesztőség:
Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ▪ E-mail: info@catastrum.hu ▪ Honlap: www.catastrum.hu
www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ▪ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ▪ Szerkesztők: dr. Pászti László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (BFKH FTFF) ▪ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.
▪ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 2900 Komárom, Igmándi út 1.

Előfizetés: a kiadónál ▪ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Agrárminisztérium, Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft.

ISSN 2064-5805

Summary

JANKÓ, Annamária: The Mutual Impact of Military and Cadastral Surveys (1763–1940)
janko.annamaria@mail.militaria.hu
Military and cadastral surveys had become in closer and closer contact from the very beginning (the second half of the 18th century). The map of Hungary, which had been reduced on the basis of the first military survey, had already been used in the organization of the cadastral survey ordered by Joseph II. In the 19th century, the already completed cadastral sections (for the non-Hungarian territories of the Austrian Empire) served as the basis for the second military survey; and at the time of the third military survey, the cadastral sections were already the basis for some parts of the Hungarian sections. The topographic maps of the 20th century that were made between the two wars, clearly used the cadastral survey.

TÖRÖK, Enikő: Czech engineer in Transylvania: Anton Hončík
torok.eniko@mnl.gov.hu
Anton Hončík (1826–1868) was born in the Czechia, after some studies in Prague and a few year experiences of surveys in Galicia he arrived in Transylvania in 1851 where he worked as an engineer at the vine-path survey. Despite Hončík's many years of experience András Mersich, Chief Engineer, did not consider him suitable for the detailled survey, in 1858 he was placed in the Pest Buda tax district, where he was employed until the end of 1860. He then worked as a private engineer, presumably in Transylvania, where he also received occasional orders from the Architectural Directorate in Brassó. In 1864, he successfully applied for an engineer intern job at the Architectural Directorate.

REISZ, T. Csaba: State Land Survey Directorate (1919–1920)
reisz.t.csaba@mnl.gov.hu
Between 1850 and 1867 the operations of the cadastral surveys in the area of the empire were administered by the General Directorate of Land Taxation reporting to the Ministry of Finance; in the different counties the it was managed by the National Financial Directorate with two referents, one of them was appointed to the director of the survey. After the Compromise (1867) the survey was managed by the Cadastral Department of the Ministry, its (deputy) director got the title of Director and all the benefits until 1896. At the beginning of the 20th century, the establishment of a self-governing directorate had been initiated several times, however, it only worked for two years and then became a ministerial department again.

IVÁN, Gyula: Some ideas about the future of advanced cadastres
ivan.gyula@bfkh.gov.hu
The essay summarizes thoughts on the future of advanced cadastres. The cadastre as a process consists of three components: the definition, recording and dissemination of information on the relationship between earth and man. The future of advanced cadastres can be evaluated in terms of these three processes. It can be stated that the introduction of the 3D cadastre in the recording process would only mean a real significant change in the future of advanced cadastral systems. In the process of defining and disseminating information technical development will bring about enormous changes, however, it will not affect the essence of the cadastre.

SZ. SIMON, Éva: Exploration of cadastral surveys (tapu defter) of the Ottoman Hungary and the periphery of the occupied region. Final report on OTKA K 108 919 research project
szepesine.simon.eva@mnl.gov.hu
The five-year work (2014–2018) of the project OTKA K 108919 'Processing the Cadastral Records (tapu defter) of the Occupied Hungarian Areas and the Border Region of the Turkish Occupation', was completed in December 2018. The report presents the results of the project (research of the typical Hungarian features, IT and GIS developments, data processing), and the attached bibliography supplies help to get familiar with the historical issues studied by the research team in more details.

REISZ, T. Csaba: Cadastral maps and records in the National Archives of Hungary
The National Archives of Hungary aquired the first cadastral records in 1937, the donator was the financial directorate of Eger. Between 1942 and 1946, 80,000 so called 'oleata' of the State Press were kept in the basement. Between 1951 and 1954, in several waves, the national land surveying authorites passed those cadastral maps and records, which weren't needed in everyday administration. MAKSAY Ferenc archivist, with regard to growth of the colleciton, proposed in 1961 to merge the cadastral collection of the National Széchényi Library into the cadastral collection of the archives. Due to its digitization and processing, the cadastral collection has been available in a higher quality since the first decade of the 21st century.

Jankó Annamária

A katonai és a kataszteri felmérések kölcsönhatása (1763–1940)

Az első katonai és a II. József-féle kataszteri felmérés

Az első katonai felmérés időben megelőzte a sokkal részletesebb kataszteri felmérést, de miután mindkettő a földfelszín ábrázolását célzó térképezés volt, számos összefüggés található közöttük.[1]

Az első katonai felmérés Mária Terézia rendelete nyomán 1763–1787 között folyt a Habsburg Birodalom tagországaiban, tartományaiban (21 részfelmérés). 1:28 800 méretarányban több mint 3200 kéziratos szelvény született, amelyeket a saját korukban szigorúan titkosan kezeltek.[2] A Birodalom akkori területéről egyedül a Tiroli Grófság felmérési szelvényei nem készültek el, ennek oka a kataszteri felmérés elrendelése volt. II. József császár 1785. április 20-án adta ki az adószabályozásról szóló rendeletet, amelynek célja a birtoktérképezés és a birtokok hozadékából származó haszonösszeírás volt, a felmérést szintén a katonaság irányításával végeztették el.[3] 1785-től párhuzamosan folyt Belső-Ausztria katonai felmérése (1784–1787), illetve Alsó- és Felső-Ausztria, Csehország, Morvaország és Galícia kataszteri felmérése, 1:3600 méretarányban, 264 tiszt bevonásával.[4] Belső-Ausztria területén 1786 szeptemberében befejeződtek az adószabályozás érdekében elrendelt földfelmérési munkálatok, így folytatták az 1785-ben félbehagyott katonai térképezést. Miután ezt 1787-ben befejezték, elrendelték Tirol katonai felmérését 1787. február 2-án, de egy hónap múlva a rendeletet visszavonták, a térképező tiszteket átirányították Magyarország területére, ahol a császár által 1786. január 4-én elrendelt kataszteri felmérési munkák a leginkább „visszamaradottak" voltak.[5]

A katonai felmérés 1:28 800 méretarányú szelvényeinek használata a kataszteri felmérésnél nem valószínű, hiszen titkosan őrzött kéziratos szelvények voltak (bár az érintett tisztek közül sokan mind a két munkában részt vettek), viszont a katonai felmérés alapján készített 1:192 000 méretarányú kicsinyített térképeket már felhasználták a kataszteri munkák szervezéséhez. II. József 1785-ben új közigazgatási beosztás kialakítását rendelte el Magyarország és Erdély területére: az előbbinél 10, az utóbbinál három körzet (Bezirk) kialakítását tervezte, és ezek a körzetek jelentették a kataszteri főbizottságok területét. Neu ezredes, aki a katonai felmérést irányította a Magyar Királyság területén, polgári-közigazgatási céllal készített egy, az egész történelmi Magyarország területét ábrázoló, tehát több önálló felmérés (Erdély, Temesi Bánság, Magyar Királyság, Horvátország, Szlavónia, Határőrvidékek) eredményét bemutató térképművet: *Geographische Charte des Königreichs Hungarn. Aufgenohmen unter der Direction des Herrn Obrist von Neu in den Jahren 872, 83 und 84* (A Magyar Királyság földrajzi térképe,

1 Jankó Annamária: *Magyarország katonai felmérései 1763–1950*. Bp., 2007. (= Jankó, 2007)

2 A felmérés utólagos elnevezését az indokolja, hogy a térképezést katonák, a Generalquartiermeisterstab (Főszállásmesteri Kar) beosztott tisztjei, illetve az ezredüktől vezényelt tisztek végezték, elsősorban békeidőben. A méretarány a bécsi ölrendszeren alapult, 1 bécsi hüvelyk:400 bécsi öl.

3 A katonai irányítás egyik oka az volt, hogy a kataszteri felmérést Magyarországon a rendek gátolták, mivel tartottak attól, hogy adómentességük veszélybe kerül.

4 A méretarány szintén a bécsi ölrendszeren alapult, 1 bécsi hüvelyk:50 bécsi öl. Alkalmazták az 1:7200 (1 bécsi hüvelyk:100 öl) méretarányt is.

5 Paldus, Josef: *Die militär. Aufnahmen im Bereiche der Habsburg. Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. in den Jahren 1763–1785*. Wien, 1919.

▪ *1. Az 1:192 000 méretarányú térkép áttekintő szelvénye (HIM HT, B IX a 1120.)*

amelyet Neu ezredes irányításával 1782–1784 között mértek fel) címmel.[6]

A térkép 1786 elejére készült el, a felmérési szelvényekhez képest erősen korlátozott tartalommal, ami nem csak a kicsinyítésből fakad. Egyik legszembeötlőbb vonása, hogy a domborzat ábrázolása halmos az alaprajzszerű helyett. A méretarány megválasztása azt szolgálta, hogy a titkos katonai térképekkel (a felmérési szelvényekkel és az egyéb levezetett méretarányokkal) minél kevésbé legyen összevethető. Ennek ellenére ez az első, a teljes történelmi Magyarország területét ábrázoló, felmérésen alapuló, geometriai értelemben elfogadhatónak tekinthető térkép. A kisebb önálló felmérések anyagát csatlakoztatták a Magyar Királyság felmérési szelvényeiből kicsinyítéssel nyert szelvényekhez, ami nyilvánvalóan csak torzításokkal volt lehetséges. A térképről három kéziratos példány készült, azonos tartalommal, de eltérő szelvényméretben.[7] Elkészültek az előbb említettekhez hasonló kivitellel és tartalommal, ugyanabban a méretarányban az újonnan létrehozott 13 kerület önálló térképei is, amelyet maguk a kerületek is megkaptak, részben javítás céljából, így ez volt az első olyan, nagyobb méretarányú térkép, amelyet a polgári közigazgatás szabadon felhasználhatott *(1. ábra)*.[8]

A térképen ábrázolt 13 körzet szerint folyt a kataszteri felmérés, vezetői a kerületi biztosok voltak. A körzetekbe a korábban a katonai felmérésekben is részt vevő katonatiszteket is kirendeltek: Magyarországon: 1. Kassai körzet: v. Waldau őrnagy; 2. Pécsi körzet: Harbach őrnagy; 3. Nagyváradi körzet: Ulrich százados; 4. Ungvári körzet: Makovics százados; 5. Temesvári körzet: Rauchmüller százados; 6. Besztercebányai körzet: Dormayer százados; 7. Nyitrai körzet: Dumont százados; 8. Győri körzet: Fleischer százados; 9. Pesti körzet: Fischer lovasszázados; 10. Zágrábi körzet: Kaschnitz lovasszázados. Erdélyben: 1. Kolozsvári körzet: Fleischer százados; 2. Nagyszebeni körzet: Gometz százados; 3. Fogarasi körzet: Sechter százados.[9]

Miután az 1:192 000 méretarányú térképmű kéziratos volt, használata erősen korlátozottnak tekinthető, ezért az adózási céllal történő földméréshez a Müller Ignác ezredes által 1769-ben elkészített 1:360 000 méretarányú térképet 1787 novemberére a bécsi Landerer nyomdában 103 példányban kinyomtatták. Ezeket a példányokat szétosztották, de közben az 1788. évi török háborúk félbeszakították a munkát, majd II. József halála előtt, 1790-ben visszavonta a rendeletei nagy részét. A Magyar Korona országaiban a közigazgatási beosztás visszaállt az 1780-ban alkalmazottra. Az elkészült kataszteri szelvények nagy részét megsemmisítették, az iratok egy része megmaradt.[10]

A második katonai felmérés és a 19. századi kataszteri térképezés

I. Ferenc császár 1806-ban rendelte el a „Zweite oder Franziszeische Landesaufnahme”-t (a második, illetve Ferenc-féle országfelmérést), ezzel

6 Andreas von Neu (1734–1803) az I. katonai felmérés egyik legkiemelkedőbb alakja, aki már a felmérés megindulásakor (Szilézia területén) részt vett a munkákban. Ő vezette Felső-Ausztria (1769–1772) és Alsó-Ausztria (1773–1781) felmérési munkáit, majd a Magyar Királyság felmérését 1782–1785 között, előbb alezredesként, később ezredesként. Az ő nevéhez fűződik Magyarország 1:115 200 és 1:192 000 méretarányú levezetett térképeinek elkészítése. Később ő irányította a történelmi Magyarország területén folyó, II. József-féle telekfelmérési munkákat (1786–1788).

7 Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Karten- und Plansammlung, Kartensammlung (= ÖStA, KA KPS KS) B IX a 528, színes fénymásolata: Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtár (= HIM HT), B IX a 1120. MNL OL, S 12 Helytartótanácsi térképek Div. XI. - No. 2. A harmadik példány jelenleg ismeretlen.

8 HIM HT jelzetek: B IX a 579, B IX a 621, B IX a 627, B IX a 636, B IX a 637, B IX a 645, B IX a 650, B IX a 1168, B IX a 1170; ÖStA, KA KPS KS jelzetek: B IX a 731, B IX a 732, B IX a 733, B IX a 850.

9 A térképek ismertetését l. Jankó, 2007. 48–49.

10 Szántay Antal: Magyarország felmérése és leírása II. József korában. *Catastrum,* 1. (2014) 3:2–18.

egy időben felmerült az új kataszteri felmérés tervezése is.[11] Ez utóbbit kezdetben az Udvari Kancellária próbálta megoldani, majd 1810-ben felállították a „Grundsteuerregulierungs-Hofkomission"-t (Földadó-szabályozási Udvari Bizottság), amely még abban az évben próbaméréseket kezdett Mödling (Alsó-Ausztria) környékén. Végül 1817-ben császári rendelet született az osztrák örökös tartományok állandó kataszterének elkészítésére, a munkálatokat Alsó-Ausztriában kezdték és 1861-ben, Tirolban fejezték be.[12] A kataszteri felmérést a szintén 1817-től 1861-ig végzett elsőrendű kataszteri háromszögelés előzte meg, amelynek során alapvonalakat mértek, illetve átvették a második katonai felmérés elrendelésekor 1806-ban felállított Astronomisch-trigonometrisches Departement (Csillagászati Háromszögelő Osztály) által már felmért első rendű háromszögelési pontok koordinátáit. A felmérés során a Cassini-féle vetületet alkalmazták, amelynek az a hátránya, hogy a vetületi kezdőmeridiántól távolodva egyre nő a torzulás.[13] Ennek kiküszöbölésére az egész birodalom területén 10 vetületi kezdőpontot határoztak meg, amelyek között néhányat a második katonai felmérés is átvett, az alábbiak szerint.

A katonai felmérés elrendelésekor a teljes birodalomra tervezett egységes felmérést terveztek, ahol az eredeti tervek szerint a Cassini-féle vetület kezdőpontjául a bécsi Stephansturm-pontot határozták meg, amely a központi kezdőszelvény geometriai közép-

1. táblázat. Az Osztrák Birodalom örökös tartományainak második katonai felmérése, annak kataszteri alapjai

Országok, illetve tartományok	A katonai felmérés ideje	Kataszteri felmérés felhasználása a katonai felmérésnél	Kataszteri, katonai felmérés közös kezdőpontja
Küstenland (Tengermellék)	1821–1824	Nem minden szelvényen szerepel, hogy a kataszteri felmérés alapján	Krimberg
Steiermark (Stájerország)	1826–1836	Minden szelvény a kataszteri felmérés alapján	Schöckel
Illyrien (Illíria)[14]	1829–1835	Nem minden szelvényen szerepel, hogy a kataszteri felmérés alapján	Krimberg
Mähren und Schlesien (Morvaország és Szilézia)	1836–1842	Minden szelvény a kataszteri felmérés alapján	Bécs, Stephansturm
Böhmen (Csehország)	1842–1853	Minden szelvény a kataszteri felmérés alapján	Gusterberg
Dalmatien (Dalmácia)	1851–1854	Minden szelvény a kataszteri felmérés alapján	Bécs, Stephansturm
Galizien und Bukowina (Galícia és Bukovina)	1861–1864	Nem minden szelvényen szerepel, hogy a kataszteri felmérés alapján (nyugati oszlopban nincs, keletiben kevés)	Löwenburg
Kroatien, Slavonien und Militärgränze (Horvátország, Szlavónia, Horvát–Szlavón Határőrvidék)	1865–1869	1858-től folyt a kataszteri felmérés, de a Határőrvidékeken nem. Mindössze 5 szelvényen szerepel, hogy a kataszteri felmérés alapján készült	Ivanicsi zárdatorony

11 Előzményül Johann Jakob Marinoni (1676–1755) osztrák csillagásznak és matematikusnak a 18. század első felében kidolgozott rendszerét tekinthetjük, aki 1719 és 1729 között Európában elsőként kataszteri felmérést végzett Milánó területén, ennek mérési, számítási, térképezési előírásait vették át az osztrák hatóságok.

12 TUZA CSILLA: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban (1817). *Catastrum,* 2. (2015) 2:3–8.

13 César-François Cassini (1714–1784) francia csillagász és geográfus transzverzális négyzetes hengervetületet dolgozott ki, amelyben a földrajzi segédkoordináták képe szabályos négyzethálózatot alkot. A Cassini-féle vetület alkalmazása nem volt következetes, mivel az alapfelületként használt ellipszoidon a hosszakat síkhosszaknak tekintették és redukció nélkül vitték át a síkra, ezért helyesebb a „vetület nélküli rendszer" elnevezés.

14 Illíria néven a felmérés idején csak Krajna és Karintia tartományokat mérték fel.

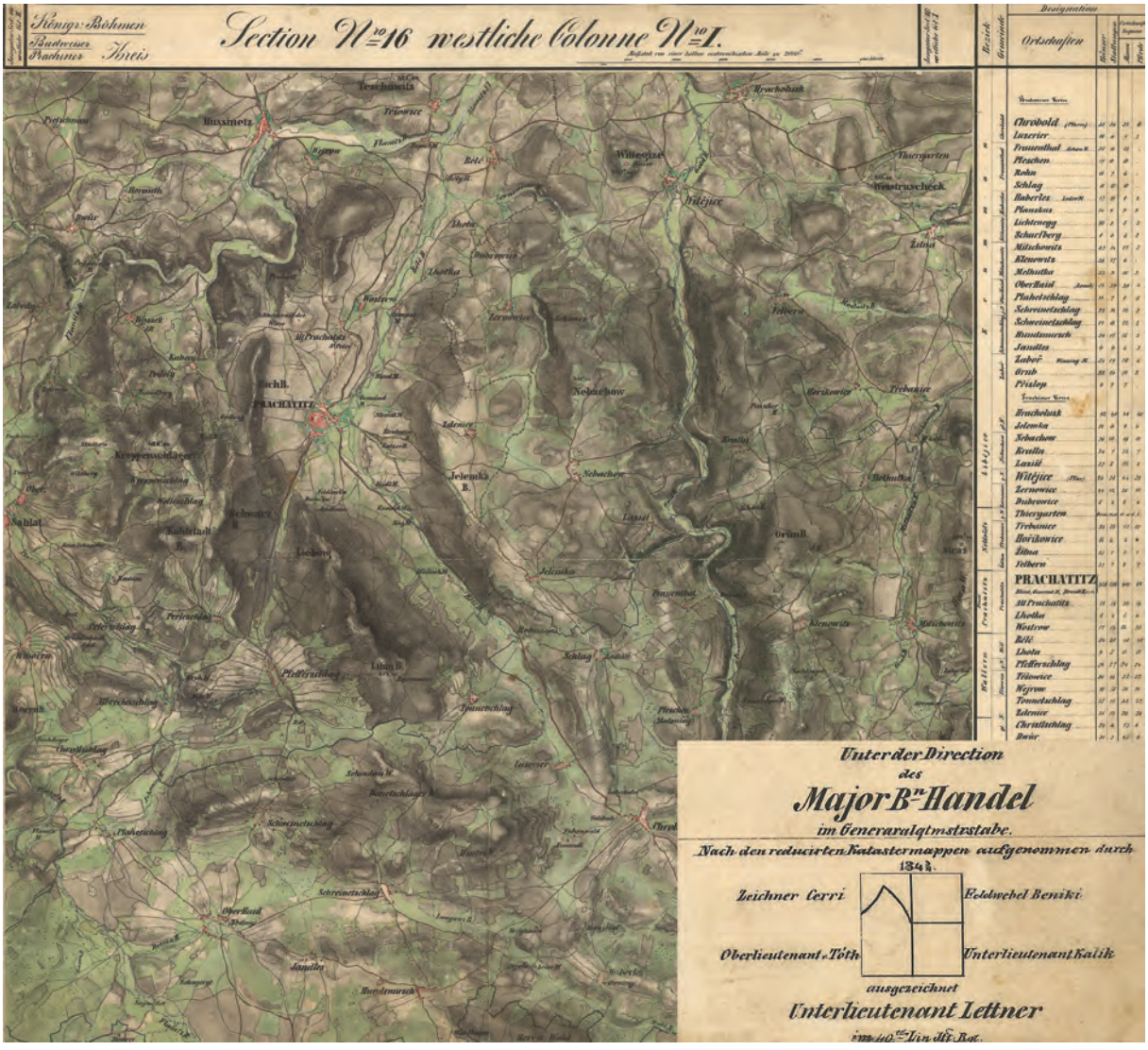

▪ *2. A második katonai felmérés csehországi W. Col. I. Sect. 16. szelvénye, 1843–1844-ből. „Nach den reducirten Katastermappen aufgenommen durch… Oberlieutenant Tóth …” [A kicsinyített kataszteri térkép alapján felmérte…]*

pontjában helyezkedett el. Az 1:28 800 méretarányú felmérési szelvények esetében az első katonai felmérésnél alkalmazott szelvényméretet vették alapul, a birodalom területét ennek a szelvényméretnek megfelelő hálózattal borították (a fent említett kezdőszelvénytől kiindulva). A szelvényhálózat nyugati határa Innsbruck földrajzi hosszúsága volt, az északi szegélyvonalat pedig Varsó földrajzi szélességétől valamivel északabbra helyezték el, ezt nevezték „birodalmi rendszer”-nek. A szelvényjelölés is ennek megfelelően alakult: az oszlopokat római számmal jelölték nyugatról keletre I-től LVII-ig, a vízszintes sorokat pedig arab számokkal 1-től 76-ig. A tervezett szelvényezés és szelvényjelölés alkalmazása azonban a második katonai felmérés végrehajtása során nem volt következetes, ennek az örökös tartományokban meginduló kataszteri felmérés volt az oka. A katonai felmérés (hasonlóan a kataszterihez) országok, tartományok szerint ment végbe. Salzburg (1807–1808), Alsó- és Felső-Ausztria (1809–1818), Tirol, Vorarlberg, Liechtenstein (1816–1821) második katonai felmérésénél még nem támaszkodhattak a kataszteri felmérésre, ott az előbb említett „birodalmi rendszer”-t alkalmazták.

A többi felmérésnél a kataszteri felméréshez létrehozott kezdőpontokat alkalmazták, és e kezdőpontokhoz a katonai felméréseknél külön derékszögű szelvényezést és szelvényjelölést alakítottak ki. Ezen önálló rendszereknél

a szelvényhálózatot a kataszteri mérföldhálózattal párhuzamosan helyezték el. A katonai felmérésnél a szelvénysorokat a térképezett terület északi szegélyétől kezdve, az oszlopokat viszont a térképezési rendszer kezdőpontján áthaladó meridiántól kezdődően két irányban – nyugat és kelet felé haladva – számozták; az egyes oszlopok előtt a W. (West, nyugat), illetve az O. (Ost, kelet) megkülönböztető jelölést használták *(1. táblázat)*.

A katonai felmérési szelvényeken többnyire szerepel, hogy a kataszteri felmérés alapján készültek, így azon a csehországi szelvényen is, amelynek felmérésében Tóth Ágoston (1812–1889), az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc ezredese, a katonai térképészet későbbi tudósa részt vett *(2. ábra)*.

1839-ben létrejött a bécsi Militärgeographisches Institut (Katonai Földrajzi Intézet), amely a továbbiakban a katonai felméréseket irányította, és ahol már nevesítették a Militärische Zeichnungskanzleit (Katonai rajzoló osztály). Ennek a feladata volt többek között, hogy a kataszteri térképeket kicsinyítse a felmérők számára.

Magyarországon 1849. október 20-án rendelték el az „állandó kataszter" létrehozását, de mivel ez nem volt gyorsan megvalósítható, 1850. március 4-én „földadó ideiglen" készítését rendelték el, hogy a részletes felmérés elvégzéséig legyen alapja a földadó kivetésének.[15] Ez volt az ún. konkretuális felmérés (Concretuel Vermessung), amelynek térképei 1851 és 1860 között keletkeztek, az irányítás Bécsből történt, a Pénzügyminisztérium alá tartozó „k.u.k. General Direction des Grundsteuer Katasters" (Földadó-kataszteri Igazgatóság) hivatalából, ennek volt alárendelve a magyar területre eső öt kerületi és két tartományi adóbizottmány.[16] A „földadó ideiglen" kataszteri térképeinek megrajzolásához az összes meglévő térképanyagot fel kellett használni, viszont csak a községek és a dűlők határvonalait kellett felmérni, a dűlőkön belül az egyes ingatlanok területét bevallás alapján állapítva meg. A térképek méretaránya változó, többnyire 1 bécsi hüvelyk:100 öl (1:7200), 1 bécsi hüvelyk:50 öl (1:3600) vagy 1 bécsi hüvelyk:200 öl (1:14 400) volt.

A fenti munkákkal párhuzamosan a háromszögelések is elkezdődtek 1853-ban a Dunántúlon, ahol a felmérést a Főszállásmesteri Kar alárendeltségébe tartozó Háromszögelő Osztály mérési eredményeinek felhasználásával folytatták. 1867-ben Budán létrehozták a Háromszögmérési és Számító Hivatalt, amely ettől kezdve a felmérési felügyelőségek munkáját készítette elő. Magát a felmérést (ez már az „állandó kataszter" volt) 1856-ban szintén a Dunántúlon kezdték meg, 1 bécsi hüvelyk:40 bécsi öl (1:2880) méretarányban. Az elkészült kataszteri térképek először adókivetés céljából a pénzügyigazgatóságokhoz, majd a térképtárakba kerültek, később egy részüket kinyomtatták, így szélesebb körű felhasználásuk is lehetővé vált. 1866-ig az ország területének csupán 26,4 százalékát mérték fel, tehát a második katonai felmérés megelőzte a kataszterit, így nem is támaszkodhatott arra.

A kataszteri felmérés viszont fel tudta használni a katonai felmérések levezetett méretarányú térképeit, elsősorban az adókerületek kialakításához, a munka megszervezéséhez és ellenőrzéséhez. Az első katonai felmérés alapján az Osztrák Birodalom területére 1822-ben jelent meg Ludwig August Fallon ezredes nevéhez fűződően egy 1:864 000 méretarányú áttekintő térkép (a felmérési méretarány 1/30-a), majd az 1830-as évek elejétől ennek alapján kiadták a „fele" méretarányú úttérképeket (1:432 000 méretarányban) a birodalom országaira, tartományaira.[17] Az úttérképek a topográfiai térképek legtöbb elemét tartalmazták, kivéve néha a domborzatot, de saját korukban a nyomtatásban megjelent legrészletesebb térképek voltak.

A Földadó-kataszteri Főigazgatóság 1850. október végén kezdeményezte a „földadó

15 Tuza Csilla: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4.
16 A konkretuális felmérésnél 1850–1853 között végezték a felméréseket, 1853–1860 között a korrekciókat.
17 *Das Oesterreichische-Kaiserthum mit beträchtlichen Theilen der angrenzenden Staaten*. HIM HT, B IX a 9.

ideiglen" elvégzéséhez Magyarország és Erdély 1:432 000 méretarányú nyomtatott úttérképeinek beszerzését, amelyeket a Főszállásmesteri Kar készített és adott ki, hogy ezeken ábrázolják a felmérés állását és előrehaladását:[18]

Strassen-Karte des Koenigreiches Ungarn. Wien, 1832. 9 szelvény (HIM HT, B IX c 619).

Strassen Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen. 1828 körül. 2 szelvény (HIM HT, B IX c 736/1).

Ez utóbbi térképnek egy későbbi kiadása (1854) Andreas Mersich erdélyi kataszteri főmérnök nevéhez fűződik, aki az 1850-es évek második felében munkajelentéseihez csatolta a térkép egyes példányait, és jelölte rajta a konkretuális, dűlőnkénti felmérés éppen aktuális állását: *Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. 1854 (HIM HT, B IX c 423).

Egy másik összefüggés a katonai és kataszteri felmérés között a mindkettőnél gyakran alkalmazott 1:144 000 méretarány. Az osztrák örökös tartományok területéről 1810-től kezdődően a második katonai felmérés kéziratos szelvényei alapján, a felmérések befejeztével ötödére kicsinyítve adták ki az országok, tartományok rézmetszetű, 1:144 000 méretarányú sorozatait, tehát ezeken a területeken a 19. század első felében már nyomtatott, részletes térképekkel rendelkeztek. Magyarországon az elhúzódó felmérés miatt az 1:144 000 méretarányú sorozat csak jóval később jelent meg, így azt a kataszteri felmérés nem használhatta. 1850 decemberében az „ideiglenes" kataszteri felmérés alapján elrendelték az 1:144 000 méretarányú kéziratos térképek készítését az öt adókerület és a két külön adótartomány területéről, amelyeket később nyomtatni is szándékoztak, de végül erre csak az erdélyi szelvények esetében került sor.[19] Ezeknek a kéziratos térképeknek a készítéséhez felhasználták a kataszteri felmérés 1:144 000 méretarányú krokijait (kataszteri térképvázlatok), valamint a második katonai felmérés már meglevő szelvényeit is. A bécsi Katonai Földrajzi Intézethez tartozó Militärtriangulierung und Calcul-Bureau (Katonai háromszögelő osztály) által felmért, a katonai felméréshez meghatározott alappontokat is megkérték és használták.

Az adókerületekre a következő 1:144 000 méretarányú kéziratos térképművek készültek el az „ideiglenes" kataszter alapján:

1. A soproni adókerületben kezdték meg a kerülettérképek szerkesztését, 1854 végén a beérkezett községi kataszteri térképvázlatok alapján. A kéziratos, kilencszelvényes térkép 1855-ben készült el, ekkorra mintegy a terület felére már elkészültek a második katonai felmérés szelvényei a Balatontól északnyugatra, nyugatra, tehát felhasználhatták azokat.

2. A pest-budai adókerület térképe 1855-ben készült, 10 szelvényből áll, a területen nagyon kevés szelvény állt rendelkezésre a második katonai felmérésből, mindössze északnyugaton néhány szelvény.

3. A nagyváradi adókerület térképe 1855-ben készült 10 szelvényen, de azon a területen még nem ment végbe a második katonai felmérés, nem használhatták azt. Viszont ebből a térképből készült a bécsi Katonai Földrajzi Intézet számára egy kéziratos másolat, amelyet 1857-ben kértek a Földadó-kataszteri Főigazgatóságtól, hogy Erdély és a nagyváradi kerület határát pontosítsák.[20]

4. A kassai adókerület térképe 1856-ban készült 12 szelvényen, nagy részük a második katonai felmérés alapján.

5. A pozsonyi adókerület térképe 1855–1858 között készült nyolc szelvényen, az összes szelvény a második katonai felmérés alapján.

1858-ra tehát mind az öt adókerület térképe elkészült. Bár nagy érdeklődés mutatkozott irántuk, mivel nem álltak rendelkezésre friss, megbízható, hasonló méretarányú térképek, végül nem nyomtatták ki őket, így széles körben nem hasznosulhattak. Viszont alapul szolgáltak az 1:288 000 méretarányú „általános" térképhez, amelyet a bécsi Katonai Földrajzi Intézet adott ki 1858-ban: *Administrativ- und General-Karte des Königreiches Ungarn* [A Magyar Királyság közigazgatási térképe], amely

18 Török Enikő: A földadórendező bizottmányok által használt országtérképek. *Catastrum*, 3. (2016) 2:3–10.
19 Török Enikő: Az adókerületek térképei (1855–1856, 1858). *Catastrum*, 3. (2016) 2:11–20.
20 HIM HT, B IX a 637/2.

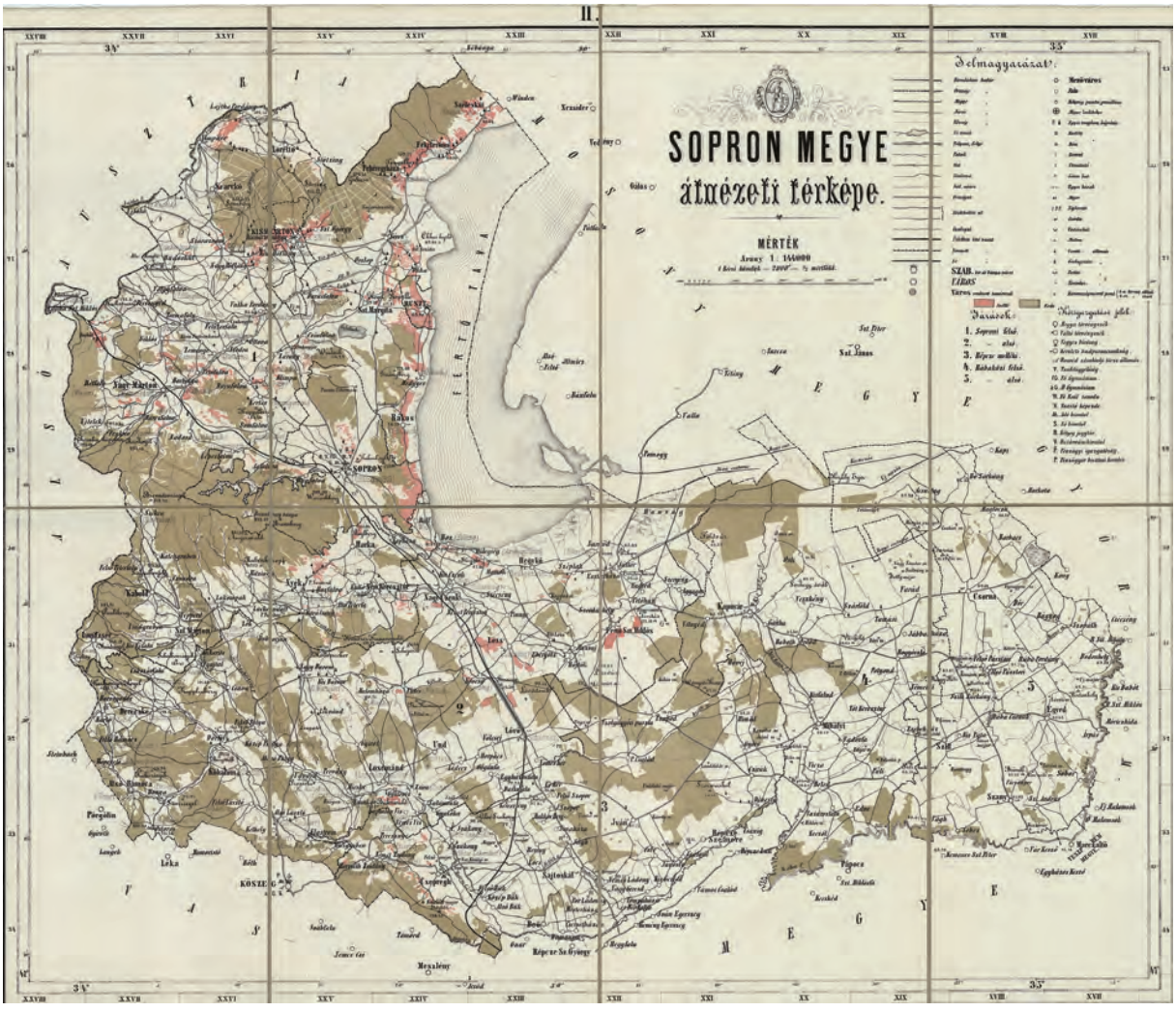

▪ *3. Sopron megye átnézeti térképe (HIM HM, B X a 532/1.)*

mind az öt adókerület területét ábrázolja.[21] Az „általános" térképmű egy része a második felmérés alapján készült (ahol már végbement), a többi területen viszont ezeket a kéziratos, kataszteri felmérés alapján készült, 1:144 000 méretarányú térképeket használták.

A Magyar Királyság területére a katonai felmérés alapján, a szelvények kisebbítésével megjelentek az 1:144 000 méretarányú, szabályosan levezetett térképek is, de csak a felmérés befejezése után, 1869–1881 között: *Spezialkarte des Königreiches Ungarn* [A Magyar Királyság részletes térképe], amelyet Bécsben adott ki a Katonai Földrajzi Intézet, 141 rézmetszetű szelvényen.[22] A sorozat a Szlavón Királyság és határőrvidék területét is ábrázolja, de Horvátország és a horvát határőrvidék nem került kiadásra ebben a méretarányban.

1868-ra az állandó kataszteri felmérés 19 vármegyében fejeződött be, valamint hat vármegyében volt folyamatban.[23] Részben ennek eredményeképpen 1870–1872 között Budán, a M. Kir. Kataszteri Kőnyomda Intézet kiadásában megjelentek a Magyar Királyság megyé-

21 HIM HT, B IX a 521. A Földadó-kataszteri Főigazgatóság még 1855 júniusában rendeletben írta elő mind az öt adókerület számára, hogy a Főszállásmesteri Kar tisztjei és a Katonai Földrajzi Intézet alkalmazottai betekinthetnek a kerületek térképeibe, és a munkájukhoz szükséges adatokat felhasználhatják.

22 HIM HT, B IX a 531.

23 Török Enikő: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.

inek átnézeti térképei 1:144 000 méretarányban, a kereten szerepel a kataszteri térképek hálózata.[24] A színes, magyar nyelvű térképek tartalmazták a közigazgatási beosztást, a közigazgatási jeleket, ábrázolták a szőlőket és erdőket, viszont nem volt domborzatuk. Azoknál a megyéknél, ahol még nem fejeződött be a kataszteri felmérés, nyílván az „ideiglenes kataszter" alapján készült kéziratos 1:144 000 méretarányú térképek szolgáltak alapul *(3. ábra)*.

Erdély, valamint a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság önálló koronatartományként különálló adótartomány volt az 1850-es években. Az ideiglenes földadó megállapításához kapcsolódó műszaki, felmérési munkálatok a két koronatartományban is 1850-ben kezdődtek. A konkretuális, azaz dűlőnkénti felmérés végeztével a mérnökök által készített településkrokik alapján egy-egy tartománytérképet (Übersichtskarte) kellett összeállítani a rájuk bízott területekről 1:144 000 méretarányban.[25]

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területéről 1855-ben készült el a kéziratos térkép, nyolc szelvényen, Josef Lokarner és Hátsek Ignác munkája nyomán. A második katonai felmérés még nem ment végbe ezen a területen, de sok régebbi anyag volt a községekről, amit fel lehetett használni. A térkép egyik kéziratos másolata a bécsi Hadilevéltár gyűjteményében is megtalálható.[26]

Erdély területén kevés használható térkép volt, a második katonai felmérés még nem ment végbe ezen a területen, ezért elhúzódott a munka. 1851-ben a Földadó-kataszteri Főigazgatóság elküldött egy jegyzéket az erdélyi adóbizottmánynak a háromszögelési pontokról, amely tartalmazta a katonai háromszögelő osztály által a katonai felméréshez meghatározott adatokat is. 1861-re készült el a 24 szelvényes, 1:144 000 méretarányú kéziratos térkép az 1859. évi közigazgatási beosztás szerint, amelyet a bécsi Katonai Földrajzi Intézet fényképészeti eljárással 1861-ben sokszorosított: *Administrativ Karte des Grossfürstenthums Siebenbürgen nach der neuesten Landeseintheilung 1859* címmel.[27] Érdekesség, hogy bár Erdély katonai felmérése ekkor még csak részlegesen ment végbe (1853–1858 között Erdély déli részén 39 szelvény készült el), az elkészült 1:144 000 méretarányú szelvények mégis összefüggést mutatnak azok beosztásával. Egy részletes térképszelvény 20 (4×5) felmérési szelvény területét öleli fel.

A harmadik katonai felmérés (1869–1887) és kataszteri alapjai

A harmadik katonai felmérés idején 1881-ben szervezetileg a bécsi Katonai Földrajzi Intézethez tartozott a Kataszteri Felmérés (Katastral-Vermessung), amelyet újonnan rendeltek oda, hogy Bosznia–Hercegovina 1878. évi okkupálását követően a kataszteri felmérést végezzék. Ez ismét szemléletes példa a két felmérés összefüggésére.

A katonai felmérés eredményeképpen az Osztrák–Magyar Monarchia területére összesen 2826 1:25 000 méretarányú kéziratos szelvény készült. Az Osztrák Császárság tartományai, tagországai – Tirol-Vorarlberg, Salzburg, Alsó-Ausztria, Karintia, Stájerország, Bukovina, Galícia, Felső-Ausztria, Szilézia, Csehország, Morvaország, Krajna, a Tengermellék, Dalmácia – felméréséhez, a második katonai felméréshez hasonlóan, a kataszteri térképeket használták alapul, de a szelvényeken ezt már nem tüntették fel. Magyarország területén más volt a helyzet, az „állandó" katasztert jóval később, 1849. október 20-án rendelték el, 1880-ig az országnak csak mintegy fele került kataszteri felmérésre, így a kataszteri térképek csak azokon a területeken szolgálhattak alapul a katonai térképezéshez, ahol rendelkezésre álltak. Egyéb területeken a második katonai felmérés szelvényeit használták.

A katonai felmérési munka két részből tevődött össze: a téli előkészítő munkából, amelynek során az új felmérési szelvények elő-

24 Pályi Zsófia Kata: A Magyar Királyi Telekzeti Kőnyomda Budán. *Catastrum*, 1. (2014) 1:2–19. (Vonatkozó hely: 19.)
25 Török Enikő: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dűlőnkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40.
26 ÖStA, KA KPS KS B IX a 574/2.
27 HIM HT, B IX a 719.

készítése és a nyári munkával már felmért szelvények végleges megrajzolása folyt, valamint a nyári, nagyrészt felmérő munkából. Ahol rendelkezésre álltak a kataszteri felmérés 1:2880 méretarányú térképei, a Háromszögelő (később Csillagászati-geodéziai) osztály előállította az ún. szerkesztési lapot (Constructionsblatt) egy hetvenötezres szelvény területére.[28] Azon folyt a tervezés: felszerkesztették a háromszögelési pontokat, valamint a szelvényhatárokat alkotó hosszúsági és szélességi köröket, majd elkészült a kicsinyített kataszteri váz. Ahol viszont nem állt rendelkezésre kataszteri térkép, mint Magyarország és Horvátország egy részén, a második katonai felmérés 1:28 800 méretarányú szelvényei szolgáltak alapul, ezekből fényképészeti úton 1:25 000 méretarányú, a hetvenötezres szelvényterületre összeállított nagyításokat készítettek.

A történelmi Magyarország területét összesen 1354 kéziratos (4. ábra) szelvény fedi, ezek igen eltérő minőségűek aszerint, hogy milyen alapot használtak a mérésekhez. Legjobb térképi alapul a kataszteri térképek szolgáltak, legkevésbé megbízhatóak pedig azok a felmérési szelvények voltak, amelyek esetében a

2. táblázat. A harmadik katonai felmérés üteme és a felmérés alapja Magyarország területén

Év	Terület	A felmérés alapja	A felmért szelvények száma
1869–1873	Erdély[29]	Első-, másod-, harmadrendű háromszögelési pontok	216[30]
1872–1873	Északnyugat-Magyarország	Kataszteri váz	20
1873–1874	Máramaros keleti része	Kataszteri váz	7
1874–1875	Máramaros	Kataszteri váz	26
1875–1876	A Felvidék északkeleti része, a Kárpátalja	Kataszteri váz, kivéve néhány községet, ahol hiányzott	69
1876–1877	A Felvidék középső része	Kataszteri váz, kivéve néhány községet, ahol hiányzott	85
1878–1879	Magyarország nyugati határa	Kataszteri váz	42
1879–1880	Délnyugat-Magyaroság, Horvátország, Nyugat-Szlavónia	Kataszteri váz	107
1880–1881	A Dunántúl egy része, Horvát–Szlavón Határőrvidék nyugati fele	Kataszteri váz, ahol hiányzott, a második katonai felmérés Kataszteri váz	131
1881–1882	Délkelet-Magyarország (Temesi Bánság, volt Bánsági Határőrvidék), Kelet-Szlavónia és a Horvát–Szlavón Határőrvidék keleti része	Második katonai felmérés Kataszteri váz	231
1882–1883	Északnyugat-Magyarország	83% a második felmérés alapján 10% a kataszteri váz alapján 7% alap nélkül, új felmérésre volt szükség	150
1883–1884	Kecskemét–Kisújszállás, Salgótarján, Miskolc, Rozsnyó térsége	Második katonai felmérés	145
1884–1885	Az Alföld nagy része	Kataszteri váz, második katonai felmérés	125

28 Négy 1:25 000 méretarányú szelvény alapján készült a már nyomtatásban megjelenő 1:75 000 méretarányú részletes térkép.
29 Erdély felmérése 1:28 800 méretarányban történt, a II. katonai felmérés szelvényméretében, 294 szelvényen.
30 Az 1888–1895 között végbemenő reambulálás kapcsán az 1:28 800 méretarányú szelvényeket 1:25 000 méretarányba szerkesztették át, valamint megváltoztatták a szelvényméretet is, aminek eredményeként 216 szelvényt kaptak.

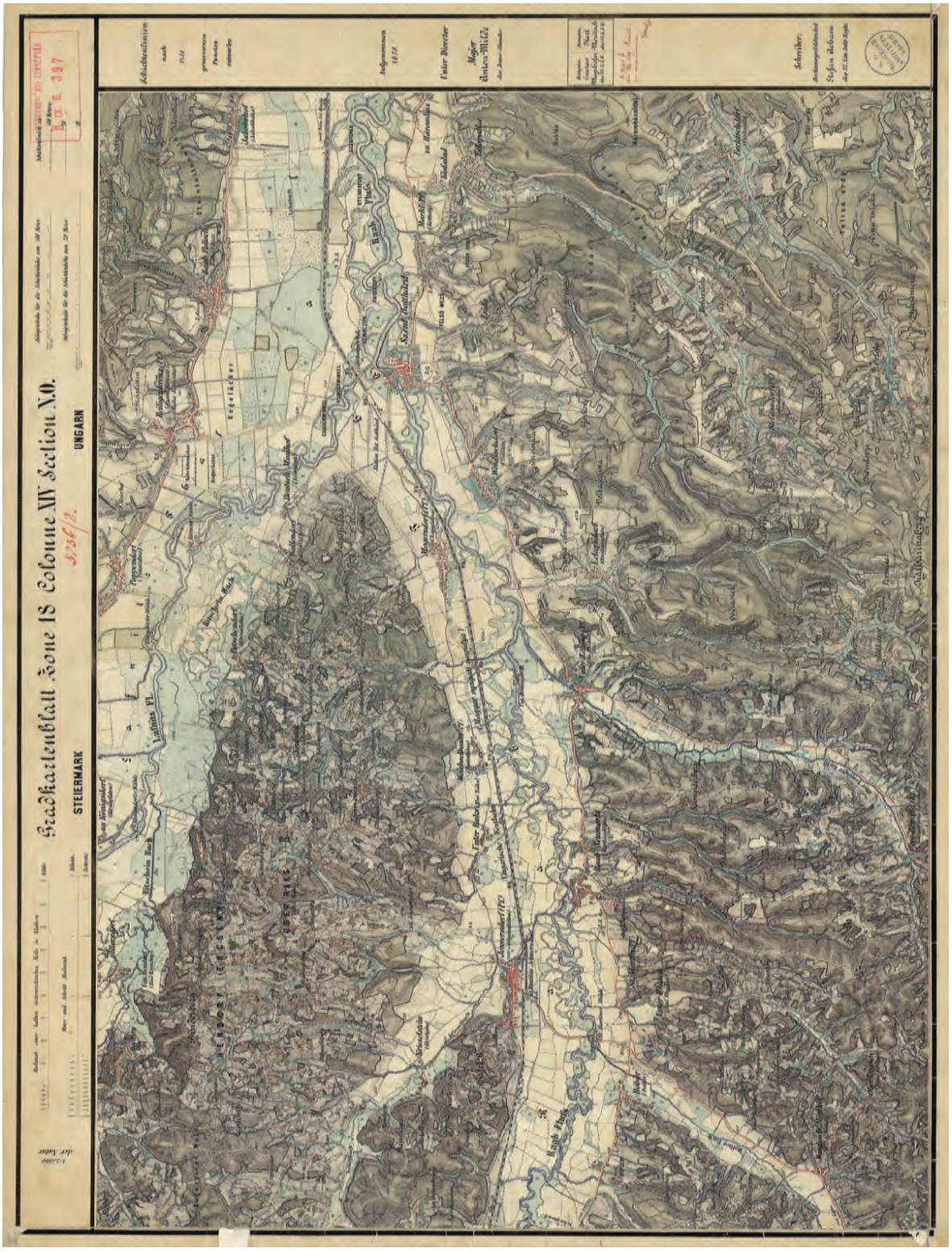

▪ 4. *A harmadik katonai felmérés nyugat-magyarországi kéziratos szelvénye Szentgotthárd környékéről (Zone 18, Colonne XIV. N. O.), amely 1878-ban kataszteri felmérés alapján készült*

felmérés háromszögelési pontok alapján ment végbe. A felmérés időrendjében Magyarország különböző részein a munkálatok alakulása a *2. táblázat*ban követhető.

A harmadik katonai felmérés 1:25 000 méretarányú szelvényei alapján 1:75 000 méretarányú „részletes" térképek jelentek meg, rögtön a felmérést követően. Ezzel szemben az 1:144 000 méretarány a kataszteri térképek vonatkozásában tovább élt a 19. század végén, 20. század elején is. 1895-ben jelent meg Homolka József *A Magyar Szent Korona Országainak földmívelési térképe* 1:900 000 méretarányban Budapesten, a Pénzügyminisztérium kiadásában, nyomtatta a M. Kir. Állami Nyomda. A térképen szereplő szöveg: „*A legújabb katasteri felmérések és hivatalos adatok nyomán*". Ennek az áttekintő térképnek a beosztása szerint, hasonló stílusban egy újabb 1:144 000 méretarányú sorozat jelent meg: a vármegyék „*közigazgatási és földmívelési*" térképe, 1898–1914 között, szintén a M. Kir. Állami Nyomda kiadásában. A térképek a közigazgatási beosztáson túl jelezték a művelési ágak megoszlását (szántó, szőlő, rét, legelő, erdő stb.). A keretvonalon a földrajzi fokhálózat szerepelt, a kataszteri nem. A vármegyeszékhelyeket melléktérképként 1:36 000 méretarányban külön ábrázolták, ez szintén a kataszteri felméréseknél alkalmazott kisebbített méretarány. Nem minden vármegyéről készültek el vagy maradtak fenn ezek a szelvények.

Szintén 1:144 000 méretarányban jelentek meg 1911–1912-ben Magyarország vármegyéinek átnézeti vázlatai. Az egyszínű, vázlatos térképeket szintén a M. Kir. Állami Nyomda adta ki, csak a közigazgatási beosztás (községhatár), vasút, út, folyók vannak feltüntetve, a térkép szélén pedig a kataszteri hálózat számozása. Ezek a vázlatos alaptérképek a történelmi Magyarország minden vármegyéjére elkészültek, sokféle további felhasználásra alkalmasak voltak, például ugyanebben az időben jelentek meg a vármegyék földadó-kataszteri vázlatai, ahol a községi határjelölés mellett feltüntették a becslőjárás- és osztályozási vidék határát is.

A negyedik katonai felmérést 1896-ban rendelték el, ekkor a kataszteri felmérés már nem tartozott a bécsi Katonai Földrajzi Intézethez. Előzetes tervek szerint a szelvények síkrajzának alapja a kataszteri váz lett volna, de mivel a felmérés 1914-ben abbamaradt, és addig kevés szelvény készült el – Magyarország területén csak a Magas-Tátrában –, ennek gyakorlati jelentősége nem volt.

Két háború közötti katonai és kataszteri térképezés

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a többi utódállamhoz hasonlóan Magyarország is jogosult volt a harmadik katonai felmérés különböző méretarányú térképeire. Az 1922-ben létrehozott, a Pénzügyminisztérium XIII/c ügyosztályaként működő Állami Térképészet mint a bécsi Katonai Földrajzi Intézet jogutódja megkapta a harmadik katonai felmérés 1:25 000 méretarányú kéziratos szelvényeit, amelyek elég elavultak voltak, a terep mintegy 40-50 éves állapotát tükrözték, mindenfajta változtatás nélkül.[31] Miután eddigre Magyarország teljes (trianoni) területén befejeződött a kataszteri felmérés, a katonai célú topográfiai felmérés egyre szorosabb összefüggést mutatott a kataszteri felméréssel, ezt segítette elő az is, hogy mindkét szervezet a Pénzügyminisztériumhoz tartozott. További szoros összefüggést teremtett, hogy 1923-ban döntés született a katonai topográfiai térképek esetében is a sztereografikus vetület bevezetéséről. Ebben döntő szerepet játszott, hogy a kataszteri térképek az ország területének kétharmadáról 1860-tól kezdve sztereografikus vetületi rendszerben készültek, így az ezekhez felmért állandósított háromszögelési pontok értékeit közvetlenül, átszámítás nélkül átvehették.[32] A sztereografikus vetület további előnye a harmadik felmérésnél alkalmazott poliéder vetülettel szemben, hogy a csatlakozó térképszelvények egy síkba kiteríthetők, és valamennyi szelvényre kiterjedő, egységes

31 A trianoni békeszerződés limitálta a hadsereg létszámát, így a katonai térképészet „bújtatottan" polgári irányítás alá került.

32 A többi kataszteri térkép vagy vetület nélkül (1853–1860 között), vagy ferde tengelyű, szögtartó hengervetületben készült (1908 után).

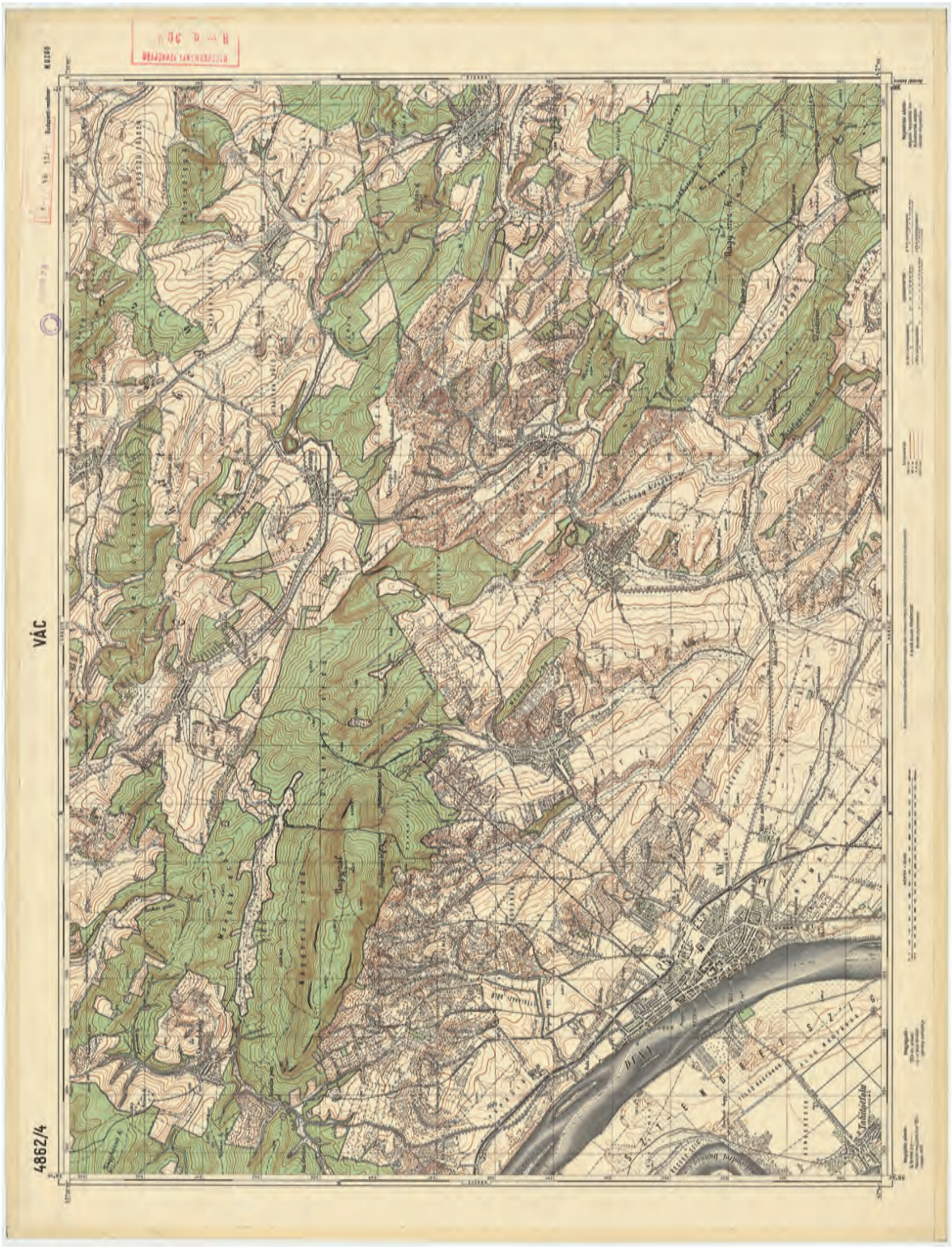

5. *A harmadik katonai felmérés reambulálás alapján felújított szelvénye Vác és környékére (4862/4 szelvény)*

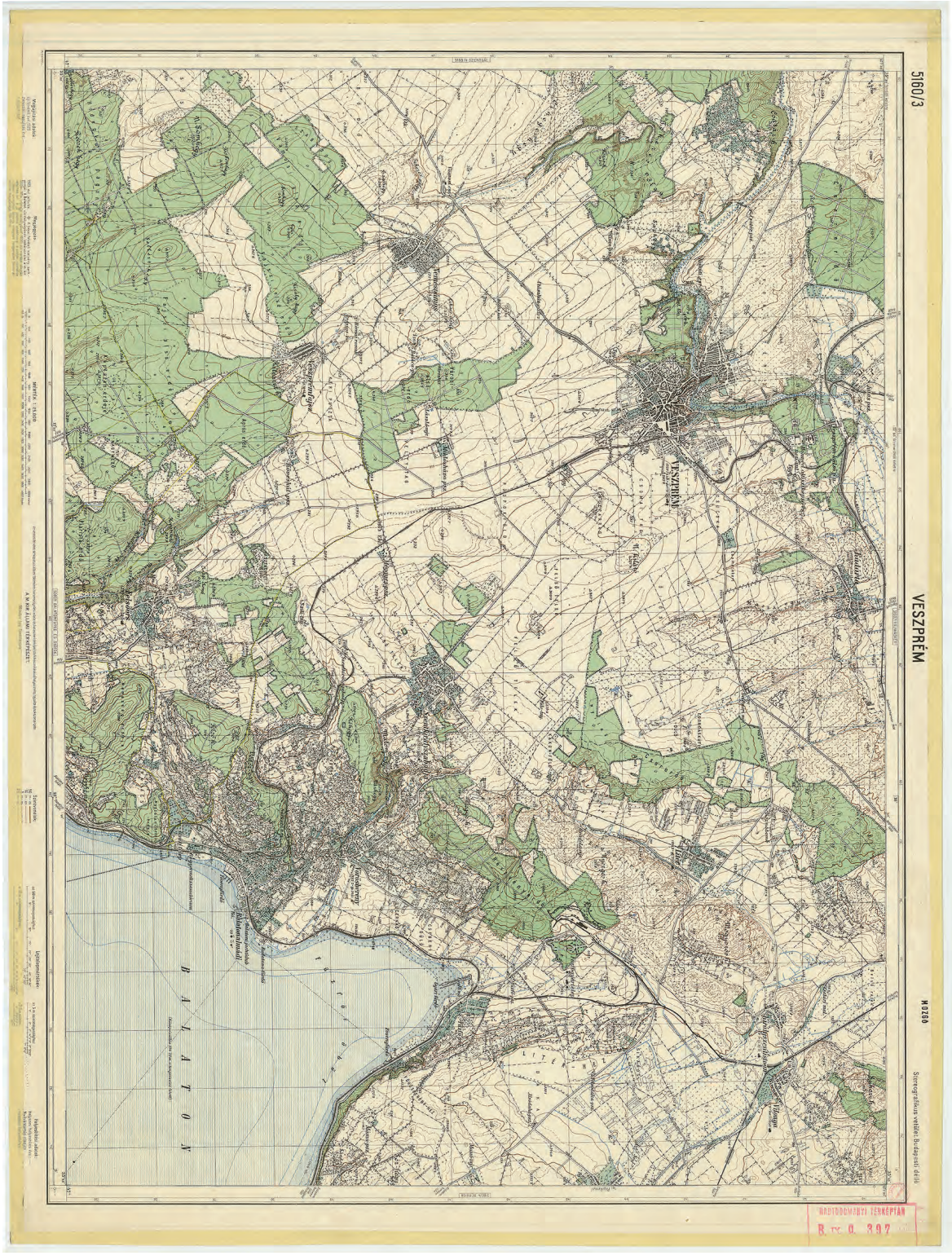

▪ *6. A két háború között topográfiai új felmérés alapján készült szelvény Veszprém és környékére (5160/3 szelvény)*

kilométer-hálózat fektethető fel az ország teljes területére. Hátránya viszont, hogy minél inkább távolodunk a vetületi kezdőponttól, annál inkább torzulnak a hosszak és a területek.[33] Ennek csökkentése érdekében már a vetület kataszteri célra való alkalmazásakor, a 19. század második felében, az ország akkori területére három vetületi rendszert vezettek be, különböző kezdőpontokkal:

– a Magyar Királyság területére a budai rendszert, a gellérthegyi felsőrendű háromszögelési kezdőponttal;

– Erdély területére a marosvásárhelyi rendszert, Kesztej-hegy felsőrendű háromszögelési kezdőponttal;

– Horvátország és Szlavónia területére az ivanicsi rendszert, az ottani kolostor tornyával mint kezdőponttal.

Az első világháborút követően létrejött magyar katonai térképészet a harmadik katonai felmérés alap- és levezetett méretarányú szelvényeinek felújítását tűzte ki célul, sztereografikus vetületi rendszerbe átültetve. Kezdetben a fent leírt sztereografikus koordináta-kezdőpontokat alkalmazták, tehát a trianoni ország területére a Gellérthegy-kezdőpontot, attól mint 0 ponttól növekedett a négy világtáj felé a kilométer-hálózat számozása. Az e rendszerben kiadott huszonötezres szelvényeken a „*sztereo. Bp. déllő*" feliratot találjuk. 1935-től gyakorlati okokból, hogy negatív koordináták ne szerepeljenek a rendszerben, a kilométerhálózat számozásának kezdőpontját a gellérthegyi központtól 500 km-rel nyugatra és 500 km-rel délre helyezték, ezeken a térképeken a „*Budapesti rendszer*" megírást találjuk. A koordinátakezdőpont-áthelyezést az ivanicsi és marosvásárhelyi rendszer esetében is alkalmazták. Az előbbinél 400 km-rel nyugatra és 400 km-rel délre történt az áthelyezés, az utóbbinál 600 km-rel nyugatra és 600 km-rel délre; így valamennyi koordináta pozitív előjelű lett. E rendszereknek főleg később, a visszacsatolt területek térképezésénél lett jelentősége.

Míg az első világháború utáni térképezés háromszögelési alapját a kataszteri térképek sztereografikus háromszögelési ponthálózata alkotta, a magassági hálózat az Osztrák–Magyar Monarchia 1873–1898 között végrehajtott „szabatos szintezéséből" származott, amelynek alapjául az 1888-ban állandósított nadapi főalappont szolgált (az Adriai-tenger szintje feletti magassága 173,8385 méter). Az Állami Térképészet Geodéziai csoportja a Háromszögelő Hivatal I. rendű magassági pontjaihoz csatlakozott, amelyeket tovább sűrítettek.

A harmadik katonai felmérésből származó, 1:25 000 méretarányú szelvényeket kezdetben reambulálás (helyszíni helyesbítés) útján kezdték felújítani 1920-tól, először a kéziratos szelvényekről fényképészeti úton kéknyomatot készítettek, amelyet mérőasztalra ragasztottak, felszerkesztették az alappontokat és a kataszteri szelvényhálózatot sztereografikus vetületben, majd pantográffal a kataszteri térkép tartalmát, valamint kisebbítő körzővel a légifénykép tartalmát (ha rendelkezésre állt). A helyszínelés a négyfelé vágott szelvény negyedein történt, mérőasztalos eljárással. A szelvényeket színes nyomtatással sokszorosították. 1920–1926 között 106 szelvényt reambuláltak, ez a trianoni terület mintegy egynegyede. A szelvényeken alul, középen a következő szöveg szerepel: „*Az eredeti felvételi térképet az állami földmérés háromszögelési adatai és kataszteri térképei felhasználásával helyszínelte, rajzolta és sokszorosította: a M. Kir. Állami Térképészet*". A reambulált szelvények száma évről évre csökkent, ez jelzi, hogy egyre több nehézség adódott: a kataszteri térképek elavultak voltak vagy nem is álltak rendelkezésre, az antant bizottság határozatának értelmében 1922 után légifényképeket sem használhattak fel alapanyagként. A reambulálás tervezett üteme lelassult, elvesztette lényegét, a gyorsaságot, ezért célszerűbbnek mutatkozott a térképezési munkálatokat szabatos, új felméréssel folytatni *(5. ábra)*.

33 A kilométerhálózat hiánya az I. világháborúban okozott gondot pl. a tüzérségi alkalmazásnál.

Az új felmérés 1927-ben vette kezdetét, két eljárást alkalmaztak, a topográfiai új felmérést és a fotogrammetriát, ez utóbbit elsősorban ott használták, ahol nem állt rendelkezésre megbízható kataszteri alapanyag.[34] Összesen 86 szelvény készült el, amelyeket több színben nyomtattak. A topográfiai újfelméréssel készült szelvényeken találunk utalást a kataszteri térképek felhasználásra (ugyanaz a szöveg, mint a reambulált szelvényeknél), a többi szelvényen nem *(6. ábra)*. Néhány szelvény kis méretű „negyed" formában jelent meg, de ezeken sem utaltak a felhasznált kataszteri alapra *(7. ábra)*.

A második világháború alatt háttérbe szorult az időigényes új felmérés, előtérbe került a déli és keleti határ menti szelvények helyesbítése 1939–1940 között, amely lényegében reambulálásnak volt tekinthető. A régi bécsi kéziratos huszonötezres szelvények helyesbítéséhez felhasználták a kataszteri térképeket, valamint a fototopográfiai és sztereofotogrammetriai felmérést, így viszonylag rövid idő alatt aránylag sok, 63 szelvény készült el, amelyeket két színben adtak ki, de ezeken a térképeken nem találunk szöveges utalást a kataszteri alapanyag felhasználására.

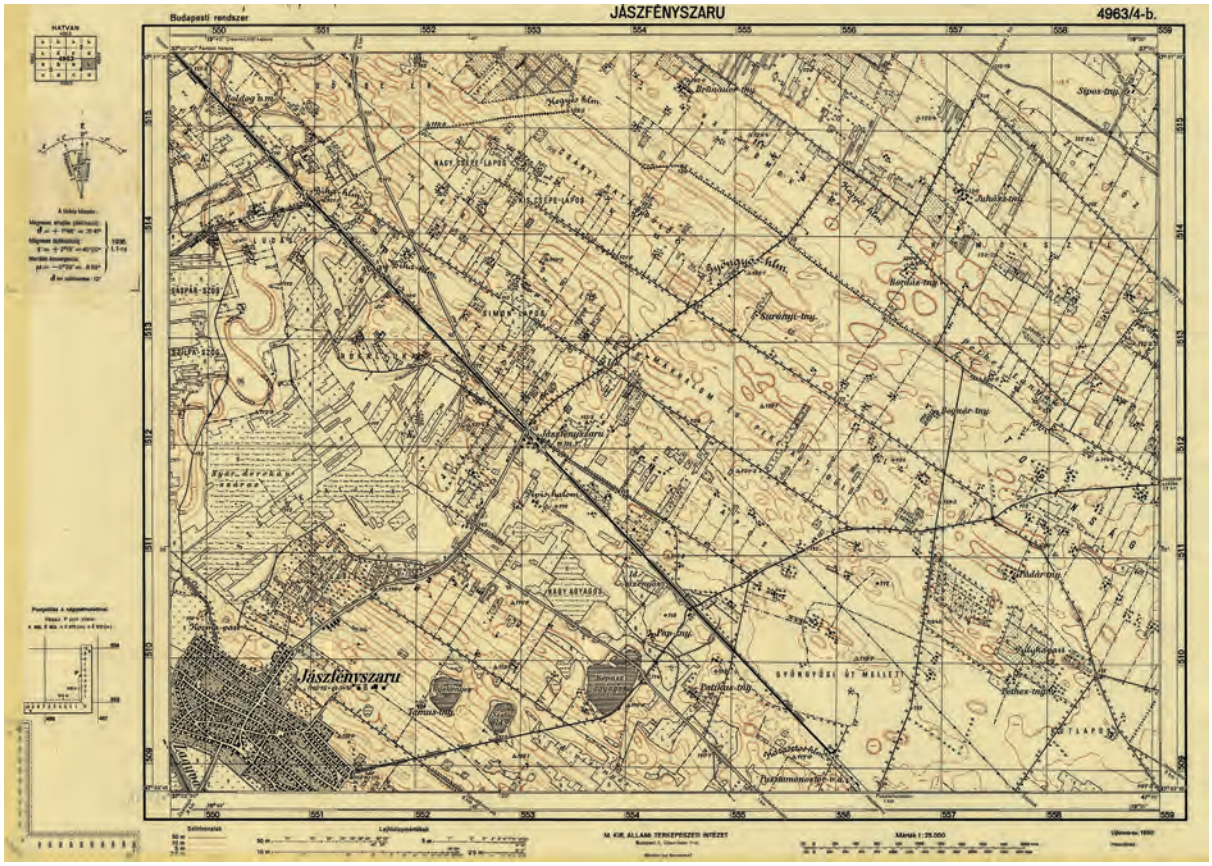

■ *7. Új felmérésű szelvénynegyed Jászfényszaru környékére (4963/4-b szelvény)*

34 A fotogrammetria két változatát alkalmazták: a síkfotogrammetriát és a sztereofotogrammetriát.

Török Enikő

*Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík**

Erdélyben 1851-ben 16 becslőfelügyelőséget (Schätzungsinspektorat) és 63 becslőjárást (Schätzungsbezirk) alakítottak ki a dűlőnkénti felmérés lebonyolítására. Járásonként egy-egy mérnököt alkalmaztak, többségük Csehországból származott, csaknem egynegyedük Erdélyből. Nehezen találtak megfelelő tapasztalattal rendelkező szakembert az álláshelyek betöltésére. A cseh származásúak általában a prágai politechnikumban tanultak, néhány évig segédként dolgoztak a galíciai részletes felmérésnél. Alois Hawliczek (1788–1863), a kataszteri főigazgatóság felmérési referense ennek ellenére úgy ítélte meg, hogy önálló asztalvezetésre vagyis mérnöki munkára még nem voltak alkalmasak, de mivel kevés volt a szakember, engedélyezte alkalmazásukat.[1] Közéjük tartozott Anton Hončík (Honćich, Hončik, Hončich, Honcik, Honczik), aki a csehországi Sadská nevű településen született 1826. szeptember 1-jén és a prágai politechnikumban tett szert műszaki ismeretekre.[2]

Kataszteri mérnök (1849–1860)

Hončík 1849. augusztus 18-ától 1860. december végéig állt a kataszteri felmérés szolgálatában. Először Galíciában dolgozott segédként, 1851-ben a szambiri (Самбір, Ukrajna) felügyelőségből került Erdélybe. Átköltözését fizetéselőleggel támogatták, amelyet később havonta vontak le fizetéséből.[3]

1851. március 6-án tette le hivatali esküjét Nagyszebenben (Sibiu, Románia) mint kataszteri mérnök. A gyakorlati oktatást követően a brassói (Braşov, Románia) becslőjárásba küldték.[4] Munkájáról a főmérnök, Mersich András hiányosan fennmaradt éves munkajelentéseiből és ellenőrző körútjairól készült beszámolóiból értesülünk.[5]

1852-ben Hončik különösen nehéz terepen, hegyvidéken dolgozott, Barcarozsnyó (Râşnov) térképét készítette el öt szelvényen, 1:14 400 méretarányban. Emellett felmérte Újváros (Noiştat), Újtohán (Tohanu Nou) és Barcaszentpéter (Sânpetru) területét, összesen 40 746 holdat. Merisch különösen elégedett volt a munkájával, és következő év április 9-én 180 forintos jutalmat javasolt számára. A bécsi kataszteri főigazgatóság azonban minden esetben a javasoltnál kevesebb jutalmat ítélt meg, így Hončik is kevesebbet, 120 forintot kapott.[6]

1854-ben Barcaújfalut (Satu Nou) térképezte 1:7200 méretarányban, valamint Keresztvárt (Teliu) Márkosssal (Mărcuş), Bodolával (Budila) és Brassó II. résszel, továbbá Zajzont (Zizin)

* A bécsi kutatásaimat (2015, 2017) a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét.

1 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 303. 461/1851. Alois Hawliczekről és a dűlőnkénti felmérésről l. Török Enikő: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3.

2 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 303. 461/1851., 304. 1021/1851. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), F 274 Az abszolutizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára, Baudirection in Siebenbürgen, Általános iratok és a Számvevőség iratai (= F 274) 505. köt. Status der Baubeamten in Siebenbürgen.

3 MNL OL, F 274 505. köt. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 304. 461/1851., 1021/1851. Egyes adatok tanúsága szerint 1849. augusztus 25-től dolgozott a kataszternél. l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 429. 36898/1858. *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien* …, 1851:202.

4 MNL OL, F 510 Erdélyi országos kormányhatósági levéltára, Az abszolutizmus és egyesítés korának erdélyi közigazgatási levéltára, Az ideiglenes földadót bevezető bizottság 599/1851. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1678/1851.

5 Mersich Andrásról l. Török Enikő: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:29–30. (= Török, 2016) Lego, Günter – Obenau, Ján Tibor: „Wir haben Mitteleuropa vermessen". Die Familien der Geometer: Obenau, Biscontini, Mersich, Tiller Kraus und Lego. *Catastrum,* 5. (2018) 3:27–28.

6 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 325. 4606/1852., 329. 1360/1853.

1:14 400 méretarányban. Ismét a kiemelkedően teljesítő mérnökök közé sorolta őt Mersich.[7] 1854 decembere és 1855 áprilisa között, vagyis a téli munkaszakaszban irodai munkát végzett, területszámítással, jegyzőkönyvezéssel, a munkarészek összehasonlításával és kirajzolással foglalkozott. Botfalu (Bod), Prázsmár (Prejmer), Keresztvár, Márkos, Bodola, Brassó II. rész, Zajzon, Pürkerec (Purcăreni) és Barcaújfalu munkarészein dolgozott. A főmérnök 150 forintos jutalomra tartotta érdemesnek, a főigazgatóság 120 forintot engedélyezett.[8]

1855 folyamán hegyvidéken végzett, fáradságos munkával feltérképezte Feketehalom (Codlea) területét Szunyogszék (Dumbrăvița) enklávéval, Vledény (Vlădeni) és Krizba (Crizbav) településeket, mindegyiket 1:14 400 méretarányban, valamint Barcarozsnyó hibásan felvett dűlőhatárait javította. A főmérnök továbbra is elégedett volt a teljesítményével, szerinte Hončík szorgalmasan, tisztán és pontosan dolgozott, de nem minden esetben sorolta őt a legjobbak közé.[9]

1858-ban a dűlőnkénti felmérés befejezéséhez közeledtek Erdélyben, így a mérnökök létszámát csökkentették. Egyeseket áthelyeztek az állandó kataszterhez, másokat pedig valamelyik másik adókerületbe küldtek a dűlőnkénti felméréshez. Honcíkot Mersich nem tartotta alkalmasnak az állandó kataszter műszaki munkálatainak elvégzésére, így őt áprilisban áthelyezték a pest-budai adókerületbe az ideigle-

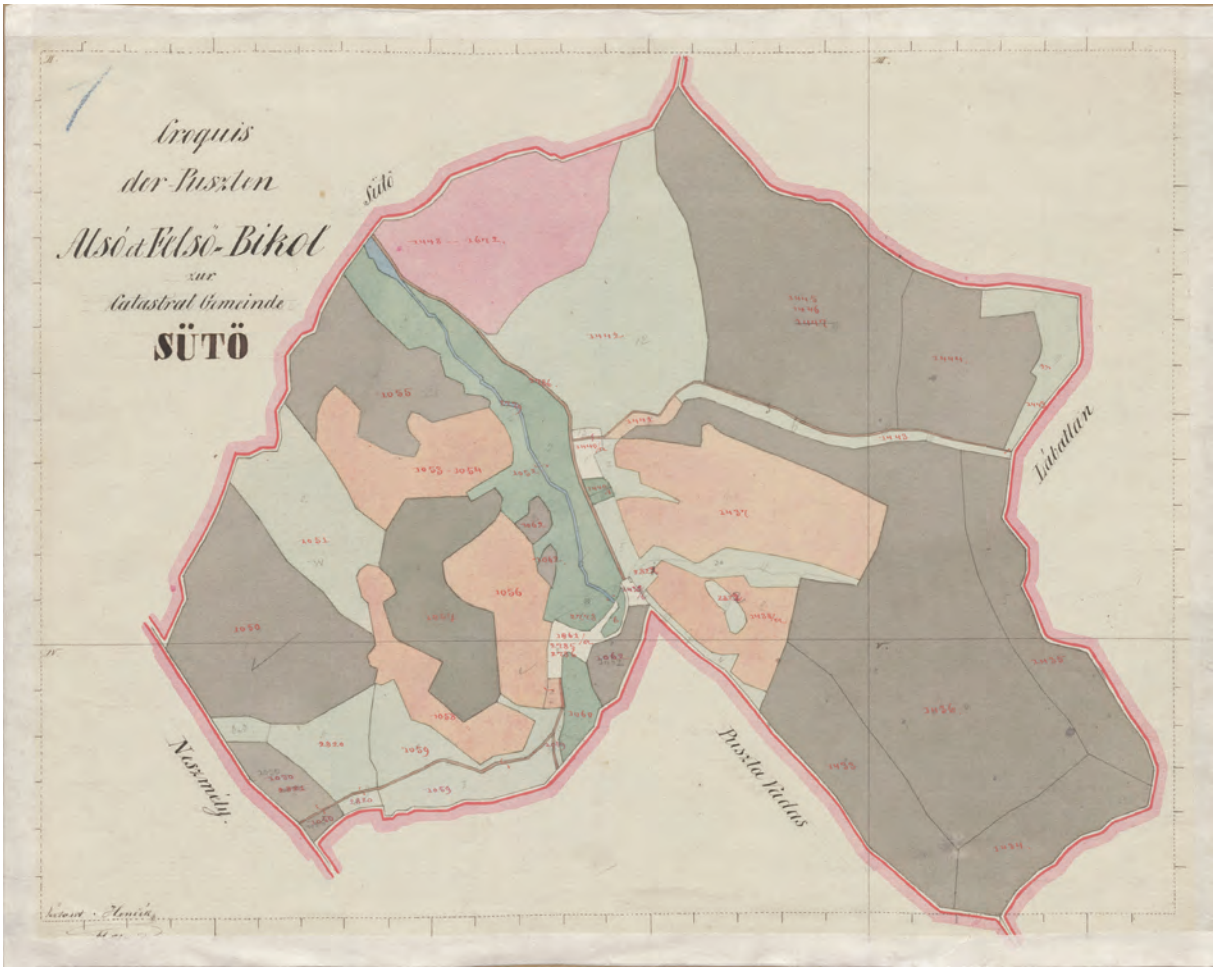

▪ *Anton Hončík: Alsó- és Felsőbikol puszták kataszteri térképvázlata, 1860 (OSZK, Térképtár Bv 916/3.)*

7 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 355. 177/1855.
8 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 364. 3071/1855., 368. 4519/1855., 370. 5134/1855.
9 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 365. 3540/1855., 368. 4306/1855., 371. 5630/1855.

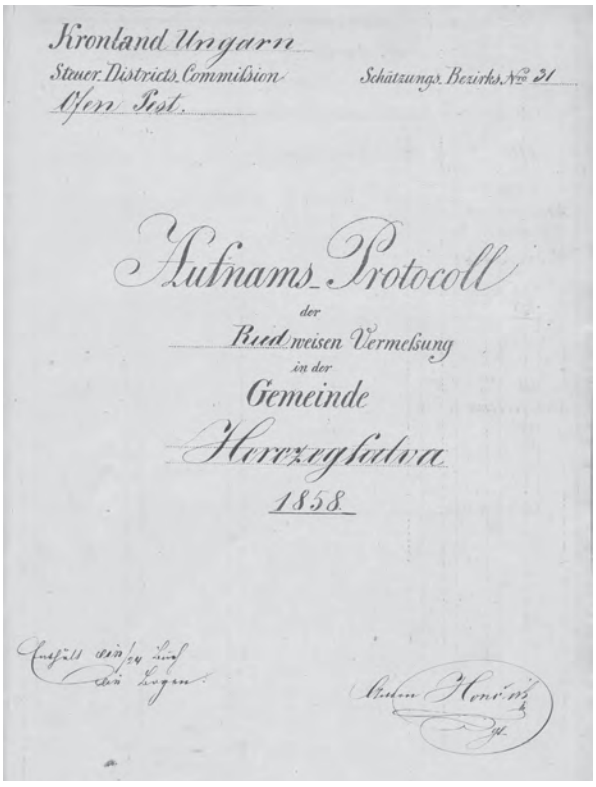
Kronland Ungarn
Steuer Districts Commission
Ofen Pest.
Schätzungs Bezirks No 31
Aufnams Protocoll
der
Ried weisen Vermessung
in der
Gemeinde
Herczegfalva
1858

▪ *Anton Hončík: Hercegfalva (ma Mezőfalva) felvételi jegyzőkönyve, 1858 (OSZK, Térképtár Bv 916/8.)*

▪ *Anton Hončík: Alsósismánd puszta kataszteri térképvázlata, 1858 (OSZK, Térképtár Bv 952/3.)*

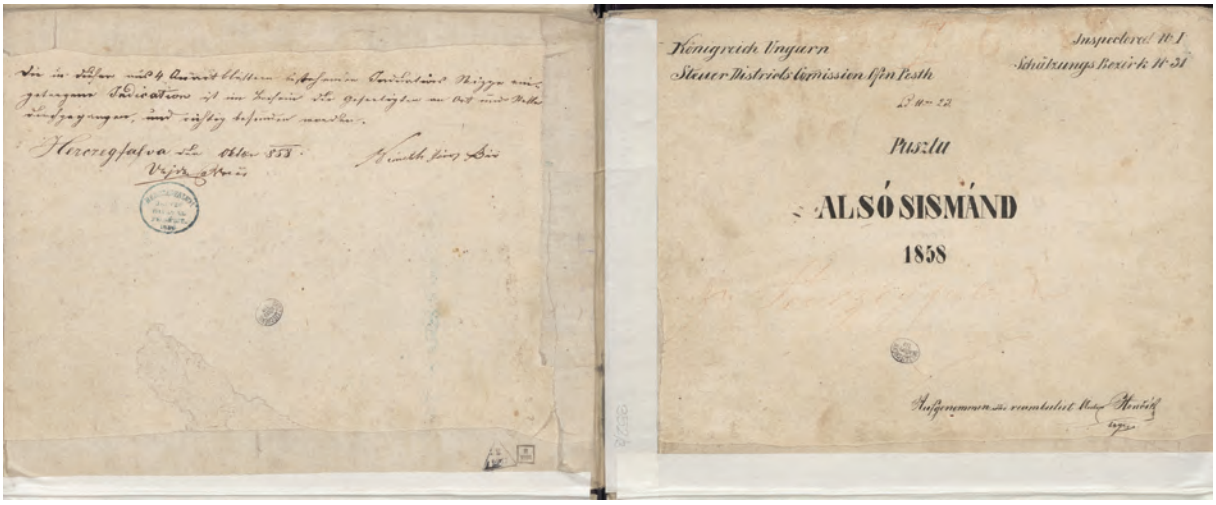

▪ *Anton Hončík: Alsósismánd puszta kataszteri térképvázlatának hátoldala a címmel és a helyszínelési záradékkal, 1858 (OSZK, Térképtár Bv 952/3.)*

nes földadó megállapításához kapcsoló műszaki munkálatokhoz. Május 20-án indult Budára és 25-én érkezett meg új állomáshelyére.[10]

1858 végén és 1859 elején Alois Prokoss főmérnök – mivel elégedetlen volt a mérnök teljesítményével – javasolta, hogy részesítsék megrovásban. A későbbiekben már nem volt rá panasz, sőt 1860 elején sem érintették az elbocsátások, év végéig a pest-budai adókerületben dolgozhatott.[11]

Ebben az időszakban Hončík Fejér, Heves, Komárom és Pest-Pilis-Solt vármegyei településeken (Mezőkövesd, Süttő, Bicske, Mezőfalva, Iváncsa, Pusztaszabolcs, Rácalmás, Sárszentmihály, Sárszentmiklós, Demjén, Domoszló, Pásztó, Bia, Fót, Lajosmizse, Máriaháza, Mogyoród, Tass, Veresegyháza) végzett felméréseket: felvételi jegyzőkönyvek, krokik, területszámítási jegyzőkönyvek és talajhasználati kimutatások maradtak fenn tőle az Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Térképtárában.[12]

Magánmérnök (1861–1865)

Magánmérnöki tevékenységéről szinte semmit sem tudunk az eddigi kutatások alapján. 1864-ben, amikor az építészeti hivatalhoz pályázott, brassói magánmérnökként említik az ügyiratok, amelyekből az is kiderül, hogy korábban a brassói építészeti hivataltól is kapott alkalmi megbízásokat.[13]

A brassói építészeti hivatal segédmérnöke (1865–1868)

Hončík pályázati anyagában kiemelten szerepelt, hogy a mérnök 1864-ben már jól tudott magyarul és románul. Következő év április 6-án nevezték ki építészeti gyakornoknak a brassói építészeti hivatalhoz 420 gulden éves fizetéssel, melyet május 1-jétől folyósítottak számára. Április 24-én tette le az esküt.[14]

1865 szeptemberében a brassói birodalmi út egyik útkaparóháza helyreállításának ellenőr-

10 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 416. 4947/1858., 429. 36898/1858., 430. 39579/1858.

11 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 441. 972/1859., 446. 15721/1859., 450. 25525/1859., 452. 31609/1859., 485. 43857/1859. Alois Prokossról l. Török, 2016. 31.

12 OSZK, Térképtár Bv 742/4., Bv 916/3., 7–8., Bv 930/9., Bv 952/3., 6–11., Bv 957/6–7., 9., Bv 979/2., Bv 982/4–6., Bv 991/7., 11., Bv 992/8–11., Bv 1 283/5., 7., 9., Bv 1 285/5., 7., Bv 1 349/6., Bv 1 906/2–3., 6., Bv 1 945/5–6., 8., Bv 1 986/12., 14., 16., Bv 1 992/8–10., 12., Bv 1 996/6–7., Bv 2 077/6., Bv 2 108/5–6. A dűlőnkénti felmérés munkarészeiről l. Török Enikő: Krokik, avagy kataszteri térképvázlatok. *Catastrum*, 1. (2014) 1:26–29. Török Enikő: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:23–30. Schmidt Anikó: Szentes dűlőnkénti felmérése. *Catastrum,* 3. (2016) 4:32–36.

13 MNL OL, F 274 1106/1865., 2395/1865., 505. köt.

14 MNL OL, F 274 1106/1865., 2395/1865., 2679/1865., 2709/1865., 2821/1865., 2910/1865., 5662/1865., 505. köt.

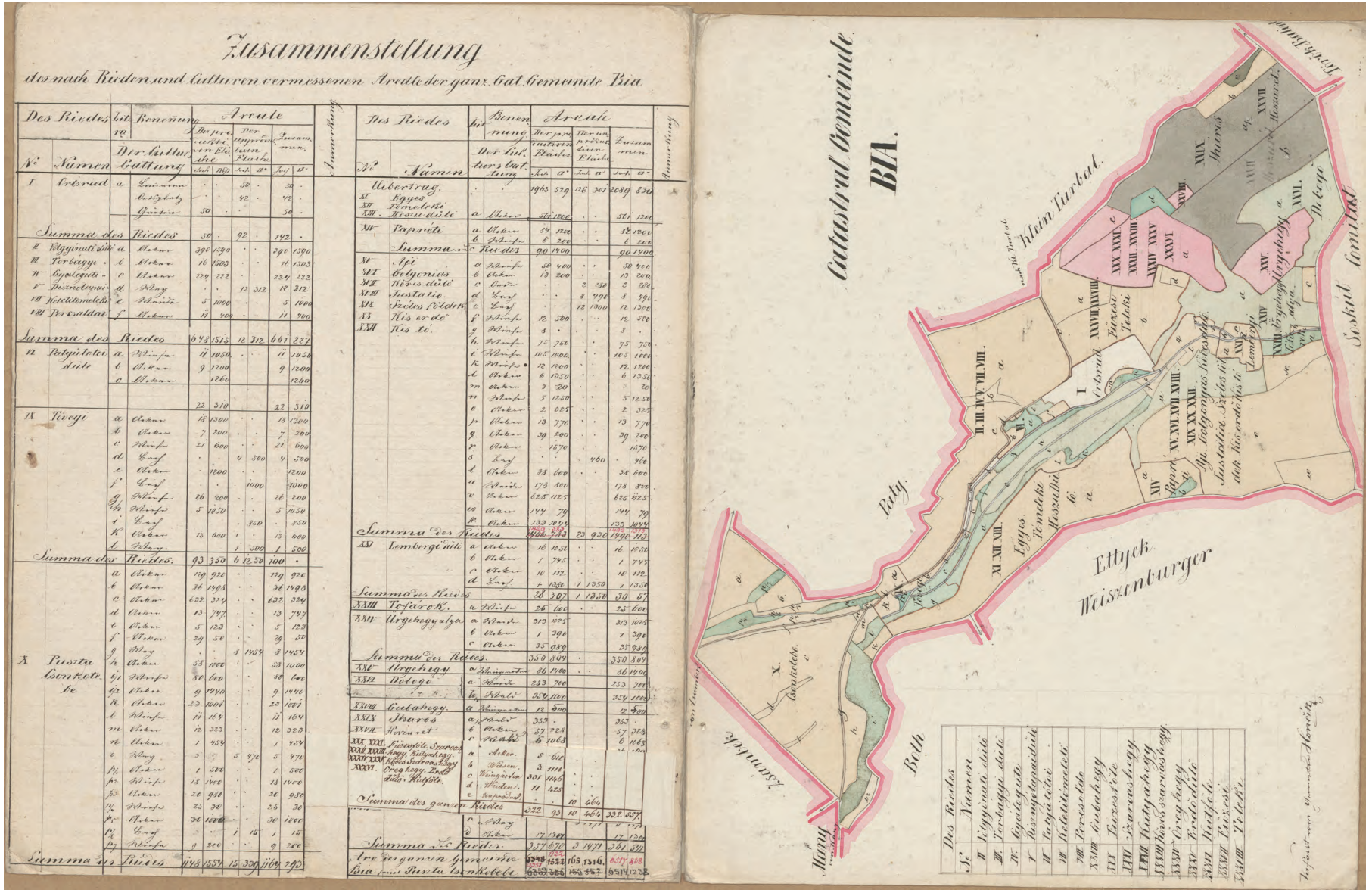

▪ *Anton Hončík: Bia kataszteri térképvázlata területi kimutatással, 1858 (OSZK, Térképtár Bv 1 906/2-3.)*

zésére küldték ki a Tömösi-szoroshoz, november 8-án tért vissza a központi irodába.[15] 1866 elején segédellenőri (Revisionsassistent) állásra pályázott, de nem nyert felvételt.[16] Augusztus 16-án három hónapos fizetési előleget kért, mivel ő maga és családja is sokat betegeskedett, és fizetését fölemésztették az orvosi kezelések és a gyógyszerek költségei. Ő maga júniusban fél hónapig ágyban fekvő beteg volt, felesége pedig reumás fájdalomtól szenvedett. Honcík megkapta a három hónapos előleget, amelyet húsz hónap alatt vontak le a fizetéséből.[17]

1867-ben főnöke, Josef Zahradnik (?, 1820. 06. 20. – ?) Honcík elbocsátását kérte, arra hivatkozva, hogy a munkáját nem végezte el és március 6-án nem ment be a hivatalba, 7-én ugyan két órával tovább dolgozott, de így sem tudta elvégezni a rábízott feladatot, valamint távozásakor nem zárta be az iroda ajtaját. 8-án egy óra körül a Bolonya nevű városrészben, a Korcsma utcában (Schenkgasse, ma Strada Iuliu Maniu), nem messze a magyar evangélikus templomtól az árokban ittas állapotban talált rá egy hivatalszolga, Johann Kovalek és hazakísérte a Korcsma utcában lévő lakásába, feleségéhez. Schramm napidíjashoz írott, március 11-én kelt levele szerint Honcik a városi kórház 4. szobájában feküdt és arra kérte Schrammot, hogy látogassa meg. Zahradnik szerint Honcík rászokott a pálinkára, elbocsátásának engedélyezését kérte. Az országos építészeti hivatal részéről azonban nem tartották megalapozottnak Zahradnik véleményét, és óva intették az irodavezetőt a túlkapásoktól, mert az a személyzet demoralizálásához vezetne. Zahradnik végül is kivizsgálta az ügyet és tájékoztatta az országos építészeti hivatalt. Honcík bocsánatot kért viselkedésért, amit lelki betegséggel (Geistleiden) és szédülési rohamokkal (Schwindenanfällen) magyarázott. Zahradnik azonban továbbra is kétségbe vonta Honcík érveit, aki beteget jelentett és három hónapos szabadságot kért, hogy Csehországban kúráltathassa magát. Az országos építészeti hivatal Kovalekkel felvett jegyzőkönyvet és orvosi véleményt kért a mérnök állapotáról, aki március 19-én hagyta el a kórházat. Az áprilisban lefolytatott vizsgálat során kollégái, Albert Bogen (Bécs/Wien, 1827. 11. 29. – ?) mérnök és Karl Costa (Velence/Venezia, 1819. 10. 09. – Brassó?, 1867. 12. 18.) mérnökgyakornok úgy nyilatkozott, hogy Honcík hivatali munkájában nem követett el hibát, és elzárkóztak attól, hogy hivatalon kívüli viselkedéséről információt adjanak. Josef Sompek (Trhové Sviny, 1828 k. – Brassó, 1903. 09. 11.) mérnök és Anton Tschenett (Stilfs/Stelvio, 1826. 10. 16. – ?) mérnök kijelentette, hogy soha nem látták Honcíkot illuminált állapotban. Ezzel szemben Kovalek megerősítette, hogy ittasan találta a mérnököt a Korcsma utcai árokban március 8-án. Béldi Károly (1811–1880) és Karl von Greisting orvosok pedig igazolták, hogy delirium tremensszel került kórházba.[18]

Elbocsátására végül is nem került sor, 1867 végén Otrobán Nándor (1828–1901) brassói orvos hörghuruttal (Bronchial-Catarrh) kezelte. Három hónapos betegeskedés után 1868. február 13-án állt újból munkába.[19]

1868. június 17-én hunyt el. Özvegye, Freiderike Honcík számára jóváhagyták a halálozási negyed (Sterbequartal) folyósítását, vagyis az özvegy még egy negyedévig megkapta az elhunyt fizetését, továbbá 60 forintos egyszeri támogatásban részesült.[20]

Honcík egyike azon mérnököknek, akik fiatalon Csehországból érkeztek Magyarországra, illetve Erdélybe, és itt is telepedtek le.

15 MNL OL, F 274 6391/1865., 7435/1865., 7681/1865., 7678/1865., 7863/1865., 141/1866.
16 MNL OL, F 274 733/1866.
17 MNL OL, F 274 4435/1866., 4900/1866., 5078/1866.
18 MNL OL, F 274 664/1867., 1259/1867., 1645/1867., 1848/1867., 2532/1867., 5390/1867. Béldi Károlyról l. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Elekronikus kiadás: http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/ (2019.02.04). Hirdetések. *Budapesti Közlöny*, 14. (1880) 264:8841. Zahradnik, Sompek, Bogen minősítési táblázatai: MNL OL, F 274 505. köt. Sompek 75. életévében hunyt el, így 1828- körül születhetett, gyászjelentését l. PANDeA.
19 MNL OL, F 274 5390/1867., 5949/1867., 967/1868. Otrobánról l. Kapronczay Károly: *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. Bp., 2004. 206. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/ch03s20.html (2019.02.04).
20 MNL OL, F 274 2467/1868., 505 köt.

Reisz T. Csaba

Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920)

I. Ferenc osztrák császár 1817-ben birodalma minden német és itáliai tartományában *„egy alapjában véve méltányos és állandó földadókataszter"* vezetett be, amelynek fő szempontjai *„a legszigorúbb igazságosság érvényre juttatása, a földadó helyes elosztása által a mezőgazdaság előnyös felélénkítése és áldásos fejlődésének lehető legjobb elősegítése"* voltak. Ugyanő mint magyar király a magyar szent korona országaiban hasonló lépésre nem vállalkozott, mert teljes mértékben kerülni akarta a konfrontációt az adómentességet élvező és előjogait kitartóan védelmező magyar nemességgel. De hogy a földadó kiterjesztése e területekre az uralkodó – és gazdasági tanácsadóinak – szándéka volt, azt igazolja, hogy amint elmúlt a nemesi és általában a társadalmi ellenállás esélye – vagyis a magyar forradalom és szabadságharc leverését követően –, ezekben az országrészekben is azonnal bevezették a földadót.[1]

A magyarországi kataszteri felmérést a birodalom nyugati felében akkor már évtizedek óta zajló felmérési munkálatok kibővített szervezeti kereteiben és bevált módszerével kívánták megvalósítani.[2] A részletes munkálatok időigényessége miatt először az ún. ideiglenes felmérést végezték el, amelyet a felmért nagy területegységek alapján dűlőnkénti vagy konkretuális felmérés néven is jegyez a szakirodalom. A „földadó-ideiglen" 1850–1853 között, az erdélyi részekben pedig 1867-re készült el. Az 1856-ban megkezdett részletes felmérést előkészítő háromszögelési munkálatok 1853-ban indultak meg az országban.

A megnövekedett területen zajló munkálatok irányítására az 1817 óta e tevékenységet ellátó Földadó-szabályozási Udvari Bizottság (Grundsteuer-Regulierungs-Hofkommission) helyett 1850-ben a Pénzügyminisztérium alárendeltségében felállították a Földadó-kataszteri Főgazgatóságot (Generaldirektion des Grundsteuerkatasters), amely április 1-jén kezdte meg működését.

A főigazgatóság volt a kataszteri felmérések legfőbb irányító szerve, amelynek kataszteri ügyekben jelentett az utasításai alapján tevékenykedő Országos Pénzügyigazgatóság (Finanz-Landes-Direktion).[3] Az illetékes pénzügyigazgatóság vezette az egyes tartományokban a kataszteri felméréseket, ennek kebelében két ügyosztályt szerveztek a kataszteri és a technikai referenssel (a felmérési igazgatóval). A kataszteri referenst a pénzügyigazgatóság vezetője, a technikai referenst – vagyis a felmérési igazgatót – a kataszteri főigazgatóság nevezte ki, aki maga választotta segédszemélyzetét, de a pénzügyigazgatóság egy fogalmazója végezte mellette az adminisztratív ügyintézést. A felmérési igazgató mint technikai referens úgy vezette a grafikus háromszögelés, a határleírás és a részletes felmérés ügyeit, hogy nem volt önálló hatásköre a kataszteri ügyekben, nem adhatott ki utasításokat, csak előkészíthetett, és a döntéseket a pénzügyigazgatóság vagy a főigazgatóság hozta meg. Lehetőségeinek korlátozottságát bizonyítja, hogy a több felügyelőség fölött álló felmérési aligazgató (Vermessungs-Unterdirektor) az utasítás szerint közvetlenül az Országos Pénzügyigazgatóságnak volt alá-

1 Tuza Csilla: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban (1817). *Catastrum,* 2. (2015) 2:3–8. Tuza Csilla: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum,* 1. (2014) 4:2–4.

2 A magyarországi kataszteri felmérés legalaposabb összefoglalója: Antalffy Andor: A magyar állami felmérés. *Térképészeti Közlöny,* 3. (1934) 1–2:9–51. (= Antalffy, 1934).

3 A kataszteri szervezetre vonatkozó adatokat l. az első magyarországi felmérési utasításban: *Instruction zur Ausführung der zum Nehufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. Dezember 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung.* Wien, 1856. Az utasítás teljes terjedelemben és – Tuza Csilla által készített – magyar fordításban is elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu).

rendelve. Magyarországon Buda székhellyel állították fel az Országos Pénzügyigazgatóságot 1850 őszén.[4] A kataszteri igazgatóság a felmérendő területhez igazítottan 1856-tól Sopronban, 1861–1864 között Zágrábban, majd ismét Sopronban működött 1865 végéig.[5]

1865-ben új felmérési utasítást adtak ki, amelyben a szervezeti és működési rendet változatlanul hagyták, ekkor a Földadó-kataszteri Főigazgatóság a Pénzügyminisztérium I. főosztályaként működött. A kiegyezést követően 1869-ben újabb, ekkor már magyar nyelvű (de 1870-ben német fordításban is kiadott) felmérési utasítás a szervezetre vonatkozóan nem tartalmazott előírást.[6]

Az 1850–1867 közötti időszak kataszertörténetére vonatkozó iratok nagy része Bécsben található az Osztrák Állami Levéltárban, jószerével feldolgozatlanul. Török Enikő 2015-ben megkezdte az iratok szisztematikus feltárását, eredményeit folyamatosan publikálja a *Catastrum* hasábjain, ezért jó remény van arra, hogy pár éven belül a korszak feldolgozása is megtörténjék.[7]

Az osztrák–magyar kiegyezés alapján létrejövő magyar állam- és közigazgatásban a budai Országos Pénzügyigazgatóságból létrehozott és annak szervezeti kereteit kezdetben megtartó Pénzügyminisztérium 1867. március 10-én kezdte meg működését. Ez a tárca volt a kataszteri ügyek irányítója a polgári korszakban (1950-ig). A minisztériumon belül a kataszteri felmérés ügyeivel – a korábbi másfél évtized gyakorlatát folytatva – mindig csak ügyosztály foglalkozott, amely általában az egyenes adókért és a kataszterért felelős főosztály kebelében működött.

A minisztérium első ügybeosztása (1867. május 28.) szerint a X. ügyosztály feladatkörébe tartoztak az állandó kataszter felmérési munkálatai (beleértve az oda tartozó alkalmazottak személyi és nyugdíjazási ügyeit is). Bélay Vilmos – nem teljesen pontos – megállapítása szerint ez a beosztás 1870-ig volt érvényben, akkor új ügyelosztás készült, amelyet a későbbiekben is még többször módosítottak, bár ez nem jelentett gyökeres változtatást: osztályokat hoztak létre, vontak össze, választottak széjjel vagy szüntettek meg.[8] A dualizmus kori pénzügyminisztériumi szervezeti változásokat legjobban Székely Vera archontológiai összeállítása foglalja össze.[9] Az 1867–1918 közötti időszakban az alábbi – római számmal jelölt – főosztályokon a következő – arab számmal jelölt – ügyosztályok intézték a kataszteri részletes felmérés ügyeit (zárójelben a szervezeti egység elnevezése):

1867	II. Osztály (Egyenes adók): 10. (Az állandó kataszter felmérési munkálataira vonatkozó minden technikus, közigazgatási, személyes és nyugalmazási ügy)[10]
1868–1870	II. Miniszteri osztály (Egyenes adó, kataszter): 8. (Állandó kataszter)
1871	II. Szakosztály (Egyenes adók, kataszter): 7. (Kataszter)
1872–1879	II. (Egyenes adók, kataszter): 6. (Kataszter)

4 A pénzügyi ministeriumnak 1850-ki september 18-kán kelt rendelete, melly által az országos pénzügyi igazgatóságnak Magyarországbani felállítása tétetik közhírré. *Magyarkoronaországot illető országos törvény- és kormánylap,* 1. (1850) 24:478. Nr. 310. (okt. 10.). L. ehhez: STIPTA ISTVÁN: A pénzügyi közigazgatás szervezete Magyarországon 1849 és 1883 között. *Miskolci Jogi Szemle,* 8. (2013) 1:18–34.

5 RAUM FRIGYES: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. *Geodézia és Kartográfia,* 38. (1986) 1:46–51. Vonatkozó hely: 47.

6 A magyarországi felmérési utasításokra és elérhetőségükre l. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum,* 2. (2015) 1:3–10.

7 L. ehhez Török Enikő szakmai beszámolóját a Balassi Intézet honlapján: http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/1322/A magyarországi kataszteri felmérés 1850 és 1867 közötti időszakára vonatko~.pdf

8 BÉLAY VILMOS: *A Pénzügyminisztérium Levéltára, 1867–1944.* Bp., 1960 (= BÉLAY, 1960). 3–4.

9 SZÉKELY VERA: *A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában, 3. A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium.* Bp., 1985. 12–15., 17., 19., 21–23., 30., 33., 78., 90., 91., valamint a mellékletben közölt osztály- és ügykörbeosztások.

10 BÉLAY, 1960. 3. *A m. kir. Pénzügyministerium ügy- és személyzeti beosztása. 1868-ik évi Január 1-től kezdve.* Buda, 1868. 28–29. Itt dolgozott Vacano Fülöp felmérési igazgató, Trzinszky Gyula osztálytanácsos titkár, Mersich András felmérési aligazgató.

1880	VIII. (Földadó és annak kataszteré mint főosztály): 22. (Állandó kataszter)
1881	VII. (Földadó és annak kataszteré mint főosztály): 22. (Állandó földadó-kataszter)
1882–1883	VII. (Földadó és annak kataszteré mint főosztály): 20. (Állandó földadó-kataszter)
1884–1888	VII. (Földadó és annak kataszteré mint főosztály): 16. (Állandó földadó-kataszter, állami nyomda)
1889–1891	VII. (Földadó és annak kataszteré): 16. (Állandó kataszter)
1892	VIII. (Földadó és annak kataszteré): 21. (Állandó kataszter)
1893–1896	IX. (Állandó kataszter, földadónyilvántartás, horvát–szlavón ügyek): 21. (Állandó kataszter)
1897–1900	IX. (Állandó kataszter, földadónyilvántartás): 21. (Állandó kataszter)
1901–1905	IX. (Országos kataszteri felmérés, állami nyomda és földadó-nyilvántartás): 21. (Országos kataszteri felmérés és állami nyomda)
1906–1909	IX. (Országos kataszteri felmérés, földadó-nyilvántartás és állami nyomda): 18. (Országos kataszteri felmérés és állami nyomda)
1910–1915	IX. (Országos kataszteri felmérés, földadó-nyilvántartás, állami nyomda): 18. (Országos kataszteri felmérés és állami nyomda)
1916–1918	IX. (Országos kataszteri felmérés, földadó-nyilvántartás és állami nyomda): 18. (Országos kataszteri felmérés, állami nyomda)

A főosztályokat miniszteri tanácsosok, az ügyosztályokat osztálytanácsosok vezették, de a kataszteri felmérés „tradícióinak" tiszteletben tartása miatt 1896-ig a felmérési osztályvezetőt vagy a beosztott, de az irányítást ténylegesen végző személyt egyben felmérési igazgatónak is nevezték. 1856-tól egészen 1870 elejéig a morvaországi születésű Vacano Fülöp (1802–1884) töltötte be ezt az igazgatói tisztséget, egyúttal 1867–1869 között osztályvezető is volt.[11] Őt az addigi felmérési aligazgató, Mersich András (1811–1878) követte,[12] de tekintettel arra, hogy magyarul egyikük sem beszélt, az ügyosztály vezetését Trzinszky Gyulára bízták, aki már 1867 óta az ügyosztály titkára volt. Trzinszky 1870–1880 között volt az ügyosztály vezetője.[13] Mersich 1878. március 7-én Temesváron elhunyt, ezért helyette a földadó-szabályozásnál központi felügyelőként alkalmazott első osztályú felmérési felügyelőt, Sártory Antalt nevezték ki felmérési igazgatónak, pénzügyi tanácsos címmel és ranggal.[14] Trzinszky más pozícióba kerülése után 1881-től Sártory az ügyosztály vezetését is átvette, Vacano után ő volt az első (és utolsó), aki osztályvezető és egyidejűleg felmérési igazgató is volt.

Az állami költségvetésben az „Állandó kataszter" – 1894 óta „Országos kataszteri felmérés" – címe alatt 1896-ig szerepelt a felmérési igazgató.[15] 1870–1875 között még a teljes felmérési igazgatóság (egy igazgató, egy aligazgató, két, majd három mérnök, egy segéd, 1874-től egy főmérnök) illetményeit itt tervezték, ennek bizonyára az volt az oka, hogy az önálló igazgatóság felállítására készültek, bár a tisztviselők mindig a minisztériumi ügyosztályon dolgoztak. 1876-tól az igazgatóság alatt már

11 Raum Frigyes: Vacano Fülöp, a magyarországi kataszteri felmérés első vezetője. *Geodézia és Kartográfia,* 38. (1986) 6:445–446. Bár már 1854-ben létrehozták a felmérési igazgató pozícióját, azt 1856-ig nem töltötték be, helyette aligazgató (Johann Schuster) irányította a munkálatokat. Török Enikő: A „földképi", azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum,* 4. (2017) 2:15–28.

12 Mersich életére l.: Török Enikő: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum,* 3. (2016) 1:26–34.

13 Trzinszky (Trzcinski, Tržcinski, Trzčinski, Trzciński) Gyula (1829–1886) osztálytanácsost 1881 augusztusában miniszteri tanácsossá nevezték ki és ő lett 1882 áprilisától a Dohányjövedéki Központi Igazgatóság vezetője.

14 *Budapesti Közlöny (=BK),* 12. (1878) 75:2361. (márc. 31.); Személyi hírek. Kinevezések. *P*énzügyi Közlöny *(= PK),* 5. (1878) 12:153. (ápr. 10.).

15 Az éves költségvetések – amelyek tulajdonképpen a költségvetési törvény önálló füzetekben megjelentetett irományai voltak – elérhetők a Hungaricana Magyar Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

csak egy igazgató pénzügyi tanácsos szerepelt, 1886-tól pedig ennek illetménye átkerült a minisztériumi központi igazgatás címe alá, és itt csak a 600 forintnyi munkaátalányát tervezték. Ekkortól két felmérési központi felügyelői állást rendszeresítettek a kataszteri felmérésben, ők segítették az igazgató-osztálytanácsost a megszaporodott helyszínelési és nyilvántartási ügyek intézésében. Az 1896. évi költségvetésben Sártory fizetésemelése is helyet kapott, mert a központi igazgatásból a 400 Ft-os személyi pótléka az Országos kataszteri felmérés címéhez került át, de 1000 Ft-tal, a 600 Ft-os munkaátalány mellé. Sártory János 1896. január 15-én hivatalából azzal távozott, hogy pár napig pihenni fog, azonban súlyosan megbetegedett, majd február 9-én elhunyt.[16] Halálával a felmérési igazgató tisztsége is megszűnt.

1896-ban Benkő Gyula miniszteri titkár vezette az ügyosztályt, majd a rangidős felmérési központi felügyelő, Kőszeghy Antal (1829 k. – 1911) lett az osztályvezető (1897–1900). Az ő nyugállományba vonulását követően Móricz Vince vezette az osztályt 1900 és 1909 között, akit előléptettek, és 1909–1914 között a főosztály főnöke volt. Őt követte az ügyosztály élén Antalffy Andor – 1899-től ő és Szikszay Elek felmérési központi felügyelőkként, az ügyosztály beosztott munkatársaiként irányították az országos kataszteri felmérést –, és bár már nem kapta meg a felmérési igazgató címet, de azon kevesek – Vacano és Sártory – karrierjét követte, akik az ügyosztályt és a felmérést is egyszerre vezették. Antalffyt és Szikszayt 1909 elejétől pénzügyi főtanácsosi felmérési központi felügyelővé nevezte ki a kormány.[17]

Antalffy a munkairányítás hatékonyabbá tétele érdekében szerette volna, ha az ügyosztályi kereteket továbbfejlesztve a felmérés vezetése főosztályként – és az ezzel járó nagyobb döntési lehetőséggel – működött volna. Előbb 1912-ben, majd 1917-ben is előterjesztést készített erre vonatkozóan, de akkor nem fogadták el javaslatait.[18]

1918 végén – már a Népköztársaság időszakában – a november 25-étől hivatalában lévő Szende Pál pénzügyminiszternél végre értő fülekre találhatott Antalffy elképzelése, aki ezért hivatalos úton december 2-án ismét beterjesztette átszervezési javaslatát *(1. Függelék)*. Az előterjesztés a kataszteri felmérés szervezetének történeti fejlődésére is bőségesen – bár esetenként pontatlan adatokkal – kitér, ezért annak teljes közlése érdekes kataszertörténeti adalék. A javaslat egyik érve az volt, hogy egyes megszűnő intézmények – és itt a bécsi katonai térképészeti intézetre gondoltak elsősorban – feladatait is át kell majd venni.[19] A miniszter december 10-én a javaslat hátoldalán helyeselte azt és kérte a végrehajtási intézkedéseket, Antalffy december 12-én benyújtotta a pénzügyminiszteri előterjesztés szövegét *(2. Függelék)*.[20] A Minisztertanács az 1918. december 17-i ülésén az előterjesztést elfogadta és hozzájárult az ügyosztály főosztállyá átalakításához – „állami földmérési igazgatóság"-ként – és élén az V. fizetési osztályba sorolt „földmérési igazgató" kinevezéséhez.[21]

Antalffy és maga a pénzügyminiszter is bízott a kormány kedvező döntésében, mert már december 14-én elkészült az a másik előterjesztés, amely a – még meg sem született – határozatra hivatkozva kezdeményezte Antalffy

16 Sártory Antal, ministeri tanácsos és felmérési igazgató. *Kataszteri Közlöny (= KK),* 5. (1896) 2:34. Életére és a felmérésről készített dolgozatára l.: ZÁVOCZKI ADRIENN: Sártory Antal kézirata a magyarországi kataszteri felmérésről. *Catastrum,* 2. (2015) 1:25–33.

17 *BK,* 43. (1909) 53:2. (márc. 6.). A kinevezések felett örvendezett: Személyi hírek az országos kataszteri felmérés köréből. Kinevezések. *KK,* 18. (1909) 3:100–101.

18 Erre röviden utal ANTALFFY, 1934. 48.

19 Ehhez l. Fasching Antal december 11-i javaslatát: FASCHING ANTAL: A magyar országos felmérések és térképészet átszervezése, tekintettel a bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet megszűnésére. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye (= MMÉEK),* 52. (1918) 52:422–425. (dec. 29.)

20 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), K 255 Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Elnöki iratok (= K 255), 1918–1–9360.

21 MNL OL, K 26 Miniszterelnökségi levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (= K 26), 1918. december 17. (68. ülés) 11. pont.

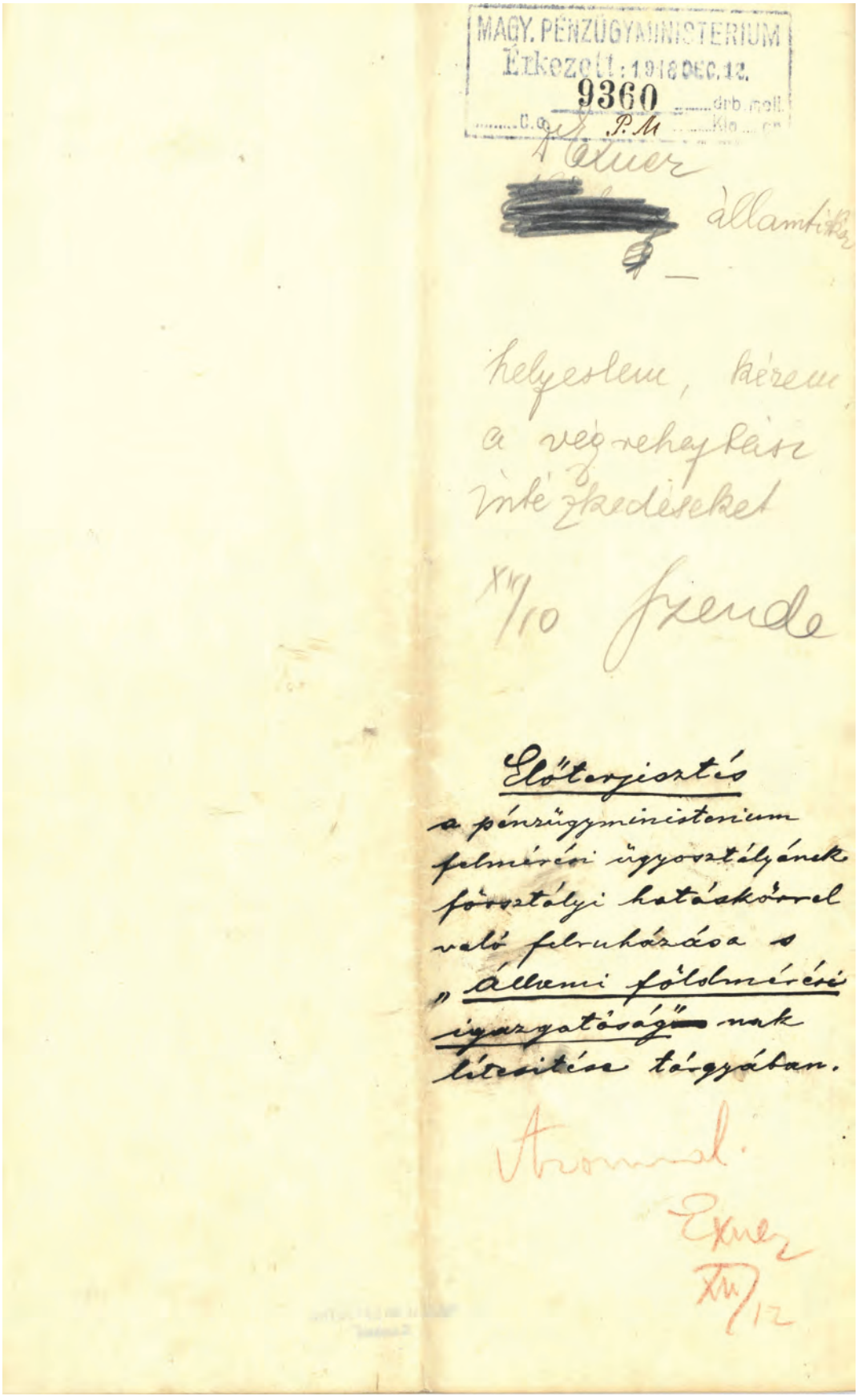
MAGY. PÉNZÜGYMINISTERIUM
Érkezett: 1918 DEC. 12.
9360 drb. mell.
P.M

Exner
[redacted] államtikár

helyeslem, kérem a végrehajtási intézkedéseket

XII/10 Szende

Előterjesztés
a pénzügyministerium felmérési ügyosztályának forsztályi hatáskörrel való felruházása s „Állami földmérési igazgatóság" nak létesítése tárgyában.

Azonnal.
Exner
XII/12

▪ *Antalffy Andor állami földmérési igazgatóság felállítására vonatkozó előterjesztésének első oldala (MNL OL, K 255. 1918–1–9360.)*

igazgatói kinevezését. A Minisztertanács a december 21-i ülésén ismét hozzájárult a pénzügyminiszter kéréséhez.[22] Az újabb döntésről a tárcavezető még december végén értesítette Antalffy Andort, tájékoztatva őt arról, hogy az állással 8000 korona éves fizetés, 2000 korona fizetés természetével bíró személyi pótlék és 2500 korona lakpénz jár.[23]

A pénzügyminiszter az 1919. január 18-án az állami földmérési szolgálat átszervezéséről kiadott körrendeletében az „országos kataszteri felmérés" helyett az „állami földmérés" elnevezés használatát rendelte el. A szolgálati ág vezetésére és ügyeinek központi igazgatására a minisztérium addigi XVIII. ügyosztályának megszüntetése mellett az „állami földmérési igazgatóságot" mint a szaktárca XVI. főosztályát állította fel, élén az állami földmérés műszaki tisztviselői létszámába tartozó „állami földmérési igazgató"-val. A felmérési felügyelőségek addigi sorszámukat megtartva „állami földmérési felügyelőség"-ek lettek, a kataszteri térképtárak pedig székhelyük megjelölésével „állami térképtár" elnevezést kaptak. Az igazgatóság részletes szervezeti, hatásköri és ügyviteli szabályzatának kiadását a miniszter pótlólag ígérte – ilyen szabályzatot az eddigi kutatások során nem találtam.[24]

A Népköztársaság és a Tanácsköztársaság felszámolása után az új törvényhozó hatalom, a nemzetgyűlés az „alkotmányosság helyreállítása" érdekében kiadott legelső törvényében a korábbi állami berendezkedés szerveinek jogszabályait érvénytelennek mondta ki, de felhatalmazta a minisztériumokat, hogy ha a jogbiztonság érdekében szükségesnek tartják, ideiglenesen hatályban tartsák az intézkedéseket.[25] A pénzügyminiszter ennek felhatalmazásával 1920. június 28-án egy új rendeletben tartotta fenn az elnevezéseket. Az „Állami földmérés", az „állami háromszögelő hivatal" és az „állami földmérési felügyelőség" elnevezések hatályban tartása mellett a kataszteri térképtárakra az „állami földmérési térképtár" elnevezést rendelte el úgy, hogy a hivatali megjelölések előtt a „magyar királyi" jelzőt, továbbá a felmérési felügyelőségeknél az addigi sorszámot kellett használni. A rendelet az alkalmazottak elnevezését is ideiglenesen hatályban tartotta, így a műszaki szakban megmaradt a miniszteri tanácsos (V. fizetési osztály), műszaki főtanácsos (VI.), műszaki tanácsos (VII.), főmérnök (VIII.), mérnök (IX.), segédmérnök (X.), mérnöksegéd (XI.) beosztás.[26] A rendelet ugyanakkor nem tartotta fenn az igazgatóság és az igazgató elnevezést, vagyis ezeket megszüntette.

Az igazgatóság a fennállása alatt az I. kerületben, a Verbőczy (ma Táncsics Mihály) utca 9. szám alatti pénzügyminisztériumi épületben, a József laktanyában működött. Megszűnte után az állami földmérés ügyosztálya – Antalffy Andor vezetése alatt – a Pénzügyminisztérium új, 1903-ban elkészült palotájában tevékenykedett.

1941-ben ismét felmerült az állami földmérési igazgatóság felállításának gondolata. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet geodéziai szakosztályának március 28-án tartott ülésén Várhelyi János a földbirtok nyilvántartásának újjászervezéséről tartott előadást. A telekkönyvi nyilvántartások hiányosságainak orvoslására azt javasolta, hogy a Miniszterelnökség alárendeltségében hozzák létre az

22 MNL OL, K 26. 1918. december 21. (70. ülés) 22. pont.

23 MNL OL, K 255. 1918–1–9488. „1918. december 27-én Antalffy Andor miniszteri tanácsosi címmel felruházott pénzügyi főtanácsos, felmérési központi felügyelőt az V. fizetési osztályba állami földmérési igazgatóvá kinevezte a kormány (1818. XII/27. 9488/PM)". Személyi hírek. Kitüntetések. *PK,* 46. (1919) 1:67. (jan. 1.). Állami földmérési igazgató kinevezése. *Magyarország,* 26. (1919) 1:9. (jan. 1.).

24 *BK,* 53. (1919) 24:7. (jan. 29.). Állami földmérési igazgatóság. *Magyarország,* 26. (1919) 26:8. (jan. 30.). Állami földmérési igazgatóságnak létesítése és azzal kapcsolatos intézkedések tárgyában. 1919. évi 2301. szám. *PK,* 46. (1919) 4:139–140. (febr. 10.). A magyar pénzügyminiszter 1919. évi 2.301. számú körrendelete, az állami földmérési szolgálat átszervezéséről. *Magyarországi rendeletek tára,* 59. (1919) 89–90.

25 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről, 9. §. Ezer év törvényei (https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei).

26 Az Állami földmérés szervezetének módosítása tárgyában. 1920. évi 39.778. szám. *PK,* 47. (1920) 18:367–368. (júl. 3.), 19:418–419. (júl. 26.).

„Állami földmérés" helyett az Állami Földmérési Igazgatóságot, amely ellenőrizné a telekkönyvi hatóságok műszaki vonatkozású ténykedéseit.[27]

Az iratokat a mai helyesírási és központozási szabályoknak megfelelően, de a szerzők eredeti szóhasználati és mondatfűzési sajátosságait megtartva adom közre. A dőlttel szedett szövegrészek a kéziratban aláhúzottak.

1. Függelék

Antalffy Andor előterjesztése az állami földmérési igazgatóság elnevezésű pénzügyminisztériumi főosztály létesítéséről

Budapest, 1918. december 2.

MNL OL, K 255. 1918–1–9360.

Előterjesztés a Pénzügyminisztérium felmérési ügyosztályának főosztályi hatáskörrel való felruházása s *„állami földmérési igazgatóság"*-nak létesítése tárgyában[28]

Miniszter Úrnak meghagyása folytán a felmérési ügyosztálynak főosztályi hatáskörrel felruházása s egyúttal *„Állami földmérési igazgatóság"*-nak létesítése tárgyában véleményemet s javaslatomat a következőkben terjesztem elő.

Magyarországnak nagyszabású részletes felmérése 1856-ban indíttatott meg, érdemben földadókataszternek létesítése céljából, mégis olyan szabatossággal, hogy ez sok más irányú közgazdasági hasznot is biztosított. A felmérési felügyelőségek által végrehajtott felmérést 1867-ig az osztrák Pénzügyminisztérium fennhatósága alatt álló *felmérési igazgatóság*, élén *felmérési igazgatóval* önállóan intézte.

E szervezetet 1867-ben az első magyar kormány átvette, s a magyar Pénzügyminisztériumba akként illesztette be, hogy a felmérések központi igazgatását egyik, *felmérési ügyosztálya* képezte, élén *felmérési igazgatóval* mint adminisztratív és műszaki vezetővel. Ezt a tisztet 1867-től 1869-ig bezárólag *Vacano Fülöp* felmérési igazgató látta el. 1870-től kezdve 1883-ig *Trzinski Gyula* miniszteri tanácsos látta el az ügyosztálynak vezetését, és mellette 1870-től 1877-ig *Mersich András*, 1877-től pedig 1883-ig *Sártory Antal* felmérési igazgató a műszaki vezetést. A vezetésnek 1870-ben történt megosztására bizonyára lényeges indító okul szolgált az a körülmény is, hogy úgy *Vacano*, mint *Mersich* idegen származásúak voltak és magyarul egyáltalán nem tudtak. 1883-tól 1896-ig az adminisztratív és műszaki vezetés ismét egyesíttetett *Sártory Antal* felmérési igazgató, illetőleg osztálytanácsos, majd miniszteri tanácsos kezében.

Sártorynak elhalálozása után 1896-ban a *felmérési igazgatói* állás felsőbb helyről történt kezdeményezésre megszüntetett, s ezzel az állással egybekötött teendőkkel a felmérési központi felügyelők bizattak meg (1896:16.964).[29] A szóban lévő ügyek adminisztratív és műszaki vezetését 1896–1899. években *Kőszeghy Antal* pénzügyi főtanácsos, előbb felmérési központi felügyelő látta el, s ezek vezetése ismét csak 1909-ben került egy kézbe, tisztelettel alulírottnak mint felmérési központi felügyelőnek kezébe, amidőn az ügyosztály vezetésével megbízatott.

1886 óta felmérési intézményünknek munkaköre fokozatosan bővült: az országos kataszteri felmérés lett az új telekkönyvnek (telekkönyvi betéteknek) műszaki alapja (1886. évi 29. tc.), s ebből folyólag a telekkönyvi betétszerkesztésnél, valamint a kész telekkönyvi betétek továbbvezetésénél kiterjedt mérvben műszaki segítő szerve, továbbá irányítója s felülvizsgálója lett az összes birtokrendezé-

27 A geodéziai szakosztály 1941. évi március hó 28-án tartott ülésének jegyzőkönyve. *MMÉEK*, 76. (1942) 34:15–16.

28 Az előterjesztéshez Antalffy csatolta az 5302/1917. PM, 56.788/1912 PM és 16.964/1896. számú ügyiratokat, de ezek mára nem maradtak fenn vagy lappanganak.

29 Bár az ügyirat nincsen meg, a rendelet szövege ismert: *Az „Országos kataszteri felmérés" ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye 1870. évtől 1897. év végéig.* Összeáll.: Gánóczy Sándor – Török Ferenc. Bp., 1898. 29. A pénzügyminiszter a rendeletben arról tájékoztatta a felmérési személyzetet, hogy a *„felmérési igazgatói állást ezennel megszüntetem és az ezen állással egybekötött és az 1869. évben kiadott felmérési utasítás 206. és 207. §-aiban körülírt teendők ellátásával az országos kataszteri felmérés személyzeti létszámában rendszeresített központi felmérési felügyelőket biztam meg".*

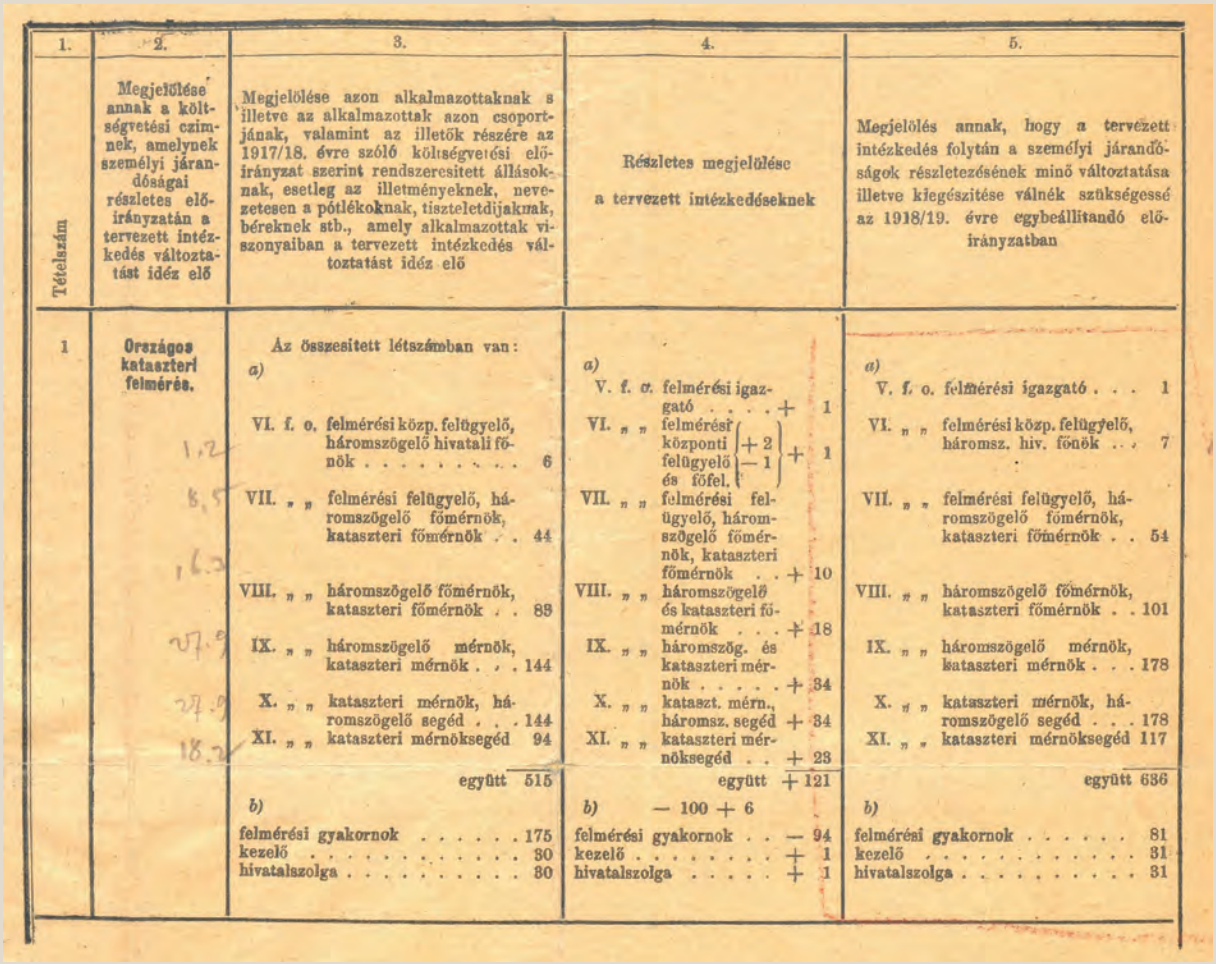

1. Tételszám	2. Megjelölése annak a költségvetési czimnek, amelynek személyi járandóságai részletes előirányzatán a tervezett intézkedés változtatást idéz elő	3. Megjelölése azon alkalmazottaknak s illetve az alkalmazottak azon csoportjának, valamint az illetők részére az 1917/18. évre szóló költségvetési előirányzat szerint rendszeresített állásoknak, esetleg az illetményeknek, nevezetesen a pótlékoknak, tiszteletdijaknak, béreknek stb., amely alkalmazottak viszonyaiban a tervezett intézkedés változtatást idéz elő	4. Részletes megjelölése a tervezett intézkedéseknek	5. Megjelölés annak, hogy a tervezett intézkedés folytán a személyi járandóságok részletezésének minő változtatása illetve kiegészítése válnék szükségessé az 1918/19. évre egybeállitandó előirányzatban
1	**Országos kataszteri felmérés.**	Az összesitett létszámban van:		
		a)	*a)*	*a)*
		VI. f. o. felmérési közp. felügyelő, háromszögelő hivatali főnök 6	V. f. o. felmérési igazgató . . . . + 1	V. f. o. felmérési igazgató . . . 1
		VII. „ „ felmérési felügyelő, háromszögelő főmérnök, kataszteri főmérnök . . 44	VI. „ „ felmérési központi felügyelő és főfel. (+ 2 / − 1) + 1	VI. „ „ felmérési közp. felügyelő, háromsz. hiv. főnök . . 7
		VIII. „ „ háromszögelő főmérnök, kataszteri főmérnök . . 89	VII. „ „ felmérési felügyelő, háromszögelő főmérnök, kataszteri főmérnök . . + 10	VII. „ „ felmérési felügyelő, háromszögelő főmérnök, kataszteri főmérnök . . 54
		IX. „ „ háromszögelő mérnök, kataszteri mérnök . . . 144	VIII. „ „ háromszögelő és kataszteri főmérnök . . . + 18	VIII. „ „ háromszögelő főmérnök, kataszteri főmérnök . . 101
		X. „ „ kataszteri mérnök, háromszögelő segéd . . . 144	IX. „ „ háromszög. és kataszteri mérnök . . . . . + 34	IX. „ „ háromszögelő mérnök, kataszteri mérnök . . . 178
		XI. „ „ kataszteri mérnöksegéd 94	X. „ „ kataszt. mérn., háromsz. segéd + 34	X. „ „ kataszteri mérnök, háromszögelő segéd . . . 178
		együtt 515	XI. „ „ kataszteri mérnöksegéd . . + 23	XI. „ „ kataszteri mérnöksegéd 117
		b)	együtt + 121	együtt 636
		felmérési gyakornok 175	*b)* — 100 + 6	*b)*
		kezelő 30	felmérési gyakornok . . — 94	felmérési gyakornok 81
		hivatalszolga 30	kezelő . . . . . + 1	kezelő 31
			hivatalszolga . . . . . + 1	hivatalszolga 31

▪ *A végül el nem készült 1918/1919. évi költségévetés Országos Kataszteri felmérésre vonatkozó módosításai, benne a 25. felmérési felügyelőség felállításának tervezett költségeivel (MNL OL, K 255. 1918–1–9360.)*

seknek (1892. évi XXIV., illetőleg 1908. évi VII. és XXXIX. tc.), a szoros értelemben vett részletes felmérésen felül reá hárult az összes állami, hatósági és magánfelmérések céljaira való háromszögelések ellátása, s 1910 óta a nemzetközi földmérési munkálatokban való részvétel; továbbá a városrendezések alapját képező szabatos, számszerű felmérések végzése és hitelesítése, nagyszabású határrendezési és hasonló munkálatok végrehajtása stb. Ennek az intézménynek kiegészítő szervét képezi még a magyar állami nyomdának térképészeti osztálya, amely a felmérés térképeit sokszorosítja, a felmérés alapján készített földművelési térképeit őrzi, s különböző térképezési célokra feldolgozza.

Az országos kataszteri felmérési intézménynek feladatai tehát most már egy negyedszázadot meghaladó időn át fokozatosan megnagyobbodtak, s ez a körülmény a sikeres vezetés és kidomborítandó felelősség szempontjából még inkább indokolta azt, hogy a felmérésnek szakszerű vezetése teljesen egy kézben intézményesen biztosíttassék, a felmérési igazgatói állás eredeti hatáskörének megfelelően való fenntartása mellett.

Igaz, hogy a felmérési intézmény így is nagyot fejlődött. De akiknek e műszaki ügyek intézésében részük volt, e munkájuk tárgyilagos megfigyelésénél, elbírálásánál mégis azt kellett kétségtelenül megállapítaniok, hogy az egységes vezetésnek intézményes biztosítása szükséges; mert szükséges nemcsak azért, hogy a műszaki intézők között a kellő együttműködés s ezzel a helyes egyöntetű eljárás biztosíttassék, hanem hogy a felmérési intézmény által képviselt közérdek szempontjából magában a minisztériumban is érvényre juttatandó állásfoglalásnak súlya is intézményesen kellően biztosíttassék.

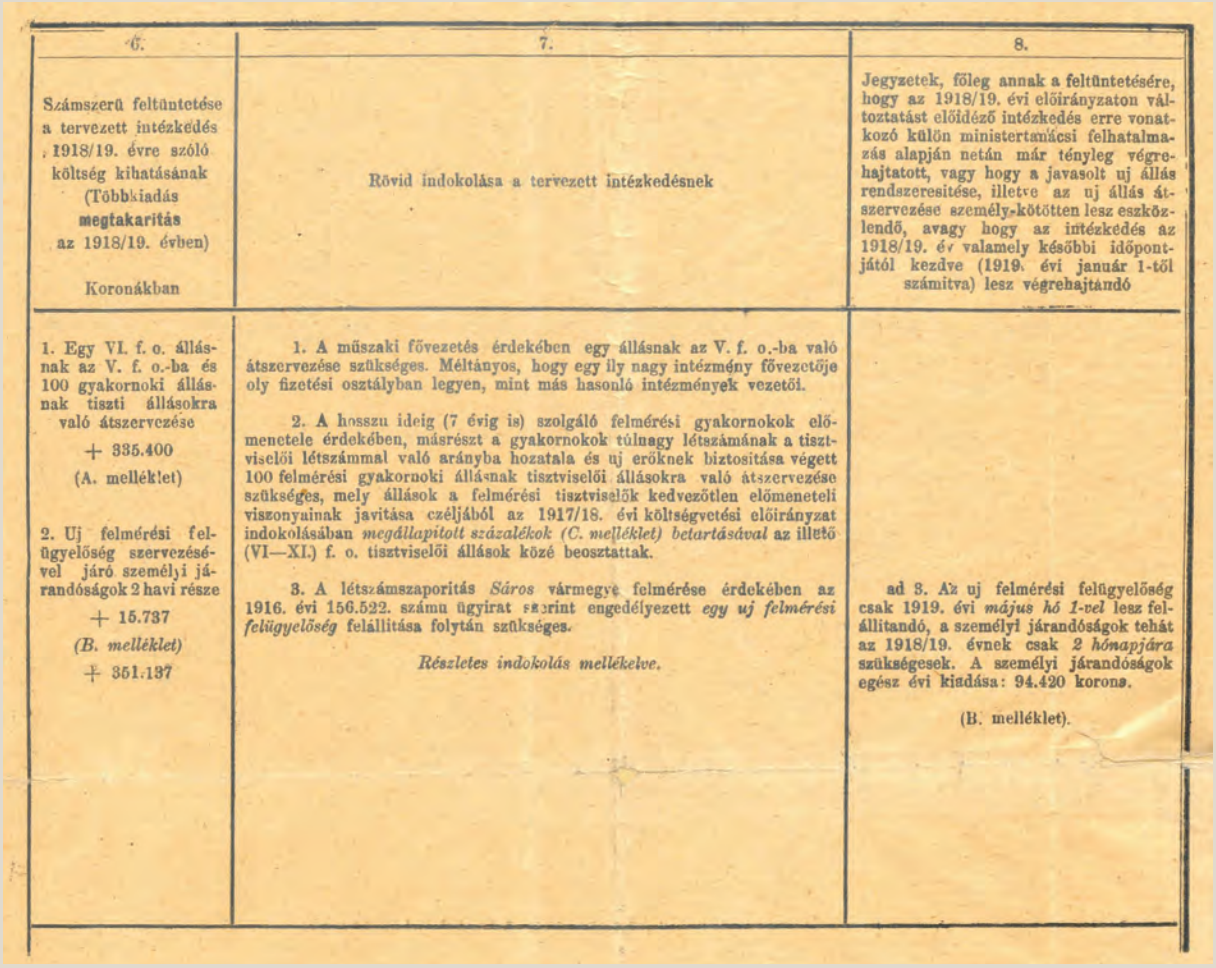

6.	7.	8.
Számszerű feltüntetése a tervezett intézkedés 1918/19. évre szóló költség kihatásának (Többkiadás **megtakarítás** az 1918/19. évben) Koronákban	Rövid indokolása a tervezett intézkedésnek	Jegyzetek, főleg annak a feltüntetésére, hogy az 1918/19. évi előirányzaton változtatást előidéző intézkedés erre vonatkozó külön ministertanácsi felhatalmazás alapján netán már tényleg végrehajtatott, vagy hogy a javasolt uj állás rendszeresitése, illetve az uj állás átszervezése személy-kötötten lesz eszközlendő, avagy hogy az intézkedés az 1918/19. év valamely későbbi időpontjától kezdve (1919. évi január 1-től számitva) lesz végrehajtandó
1. Egy VI. f. o. állásnak az V. f. o.-ba és 100 gyakornoki állásnak tiszti állásokra való átszervezése + 335.400 (A. melléklet) 2. Uj felmérési felügyelőség szervezésével járó személyi járandóságok 2 havi része + 15.737 *(B. melléklet)* + 351.137	1. A műszaki fővezetés érdekében egy állásnak az V. f. o.-ba való átszervezése szükséges. Méltányos, hogy egy ily nagy intézmény fővezetője oly fizetési osztályban legyen, mint más hasonló intézmények vezetői. 2. A hosszu ideig (7 évig is) szolgáló felmérési gyakornokok előmenetele érdekében, másrészt a gyakornokok túlnagy létszámának a tisztviselői létszámmal való arányba hozatala és uj erőknek biztositása végett 100 felmérési gyakornoki állásnak tisztviselői állásokra való átszervezése szükséges, mely állások a felmérési tisztviselők kedvezőtlen előmeneteli viszonyainak javitása céljából az 1917/18. évi költségvetési előirányzat indokolásában *megállapitott százalékok (C. melléklet) betartásával* az illető (VI—XI.) f. o. tisztviselői állások közé beosztattak. 3. A létszámszaporitás *Sáros* vármegye felmérése érdekében az 1916. évi 156.522. számu ügyirat szerint engedélyezett *egy uj felmérési felügyelőség* felállitása folytán szükséges. *Részletes indokolás mellékelve.*	ad 3. Az uj felmérési felügyelőség csak 1919. évi *május hó 1-vel* lesz felállitandó, a személyi járandóságok tehát az 1918/19. évnek csak *2 hónapjára* szükségesek. A személyi járandóságok egész évi kiadása: 94.420 korona. (B. melléklet).

Nem formai, de elvitázhatlan szolgálati érdekből folyólag tehát a jövőre való tekintettel még inkább szükségesnek tartom, hogy e nagy intézménynél a vezetői állás újólag kellően kidomboríttassék. Hatáskör, felelősség, ezeknek mindenkor hatályos, éber betöltése, szolgálati viszonylatnak határozott megnyilvánulása minden kétséget kizáróan szükségessé teszi az igazgatói állás visszaállítását. Eziránt már az 1912. évi 56.778. szám alatt tettem előterjesztést. (Tisztelettel idecsatolt 1912. évi 56.778. számú ügyirat 4. ívének negyedik, s 5. ívének 1–3. oldalán.) Ez a javaslatom akkor azonban el nem fogadtatott. Az 1917. évi 5302/PM számú, ugyancsak idecsatolt ügyirat szerint dr. Wekerle Sándor volt miniszterelnök úr mint pénzügyminiszter hozzájárult ahhoz, hogy a felmérési tisztikar szervezete az előbb hivatkozott 1912. évi 56.778. számú előterjesztésre való tekintettel állíttassék be az 1918/1919. évi költségvetési előirányzatba.[30]

Az országos kataszteri felmérés eredeti rendeltetéséhez képest a földadókatasztert is szolgálván, a földadó ügyosztállyal együtt egy főosztály keretébe helyeztetett. A felmérési intézménynek azonban más intézményeket is kell szolgálnia, melyek legalábbis hasonló súllyal, ha nem még súlyosabban vannak érdekelve a felmérési intézménynél, mint a földadókataszter, mert azok ennél még szabatosabb műszaki közreműködést igényelnek. Teljesen tárgyilagosan megállapíthatom, hogy a felmérési intézménynek a földadóbecslési és nyilvántartási intézménnyel való közreműködése nem kívánja meg az egy főosztályban való mai kapcsolatának fenntartását, sőt a szolgálatnak minél eredményesebb ellátása szempontjából kívánatos, hogy a felmérésre nézve

30 Az 1918/1919. költségvetési évre végül nem készült az országgyűlésnek benyújtott költségvetés.

az igazgatásnak szervezete ne csak az eredeti (1867–70) állapotnak megfelelően állíttassék helyre, hanem annak kerete tágíttassék, vagyis kerete a *főosztály hatáskörének* megfelelően állapíttassék meg. A fent csak vázlatosan előadottak máris elegendően megvilágítják azt, hogy a kisebb jelentőségű műszaki feladatok azok, amelyek a földadókatasztert szolgálják, és sokkal súlyosabbak azok, melyek azon kívül esnek. E két szolgálati ágnál a központi igazgatásoknak feladatai természetüknél fogva lényegesen eltérők egymástól, s valóban nincs célja annak, hogy a főosztály ügykörében elintézendő ügyek a munkakör keretén kívül eső szakbírálat tárgyává tétessenek. Közel három évtizeden át szerzett s a legnagyobb tárgyilagossággal, kötelességérzettel leszűrt bőséges tapasztalatok alapján állíthatom, hogy igazán sikeresebben fogja szolgálni a felmérési intézmény mindazokat az intézményeket, amelyeket eddig is szolgált, egyáltalán az országot, ha a mostaninál kiterjedtebb hatáskörben teheti azt. A főosztály körében folyó intézkedés a mindennapi élet munkája. Ezt mindenképpen meg kell könnyíteni, szabadabbá tenni. Aggályra miben sem lehet ok, mert a nagyobb hatáskör intézményesen kiváltja a nagyobb felelősség érzetét is. De államunknak új alakulása új feladatok elé állítja felmérési intézményét is: még súlyosabb műszaki feladatok hárulnak majd rá, eléggé utalhatok erre már azzal, hogy a közös intézményt képzett katonai földrajzi intézetünknek felszámolása újabb, az eddiginél kiterjedtebb műszaki feladatokat hárít a felmérésre. A földadóügykörnek szolgálása ezzel nem csökken, a kapcsolat fennmarad mint eddig, kiterjedtebb munkakörben eddig is már hosszú időn át tett tanúságot erről az a körülmény is, hogy úgy a felmérési, mint a földadó ügyosztály vezetői már gyakran hosszabb időn át látták el saját ügyosztályaikra nézve a főosztályfőnöki teendőket. A hatáskörnek célba vett kiterjesztése a felsőbb felügyeletet nem érinti. Önértőleg kívánatos a vezetésre hivatottaknak jó előre kiválasztása, előkészítése; ami azonban eddig is megtörtént.

A felmérési intézmény az idők folyamában már eddig is nagyot fejlődött, eredeti kereteiből messze kinőtt, fejlődése meg sem áll, sőt jelentősen nagyobb lesz közel jövőben: azért most már a *felmérési igazgatóságnak* nem az *ügyosztály*, hanem a *főosztály* keretében való megvalósítása kívánatos. Ennek megvalósítása pedig mielőbb kívánatos, hogy az új alakulások a felmérési intézményt már teljesen új keretében találják.

Fent hivatkozott előterjesztéseimben már javaslatot tettem arra nézve, hogy az intézmény megjelölésére a mostani *„Országos kataszteri felmérés”* helyett *„Állami földmérés”* vétessék alkalmazásba, ami az 1917. évi 5302/PM számú ügyirat szerint elvben el is fogadtatott. Az új alakulások ezt még inkább indokolják, tisztelettel kérem tehát az intézmény szolgálati ág megjelölésére az *„Állami földmérés”* megjelölés elfogadását és ennek kimondását.[31]

Tisztelettel javaslom tehát a Pénzügyminisztérium felmérési (XVIII.) ügyosztályának főosztályi hatáskörrel való felruházását, s egyúttal erre a főosztályra nézve az *„Állami földmérési igazgatóság”* jellegének megállapítását, illetőleg kimondását, továbbá az új főosztály, illetőleg *„Állami földmérési igazgatóság”* vezetésével *„Állami földmérési igazgató”*-nak megbízását, s e végből a *vezető felmérési központi felügyelői állásnak az V. fizetési osztályba való átvitelét,* jelenlegi munkaátalányának elhagyásával.[32]

Mindezek tekintetében bátorkodom Miniszter Úrnak magas elhatározását és intézkedését kérni, azzal a tiszteletteljes megjegyzéssel, hogy e javaslatoknak elfogadása esetén

31 Az előterjesztő megjegyzése a margón: *„Földmérési igazgatói állás szervezésére javaslat: 1912:56.778. Földmérés vezetője az V. fizetési osztályba: 1918:79.878. Javaslat elfogadtatott. Földmérési igazgató az V. fiz. osztályba. Költségvetéshez kiegészítő nyomat ide mellékelve.”* A költségvetést kiegészítő nyomaton már az V. fizetési osztályba sorolt felmérési igazgató szerepel, a rövid indoklás szerint *„a műszaki fővezetés érdekében egy állásnak az V. f.o-ba való átszervezése szükséges. Méltányos, hogy egy ilyen nagy intézmény fővezetője olyan fizetési osztályban legyen, mint más hasonló intézmények vezetői”*. Érdekesség, hogy ugyanezen a nyomaton szerepel az 1919. május 1-jétől felállítani tervezett 25. felmérési felügyelőség (Sáros vármegye) személyi járandóságainak igénye is. Ezt a felügyelőséget végül nem hozták létre.

a szükséges további szervezési intézkedések iránt részletes javaslataimat mielőbb elő fogom terjeszteni.

A szóban lévő XVIII. ügyosztály ügykörébe az *állami nyomda* ügyei is tartozván, ide vonatkozólag a következőket bátorkodom még előadni.

A kataszteri felmérésnek 1867-ben magyar fennhatóság alá való helyezésével a kataszteri térképek sokszorosítására és munkálatai egy részének kezelésére *„Kataszteri kőnyomdaintézet és központi térképtár”* a felméréssel kapcsolatban szerveztetett és vezettetett. Ezzel az intézménnyel egyesíttetett a bécsi udvari és állami nyomdának 1854 óta Temesváron, majd 1868 óta Budán létezett fiókja 1870-ben *„magyar állami nyomda”*-ként. Az új intézmény, az állami nyomda a felmérési ügyosztály által szerveztetett s ügyeit azóta ez az ügyosztály látta el. Bár az eredeti kapcsolat ma is fennáll, mégsem képez feltétlen szükségességet, hogy az állami nyomda ügyei a Pénzügyminisztériumnak ebben az ügy-, illetőleg főosztályában intéztessenek, mert ha ez bármely más osztályban is intéztetnék a felmérés és állami nyomda között a dologi kapcsolat változatlanul fennmaradhat. Bekövetkezett új alakulásainkból folyólag előálló más kapcsolat azonban e részben is új, célszerűbb elrendezést kívánhat; sőt indokoltnak látom azt magának a felmérési ügyosztálynak főosztályi hatáskörrel való felruházása, földmérési igazgatóságnak felállítása folytán is, hogy ennek az új alakulásnak kerete, tartalma, szervezete meg ne zavartassék, hanem minél inkább egységessé tétessék. A felmérési ügykörnek célba vett szabályozásánál való figyelembevételre bátorkodom ezt a körülményt is felemlíteni.

Budapest, 1918. évi december hó 2-án

Antalffy Andor
miniszteri tanácsos

2. Függelék

Szende Pál pénzügyminiszter előterjesztése a Minisztertanácshoz Antalffy Andor állami földmérési igazgatóvá kinevezéséről

Budapest, 1918. december 17.

MNL OL, K 26. 1918. december 17. (68. ülés) 11. pont. Az előterjesztés eredeti szövege: MNL OL, K 255. 1918–1–9360.

Pénzügyminiszter úr előadja, hogy az országos felmérésnek ügyköre már három évtizedet meghaladó időn át lényegesen bővült. Előbb csak a földadókataszter ügyeinek központi vezetésén kívül a telekkönyv, birtokrendezés, nagyobb szabású földmérések, határrendezések stb. szolgálása, majd a nemzetközi földmérésekben való részvétel jelzik a fejlődésnek útját. Munkafeladatai még bővülni fognak a katonai földrajzi intézetnek felosztása, valamint a földbirtokreform műszaki munkálataiban szükségszerűleg való jelentős részvétele folytán.

Mindezek miatt az említett szolgálati ág ügyeinek vitelével a Pénzügyminisztériumban megbízott ügyosztályt célszerűségből főosztályi hatáskörrel ruházza fel s egyúttal az eddigi „országos kataszteri felmérés” elnevezés helyett ezt az új főosztályt a megfelelőbb „Állami földmérés” elnevezéssel kívánja illetni.

Ennek a szolgálati ágnak élén korábban, 1867-től 1896-ig felmérési igazgató állott. Ennek az állásnak megszüntetésekor teendőivel a felmérési központi felügyelők bízattak meg. A felmérési intézménynek időközben történt nagyarányú fejlődése azonban még fokozottabban szükségessé teszi azt, hogy az egységes szakszerű vezetésnek biztosítása érdekében az intézmény élére ismét felmérési, illetőleg „állami földmérési igazgató” állíttassék. Ezért a vezető állását, amelyet ez idő szerint a VI. fizetési osztályba sorozott felmérési központi felügyelő tölt be, az V. fizetési osztályba „állami földmérési igazgató”-i állásként szándékozza átszervezni. Az átszervezés 1300 korona költségtöbbletet igényelne.

Kéri mindezekhez a minisztertanács hozzájárulását.

A minisztertanács hozzájárul.

IVÁN GYULA

Néhány gondolat a fejlett kataszterek jövőjéről

Bevezetés

A kataszter minden földügyi igazgatási rendszer alapvető elemét képezi. Ebben az esetben a kataszter fogalmát a modern megközelítésével értjük, azaz a kataszter tartalmazza mind az ingatlanokon található jogok, korlátozások és kötelezettségek (a nemzetközi irodalomban RRR /rights, restrictions, responsibilities/), az érintett felek összességét, mindezen jogok földrajzi elhelyezkedését leíró kataszteri térképeket (adatbázisokat). A kataszter fogalma így független magától a működtetésére létrehozott intézményrendszertől, hiszen napjaink informatikai megoldásai biztosítják, hogy egyetlen, integrált rendszerről beszéljünk. Például Ausztria esetében a telekkönyvi (RRR) nyilvántartás a bíróságok alá, míg a kataszteri térképezés a közigazgatás alá tartozik, de fizikailag egy adatbázisban történik az adatok menedzselése.

Ha a teljes világunkat nézzük kataszteri szempontból, sajnos nem állunk jól. A Nemzetközi Földmérő Szövetség (International Federation of Surveyors / Fédération Internationale des Géomètres = FIG) becslése szerint a világon található mintegy hatmilliárd földrészletnek mindössze egynegyede van nyilvántartásba véve. A világ lakosságának 70 százaléka nem jut hozzá földügyi igazgatási (kataszteri) szolgáltatásokhoz. Ezen elborzasztó adatokat súlyosbítja, hogy nagyon kevés a földmérő szakember, akik a földterületek nyilvántartásba vételét és felmérését elvégezhetnék (a FIG mintegy 350 000 főre becsüli a világon található földmérők számát).

A FIG az ENSZ és a Világbank legfőbb tanácsadó szerve földügyi kérdésekben, hiszen ez az a világszervezet, amely egyesíti magában a szegénység leküzdéséhez, a biztonságos ingatlanbirtoklásához és a földügyön keresztül az emberek élelmezésének megoldásához szükséges tudást és szakértelmet. Jól jellemzi ezt az évente – a Világbank szervezésében – megrendezett „Föld és szegénység" (Land and Poverty) konferencia, amelynek állandó résztvevője az ENSZ emberi településekkel (HABITAT), illetve az élelmezésüggyel és mezőgazdasággal (FAO) foglalkozó szervezete a FIG mellett.

A szegénység leküzdése, a biztonságos ingatlanbirtoklás, az élelmezés megoldása, egyáltalán a nemzetgazdaság biztonságos működése nem oldható meg földügyi igazgatási, kataszteri rendszer nélkül. Ha az állampolgárok nem tudják vagyonukat tőkeként működtetni, a nemzetgazdasági fejlődés is korlátozott.[1] A kataszter nem megfelelő működése vagy hiánya is az egyik oka annak, hogy az emberek ezekben az országokban felszámolják vagyonukat és elindulnak ismeretlen országok felé jobb megélhetés reményében.

A FIG, az ENSZ és a Világbank ezen problémákat felismerve közösen kidolgozott egy olyan megoldást, amely nagymértékben elősegíti a szegény országokban a földügyi igazgatás, a kataszter gyors és hatékony létrehozását. A megoldás elsősorban a FIG-ben megtalálható földügyi, földmérési szakértelemre támaszkodott, és azt „Célirányos földügyi igazgatás"-nak (Fit-For-Purpose Land Administration, FFP) nevezték el.

Az FFP a földterületek térképezésénél elsősorban a gyors, hatékony távérzékelési technológiát (műholdfelvételek, drónok, ortofotók) használja, a hagyományos kataszteri pontosság rovására, hiszen a homogén tulajdonban lévő földterületek gyors lehatárolására ezek a legalkalmasabbak. Fajlagosan pedig ezek a legolcsóbb technológiák.

A másik módszer az állampolgárok bevo-

1 IVÁN GYULA: Kataszterizáljuk a világot! A modern kataszter gazdasági jelentősége. *Catastrum*, 5. (2018) 1:53–58.

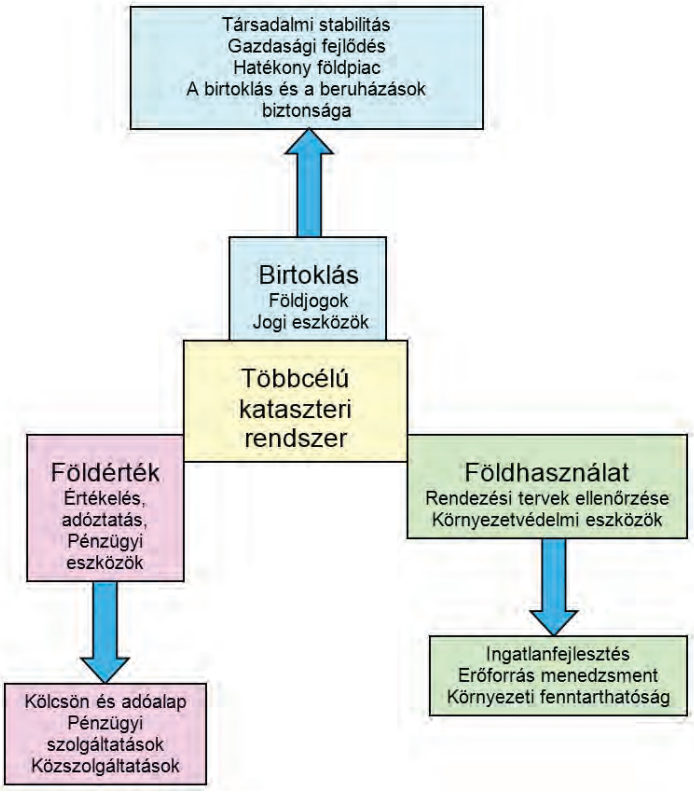

▪ *1. A többcélú kataszteri rendszerek kulcsszerepe a földügyi igazgatásban*[3]

nása a kataszterhez szükséges egyéb adatok (pl. tulajdonosi információk) beszerzésében (az ún. crowdsourcing). Ebben hatékony eszköznek bizonyultak az okostelefonok, amelyek szinte minden országban tömegesen megtalálhatók, ellentétben például a pontos geodéziai műszerekkel.

Az adatok feldolgozását és terjesztését pedig nyílt forráskódú (ingyenes) szoftverekkel végzik, amelyek szintén a kataszter létesítésének olcsóbbá tételét hivatottak szolgálni.

Az FFP érthető módon napjainkban a FIG fókuszában áll, megvalósítására szerte a világban számos globális projekt indult el. Ezek közül megemlítjük az ENSZ HABITAT kampányát a biztonságos ingatlanbirtoklás feltételeinek megteremtésére az egész világon, 2030-ig 80 százalékos lefedettséggel,ami elképzelhetetlen kataszter nélkül. Ennek megvalósítására dolgozták ki az FFP-t. A kampány finanszírozásában részt vesz a Világbank, az ENSZ HABITAT, a USAID (az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége), a DFID (az Egyesült Királyság Fejlesztési Ügynöksége), az ENSZ FAO és az ENSZ GGIM (az ENSZ Globális Térinformatikai Menedzsment Bizottsága).

Az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Célok teljesítésére vonatkozó fenti, teljesen természetes reakció háttérbe szorította a fejlett kataszteri rendszerekkel kapcsolatos jövőbeni megoldásokkal, fejlesztésekkel, célokkal kapcsolatos kérdéseket a FIG-en belül.[2] Jelen írás ezt a kérdést szeretné körbejárni.

A fejlett kataszteri rendszerek

A kataszteri rendszereket eredetileg az ingatlantulajdon (földtulajdon) adóztatása céljából hozták létre szerte a világban. Azóta a katasz-

2 Az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Célokhoz l.: http://www.un.org/millenniumgoals/

3 Williamson, Ian – Enemark, Stig – Rajabifard, Abbas – Wallace, Jude: *Land Administration for Sustainable Development.* Redlands, 2010.

ter sok országban, köszönhetően az informatika jelentős fejlődésének, átalakult, és ún. többcélú (multipurpose) kataszteri rendszerekről beszélhetünk. A többcélú kataszternek bármely földügyi igazgatási rendszerben kulcsszerepe van *(1. ábra)*.

Az *1. ábrá*ról leolvashatóan a többcélú kataszter nemcsak a hagyományos, adóztatási célokra létrehozott információkat, hanem egyéb olyan adatokat is tartalmaz, amelyek a hatékony földügyi igazgatás működéséhez szükségesek.

Ilyen adatok a birtoklással kapcsolatos adatok (az RRR) és a kapcsolódó jogi eszközök, amelyek biztosítják az ingatlanok biztonságos birtoklását, elősegítve a társadalmi stabilitást (pl. kevés birtokhatárvita), a gazdasági fejlődést (pl. jelzálogpiac), a hatékony földpiac működését és a beruházások biztonságát.

A földhasználati adatok hozzájárulnak a rendezési tervek létrehozásához, azok ellenőrzéséhez, valamint a környezetvédelem és menedzsment hatékony működéséhez. Ezek az eszközök segítik az ingatlanfejlesztési tevékenységeket, a földi erőforrások menedzsmentjét és a környezeti fenntarthatóságot.

A föld(ingatlan)értékelés kataszteri megjelenése segíti a hagyományos adóztatási feladatok elvégzését és a rendelkezésre álló pénzügyi eszközök hatékony felhasználását. Ez a tevékenység elősegíti a pénzügyi szolgáltatások (jelzálogpiac) és a közszolgáltatások működését.

Látható tehát, hogy a többcélú kataszteri rendszerek a földügyi igazgatás szempontjából kulcsfontosságú információkat működtetnek.

A világ kataszteri rendszereit kétféleképpen csoportosíthatjuk a földnyilvántartás szempontjai alapján: a szerződés-/okiratalapú (deed) vagy a jogcím/ bejegyzésalapú (title) rendszerbe.

A szerződés- vagy okiratalapú kataszterben magát a közjegyző által hitelesített szerződést – amely egy különálló tranzakciót ír le – rögzítik a nyilvántartásban. Mivel magát a szerződést nem vizsgálják, így nem bizonyítható annak jogszerűsége. Tehát lényegében itt a tranzakciót rögzítik. Ezt a rendszert használják azon országok, amelyek jogrendszere a római jogon alapul (pl. Franciaország, Spanyolország, Hollandia). A szerződésalapú rendszereket negatív vagy passzív rendszereknek nevezhetjük, mert a szerződésből eredő jogokat nem garantálják.

A jogcím- vagy bejegyzésalapú rendszerekben (köztük hazánkban is) nem a különálló tranzakciót leíró szerződést, hanem annak jogi következményeit (tehát magát a jogcímet) rögzítik. A jog a jogcím bejegyzésével keletkezik.[4]

Azt, hogy a szerződés- vagy jogcímalapú kataszterek tekinthetők-e fejlettebbnek a másiknál, nehéz eldönteni. Elméletileg a jogcímalapú rendszerek megbízhatóbbak, és a sok országban mögöttük megtalálható állami garancia (pl. hazánkban) jelentősen növeli a hatékonyságukat.

A fenti okok miatt felmerül a kérdés, mit tekinthetünk fejlett kataszteri rendszernek?

Véleményünk szerint a megoldást a földügyi igazgatás felől kell keresni. Nemzetközileg elfogadott meghatározás szerint a földügyi igazgatás: „Az emberek és a föld közötti kapcsolat információi *meghatározásának, rögzítésének és terjesztésének* [kiemelés I. Gy.] folyamata. Lefed minden olyan földhöz és természeti erőforráshoz köthető tevékenységet, melyek a politikai célok és a fenntartható fejlődés érdekében szükségesek."[5]

Tehát a földügyi igazgatás egy olyan *folyamat* (és nem adatbázis vagy informatikai rendszer!), amelynek három összetevője van. Az emberek és a föld közötti kapcsolat *meghatározása*, *rögzítése* és *terjesztése*.

Véleményünk szerint mindez elmondható a földügyi igazgatási rendszerek kulcselemére, a kataszterre is, amelynek feladata ugyanez.

Megközelítésünkben tehát azt a rendszert tekinthetjük fejlett kataszteri rendszernek, amely ezt a három funkciót képes megvalósítani, függetlenül attól, hogy szerződés- vagy jogcímalapú.

4 Iván Gyula: Napjaink katasztere. *Catastrum,* 4. (2017) 2:58–64.

5 *ISO 19152:2012 Standard: Land Administration Domain Model*. Geneva, 2012.

A három funkció megvalósulása

Az ember és föld közötti kapcsolat *meghatározásánál* a kapcsolat geometriai és jogi információinak begyűjtéséről beszélhetünk.

A geometriai információk meghatározásánál napjainkban elsősorban a térbeli helymeghatározó eszközök (GNSS, mérőállomások stb.) vehetők figyelembe, de a kataszter esetén nem szabad megfeledkezni a „hagyományos" mérőeszközök (pl. mérőszalag) használatáról sem.

Geometriai kataszteri adatok (kataszteri térkép) meghatározásánál nem szabad megfeledkezni a kataszter lényegéről, az ingatlan határvonaláról és annak meghatározásáról, az elhatárolásról.

A kataszteri rendszerekben kétféle koncepció létezik a kataszteri határokról. Az első az ún. „általános határ" (general boundary) koncepciója, amely szerint a határokat különböző topográfiai objektumok (pl. kerítés, patak, fasor, út stb.) definiálják, és az adott tulajdonjog valahol ezeken a határokon belül található. Ilyen rendszert alkalmaz például az Egyesült Királyság, ahol a szó klasszikus értelmében nem létezik kataszteri térkép.

A második az ún. rögzített határ (fix boundary) koncepciója, ennek értelmében a tulajdonjogi határok a két szomszédos tulajdonos megállapodásával (az elhatárolással) jönnek létre. Ezt a koncepciót használja hazánk is, hasonlóan a többi német alapú kataszterhez.

A jogi adatok (RRR) meghatározásánál az ingatlanokra vonatkozó szerződések, jegyzőkönyvek (pl. elhatárolási jegyzőkönyvek), egyéb dokumentumok elemzése a jellemző.

Az ember és föld közötti kapcsolatok meghatározásának folyamata után következik azok *rögzítése*. A fejlett kataszterek esetén az információk rögzítése és további menedzsmentje informatikai rendszerben történik. E rendszerben azonban nemcsak az adatok rögzítését, hanem azok kapcsolatainak, kényszereinek, illetve a hozzájuk kapcsolódó üzleti folyamatoknak a modellezését is el kell végezni.

A kataszteri rendszereknek ez a legbonyolultabb része, hiszen erősen jogszabályfüggő üzleti logikának és folyamatoknak a leképzéséről van szó. Ez a fejlett kataszteri rendszerek lelke. A gyorsan változó jogszabályi környezet (akárcsak hazánkban) növeli a kataszteri informatikai rendszer sérülékenységét, amelynek nemzetgazdasági következményei is lehetnek a kataszter és a nemzetgazdaság szoros összefonódása miatt.

A folyamat harmadik része pedig a kataszteri információs rendszerben tárolt adatok, információk *terjesztése*. Ez a terjesztési folyamat megvalósulhat papíralapon (nyomtatva), illetve internetes szolgáltatások formájában.

A kataszteri rendszerek folyamatainak szíve maga az információk rögzítése, amelynek egy adott országban a kataszteri rendszer teljes jogszabályi környezetét, üzleti logikáját és folyamatait is le kell képeznie. Az információk meghatározásának és terjesztésének a folyamata természetesen nem választható le teljesen a rögzítésről, de hatékonyan elkülöníthető tőle.

A fejlett kataszteri rendszerek jövője

Ha maradunk eddigi gondolatmenetünknél, akkor a fejlett kataszteri rendszerek jövőjének tárgyalásakor az információk meghatározásának folyamatánál kell kezdenünk a sort.

A geometriai helymeghatározó rendszerek rohamos fejlődése szerencsére nem áll útjába a kataszter fejlődésének, sőt jelentősen elősegíti azt. Napjaink helymeghatározó rendszerei – a műholdas helymeghatározó rendszerek, a GNSS, a mobil térképező rendszerek, a drónok, a távérzékelési eszközök – olyan mennyiségű és pontosságú térbeli információt szolgáltatnak, hogy azok feldolgozása, rendszerezése, strukturálása ma már nagyobb feladat, mint meghatározásuk. A katasztернek strukturált geometriai adatokra van szüksége, de ezt a problémát a kataszteri rendszeren kívül is meg lehet oldani.

Napjainkra a terepi mérések helyét átvette a közvetlen helymeghatározás, sőt számítások, algoritmusok vették át az ember szerepét. Az ingatlanokhoz kapcsolható információk miatt az ingatlan továbbá már nem egy bemérendő

objektum, hanem ismeretforrás lesz, amely a kataszter újragondolásához vezethet. A földrészletek (pl. egy URL link + egy chip segítségével) az élő táj részévé válhatnak. A technológia segítségével maga a tájkép válik térképpé (augmented reality, kiterjesztett valóság).[6]

A jogi információk (RRR) meghatározásának kalmazásával. Ez komoly paradigmaváltásként jelentkezik mind a helymeghatározás tudományában (geodézia), mind a hozzá kapcsolódó kataszterben, azonban a kataszter szívét, az információk rögzítését nem változtatja meg.

▪ *2. Kiterjesztett valóság (augmented reality) alkalmazása a jogok és korlátozások terepi ellenőrzésében 3D-ben (Cadastre 2034)*

Mindezen kijelentések nem légből kapott dolgok, konkrétan szerepelnek az egyik legfejlettebb kataszterrel rendelkező ország, Új-Zéland 10–20 éves kataszteri fejlesztési stratégiájában (2. ábra).[7] Ebben a tervben tárgyalják, hogy a helymeghatározó eszközök, beleértve az okostelefonokat is, egyre pontosabb adatokat fognak szolgáltatni a jövőben. Ehhez alkalmazkodnia kell a helymeghatározó infrastruktúrának is. Ausztrália és Új-Zéland, a komoly szeizmikus aktivitás miatt, 2020-ra egy dinamikus geodéziai dátumot vezet be, és attól fogva dinamikus (az időben változó) koordinátákkal kell számolni a kataszterben is. Az okoseszközök helymeghatározó pontosságának növekedése lehetővé teszi az állampolgárok nagyobb mértékű bevonását (a már említett crowdsourcingot) a kataszteri munkálatokba a kiterjesztett valóság eszközeinek alkalmazásával. Ez komoly paradigmaváltásként jelentkezik mind a helymeghatározás tudományában (geodézia), mind a hozzá kapcsolódó kataszterben, azonban a kataszter szívét, az információk rögzítését nem változtatja meg.

A jogi információk (RRR) meghatározásának jövője nagyon érdekes kérdés. Már napjainkban is alkalmaznak a fejlett rendszerekben előre legyártott digitális dokumentumokat, űrlapokat, stíluslapokat (style-sheet), és sok esetben ezek feldolgozása is automatikusan történik (pl. Hollandiában). Hazánkban is megtalálhatók hasonló digitális dokumentumok, azonban azok automatikus feldolgozása még gyerekcipőben jár.

A jövőben érdekes megoldás lehet az ún. okos szerződések (smart contract) alkalmazása a kataszterben. Az okos szerződés egy számítógépes protokoll, amely lehetővé teszi, hogy digitálisan elősegítse, hitelesítse vagy kikényszerítse egy szerződés megtárgyalását vagy végrehajtását. Az okos szerződések megengedik, hogy hitelt érdemlő tranzakciókat hajtsunk végre harmadik fél bevonása nélkül. Ezek a tranzakciók nyomon követhetők és visszafordíthatatlanok.[8] Az okos szerződések első meg-

6 STEUDLER, DANIEL: *Land Administration and Management – Towards the Fifth Dimension.* GeoConference on Cadastre 4.0. Coimbra, Portugal, 25/26 October, 2016 (= STEUDLER, 2016).

7 *Cadastre 2034. A 10-20 Year Strategy for developing the cadastral system*. https://www.linz.govt.nz/land/surveying/survey-system/cadastre-2034

8 Érdekesség, hogy az okos szerződések alkalmazását elsőként egy vélhetően magyar származású, amerikai számítógéptudós, Nick Szabo javasolta. A digitális valuták (pl. bitcoin) és az okos szerződések kutatásával vált híressé.

valósítását a *blokklánc* (blockchain) technológia alkalmazásánál láthattuk, amely a bitcoin kriptovaluta technológiai hátterét képezi.

Az okos szerződések és a blokklánc technológia földügyi és kataszteri alkalmazására több mintaprojektet hajtottak már végre. Így Grúziában és Haitin alkalmazták a blokklánc technológiát a kataszteri informatikai rendszer létrehozására.

A blokklánc technológia említésével eljutottunk a következő folyamathoz, az ember és föld közötti kapcsolat információjának rögzítéséhez. Amint említettük, az információk rögzítése és azok további kezelése képezi a fejlett kataszteri rendszerek magját, hiszen itt (lényegében a kataszteri információs rendszerben) valósul meg a kataszterhez kapcsolódó teljes jogszabályi környezet modellezése, beleértve az adatkapcsolatokat, a kényszereket, az üzleti logikát és folyamatokat.

Napjainkban a blokklánc technológia kataszteri alkalmazása igen népszerű téma szakmai körökben, az interneten számos forrás rendelkezésre áll ennek megismerésére. A blokklánc egy elosztott adatbázis, amely egy folyamatosan növekvő, adatblokkokból álló lista nyilvántartását végzi a hamisítást és módosítást kizáró módon. A blokklánc, amelyet a bitcoin legfőbb technológiai újításának tartanak, nyilvános főkönyvként működik, amely rögzíti az összes bitcoin-tranzakciót.[9] A blokklánc ezen tulajdonságai jogosítottak fel arra, hogy a kataszter egyik leglényegesebb folyamatát, az ingatlantranzakciókat kiváltsák vele.

A fejlett kataszteri rendszerek és a blokklánc technológia kapcsolatáról azért árnyaltabban kell fogalmazni. A technológiát két, nem fejlett kataszteri rendszerben próbálták ki, míg a fejlett rendszerekben még nem alkalmazták, igaz, vannak kísérletek ezzel kapcsolatban (lásd Hollandia).[10]

A blokklánc technológia fejlett kataszteri rendszerekben való alkalmazásával kapcsolatban fel kell vetni a kataszter egyik legfontosabb tulajdonságát, ez pedig a bizalom. Twaroch és Muggenhuber kimutatta, hogy egy kataszteri rendszer akkor tud sikeresen működni, ha minden szereplőnek (tulajdonosok, bankok, ügyvédek stb.) bizalma van a rendszerben.[11] Ez a bizalom pedig független a műszaki és jogi megoldásoktól. A bizalom megszerzése érdekében pedig a kataszteri rendszer szervezeti vagy intézményi aspektusait kell figyelembe venni. Itt kell megjegyeznünk, hogy a hazai kataszteri rendszer teljes integrációja a kormányhivatalokba nem éppen a bizalom növelésének irányába tett lépés volt.

A fejlett kataszterek esetén ez a bizalom minden esetben megvan, legyen szó szerződés- vagy jogcímalapú kataszterről. A jogcímalapú kataszterek esetén általában állami garancia van a kataszterben tárolt jogokra (RRR) és a geometriai adatokra. Hazánkban is így van, hiszen a kataszterben tárolt tulajdonjogok és a földrészletek határvonalai közhiteles információk.

A blokklánc technológia lényeges tulajdonsága, úgymond, „az igazság megosztott egyetlen forrása" (shared single source of truth). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a blokkláncban minden adat és modell úgy van strukturálva, hogy pontosan csak egyszer legyenek letárolva, egyúttal megosztva a blokkláncban lévő szereplők között. Ezzel a megoldással például a bitcoin esetén sikerült kiiktatni a bankokat. A kérdés a fejlett kataszteri rendszerek esetén az, hogy érdemes-e a rendszerekben meglévő bizalmat felcserélni egy számítógépesített rendszer megoldásával?

Véleményünk szerint a válasz egyértelműen nem. A blokklánc technológia a kataszteri rendszerek rögzítési folyamatát nem változtatja meg, hiszen azok a meglévő jogszabályokra támaszkodva hajtják végre feladatukat, egy technológia bevezetése nem változtatja meg a kataszter tradicionális folyamatait. Mellette a jól működő, fejlett kataszteri rendszerek esetén nagyon veszélyes a meglévő bizalmat kockáztatni egy robottechnológiai

9 https://hu.wikipedia.org/wiki/Blokkl%C3%A1nc

10 https://www.elra.eu/wp-content/uploads/2017/02/10.-Jacques-Vos-Blockchain-based-Land-Registry.pdf

11 Twaroch, Christoph – Muggenhuber, Gerhard: *Evolution of Land Registration and Cadastre. Case study: Austria.* Lecture material Workshop F, JEC GI, Vienna, 1997. F.3.–F.16.

▪ *3. Szingapúri társasház*[13] *(forrás: www.knightfrank.co.uk/properties/commercial/for-sale/180-226-depot-road/SGThe InterlacePent, www.youtube.com/watch?v=Q80r6G2zaVY)*

megoldás bevezetése érdekében (az esetleges hekkertámadásokról nem is beszélve).

A blokklánc technológia bevezetése azonban számos előnnyel jár a fejletlen kataszterek esetén. Azon országokban, ahol nincs vagy gyengén működő kataszter van, a blokklánc technológia alkalmazása sikerrel járhat (lásd Haiti és Grúzia), hiszen a kataszterbe vetett bizalmat növeli, ezáltal az üzleti környezetet, a beruházásokat biztonságosabbá teszi, végeredményben nagyban hozzájárulhat a nemzetgazdaság fejlődéséhez.

A fejlett kataszterek rögzítési folyamatában a következő jövőbeni kihívást a *digitális ügyintézés* bevezetése jelenti. Kérdés, hogy a digitális ügyintézést a rögzítés összes folyamatába be lehet-e vezetni?

Véleményünk szerint a kataszteri rendszerek bemeneti, illetve szolgáltatás felőli oldalán a digitális ügyintézés, illetve automatizálás nagymértékben bevezethető, hiszen mindkét rész jelentős mértékben formalizálható.

A kataszteri üzleti folyamatok esete már más kérdés. A szerződésalapú rendszerekben, ahol igazából csak a szerződés nyilvántartásba vétele történik meg, azaz a tranzakciót rögzítjük, a bevezetés megoldhatónak tűnik. A jogcímalapú rendszereknél (így hazánkban is), ahol az okiratok előzetes vizsgálata szükséges az adott jogcím bejegyzéséhez, ez már jelentősen bonyolultabb feladat, ha egyáltalán digitalizálható teljes mértékben a folyamat.

A digitális ügyintézéssel kapcsolatban kínálkozik a *mesterséges intelligencia* felhasználása a kataszteri rögzítés folyamatában. A mesterséges intelligenciával kapcsolatban számos, figyelemre méltó fejlesztés folyik, azonban a kataszterben nem lehet hibázni, hiszen egy elkövetett hibának megannyi jogi és anyagi következménye lehet. Véleményünk szerint a mesterséges intelligencia, jelenlegi szintjén, bizonyos egyszerű folyamatok esetén hatékonyan használható, azonban a szélesebb körű elterjedése a kataszteri rendszerekben még nem esedékes. Jó példa erre Finnország, ahol a Finn Állami Földmérés sikeresen alkalmazta, egyelőre tesztszinten, a mesterséges intelligenciát a viszonylag egyszerű jelzálogjog bejegyzése esetén.[12]

Az a technológia, amely a fejlett kataszterek rögzítési rendszerét a jövőben gyökeresen megváltoztathatja, a *3D kataszter* bevezetése.

A 3D kataszter nemcsak a hagyományos kétdimenziós kataszter kiterjesztését jelenti a magassági dimenzióval, hanem a 3D-s jogok, korlátozások és kötelezettségek (RRR) kezelését is, ezért a jelenlegi hagyományos rögzítési folyamatokat nagymértékben megváltoztatja, illetve jelentős mennyiségű új eljárást, kényszert és folyamatot hordoz magában. Kérdés, hogy miért is van a 3D kataszterre szükség?

12 KOKKONEN, ARVO: The Possibilities of Robotisation and Automated Decision Making, Case Finland. *FIG Congress 2018 Proceedings. Embracing our smart world where the continents connect: enhancing the geospatial maturity of societies* Istanbul, 2018.

13 KHOO, VICTOR: 3D Cadastre in Singapore. *Proceedings of the 2nd Workshop on 3D Cadastre. 16–18 November, 2011, Delft, The Netherlands.* Copenhagen, 2011.

A beruházásoknak köszönhetően a fejlett országokban az ingatlanok ára jelentős mértékben növekszik. Az urbanizáció következtében egyre kevesebb a szabad földterület a városokban. A szabad földterület hiánya merész és különleges építészeti megoldásokat hoz magával. Ebből kifolyólag az RRR-k térbeli kiterjedése egyre fontosabbá válik a különböző jogi szituációk megoldására, a kérdéses helyzetek kezelésére. Szép példa erre a *2. ábrán* található szingapúri társasházi épület, amelynek jogi viszonyait lehetetlen kétdimenziós kataszterben kezelni.

A 3D kataszter bevezetése számos, elsősorban jogi kihívást jelent. Megjelennek a 3D jogi terek, amelyek határai nem feltétlenül egyeznek meg egy adott fizikai objektum (pl. épület) határaival. A 3D jogi tereket a különböző, akár már meglévő jogszabályok is létrehozhatják. Egy 3D jogi tér nem feltétlenül kapcsolódik fizikai objektumhoz. Jó példa erre egy még meg nem épített épület, amelynek csak építési engedélye van. Tehát fizikailag az épület nem létezik, azonban az építési engedély már lefoglalta a földrészleten azt a 3D jogi teret, amelyen belül az épület meg fog épülni.

Nagy kihívást jelent a 3D jogi terek egymáshoz viszonyított helyzete. Ezek a 3D jogi terek érinthetik, metszhetik, átfedhetik egymást. Ezekből a relatív helyzetekből azonban más 3D jogok keletkezhetnek. Kérdés, hogy e relatív helyzetekből keletkező jogokat automatikusan be lehet-e jegyezni.

A földrészlet fogalma is teljesen átalakul a 3D kataszter esetén. A magyar Polgári Törvénykönyv, számos más ország polgári jogához hasonlóan, az ingatlan kiterjedésével kapcsolatban a következőképpen fogalmaz: „5:17. § [Az ingatlanon fennálló tulajdonjog terjedelme]. Az ingatlanon fennálló tulajdonjog a föld feletti légi térre és a föld alatti földtestre az ingatlan hasznosítási lehetőségeinek határáig terjed."

Azaz a földrészlet 3D-ben nem a föld felszínén megjelenő objektum, hanem egy hasáb, amelynek a földfelszínnel alkotott metszete a hagyományos földrészlet.

A 3D kataszterrel kapcsolatban még sorolhatnánk a különböző érdekességeket, azonban jelen dolgozatnak ez nem témája. Magyar nyelvű irodalmat is lehet róla találni a szerző tollából.[14] Véleményünk szerint a 3D kataszter bevezetése fejlett kataszteri rendszerekbe a jövő legnagyobb kihívását jelenti.

A fejlett kataszteri rendszerek információterjesztésének a folyamata napjainkban elsősorban az internetes szolgáltatások formájában jelenik meg. A WEB 2.0 technológiának köszönhetően ezek a szolgáltatások már interaktívak, azaz a felhasználó aktívan részt vesz a szolgáltatás folyamatában.

A jövőben e szolgáltatások körének, minőségének és számának a jelentős növekedése várható, összekapcsolódva egyéb nyilvántartásokkal, szolgáltatásokkal.

A szolgáltatások következő szintjét a számítógépes „ökoszisztémák" bevezetése jelentheti. Ezek az ökoszisztémák az értékláncok létrehozásának teljesen új megoldását jelentik.[15] Ilyen ökoszisztémák például:

– értékesítésnél: IKEA,

– alkalmazásoknál: Google Play, Windows Store,

– térképi szolgáltatásoknál: Google Maps, Bing Maps, Here.

Az alapötlet ezeknél a megoldásoknál (pl. Google) az volt, hogy biztosítsanak egy olyan platformot, ahova a piaci szereplők saját szolgáltatásaikat csatlakoztatni tudják. Ha végigtekintjük pl. a Google különböző szolgáltatásait, azokat mind egy platformon érhetjük el. Ezeket a platformokat metaplatformoknak is nevezik.[16]

Véleményünk szerint a jövő kormányzati szolgáltatásait (köztük a kataszteri szolgáltatásokat is) hasonló, kormányzati metaplatformok kifejlesztésével lehet jelentős mértékben, mind mennyiségileg, mind minőségileg növelni.

14 Iván Gyula: A háromdimenziós ingatlan-nyilvántartás megvalósítása. *Geodézia és Kartográfia,* 66. (2014) 1–2:2–7. Iván Gyula: A háromdimenziós ingatlan-nyilvántartás geometriai modelljéről. *Geodézia és Kartográfia,* 66. (2014) 3–4:4-7.

15 Értéklánc: a vállalaton belüli tevékenységek értékalkotó összekapcsolása

16 Steudler, 2016.

REISZ T. CSABA

Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban

Az Országos Levéltárban (OL) hosszú ideig nem őriztek kataszteri térkép- és iratanyagot, mert azok a mindennapi földmérés és adózás dokumentumai, nem pedig történeti értékkel bíró régi iratok voltak.

1875 és 1944 között a több mint 110 000 iktatott iratból 3505 (3,17%) tárgya vonatkozott úrbéri vagy tagosítási térkép- és iratanyagra, így például a beregszászi törvényszék azon 1941. évi megkeresése, amelyben egy arányosítási perhez úrbéri iratok, adózási lajstromok, valamint kataszteri munkálatok felkutatását kérték. A levéltár az első két irattípusból tudott adatot közölni, de kataszteri iratokat nem őrzött, ezért azt javasolta, hogy forduljanak a M. Kir. Állami Földmérési Térképtárhoz (Budapest, II. Fő u. 34.).[1]

Az 1920-as években a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal kötött irattári egyezmény keretében a kataszteri munkálatok jegyzékéről, valamint a földmérési és földadó-kataszteri iratok kicseréléséről a külügy- és a pénzügyminiszter is értesítette a levéltárat, ezeket az ügyiratokat azonban kiselejtezték, így pontos tartalmuk nem ismert.[2]

Különgyűjtemény születik

Kataszteri iratanyag először 1934-ben került a levéltár gyűjteményébe, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum Múzeumi Levéltárát az OL-hoz csatolták. A Néprajzi Múzeum Néprajzi Tára az 1920-as évektől gyűjtötte a kataszteri térképeket és iratokat, és amikor helyhiány miatt nem tudták az anyagot tárolni, a Magyar Nemzeti Múzeum Múzeumi Levéltára sietett a segítségére, amely 1926 közepétől már az OL épületében – de akkor még szervezetileg különállóan – tevékenykedett.[3]

A levéltári kataszteri gyűjtemény először 1937-ben gyarapodott. Ez Glaser Lajos (1903–1944 k.) érdeme lehetett, aki Cholnoky Jenő és Teleki Pál kitűnő tanítványa volt, 1931-ben végzett a budapesti tudományegyetem közgazdaságtudományi karán, 1932–1936 között több kül- és belföldi ösztöndíjat kapott, majd Teleki javaslatára – 1936-tól foglalkoztatott diplomásként, majd 1940-től levéltári állományban – az OL-ban „a földrajz-történeti vonatkozású archivális anyag feldolgozását végezte”.[4]

1937. április 21-én a Pénzügyminisztérium a Glaser Lajossal folytatott megbeszélésre hivatkozva értesítette az OL-t: a pénzügyminiszter arra utasította az egri pénzügyigazgatóságot, hogy az ott őrzött iratanyag egy részét a földmérési és földadó-kataszteri emlékek gyűjteményében elhelyezés céljából a M. Kir. Állami Háromszögelő Hivatalnak (a régi Pénzügyminisztérium épületébe), a többi régi földmérési és földadó-kataszteri munkarészt pedig az Országos Levéltárnak küldje be.[5]

A pénzügyigazgatóság május 12-én értesítette a levéltárat, hogy a miniszteri rendeletnek megfelelően a kilencládányi munkarészt a következő napokban MATEOSz teherautón fogja megküldeni. Május 26-án Jánossy Dénes

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Y 1 Országos Levéltári Levéltár, Országos Levéltár 1944-ig, Általános Iratok, 1875–1944 (= Y 1), 1941–498.

2 MNL OL, Y 1. 1925–978., 1925–979., 1927–435.

3 BAK BORBÁLA – HUNYADYNÉ FABÓ BEÁTA – OROSZ KATALIN – REISZ T. CSABA – TÖRÖK ENIKŐ: *Kataszteri térképek tömeges digitalizálása*. Bp., 2008. 13. (http://mek.oszk.hu/13200/13275/13275.pdf, = *Kataszteri térképek*) L. továbbá a gyűjtemény fondismertetőjét: https://lnyr.eleveltar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=6705

4 *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk.: KENYERES ÁGNES. I. Bp., 1967. 599. A szomorú sorsú Glaser Lajos életrajzát szívesen olvasnánk a *Catastrum* hasábjain.

5 MNL OL, Y 1. 1938–250. (1937–412.). Az M. Kir. Háromszögelő Hivatal az I. kerületben, a Várban, az Országház u. 33-ban működött ekkor.

levéltári főigazgató értesítette Fabinyi Tivadar pénzügyminisztert a Heves megyei régi földmérési munkarészek beérkeztéről: *„ennek az értékes anyagnak az Orsz. Levéltár részére való átengedéséért hálás köszönetet mondok, szabadjon hangsúlyoznom, hogy a m. kir. Országos Levéltár a jövőben is mindig a legnagyobb örömmel fog fogadni ilyen – az utókor számára annyira becses – anyagot, és a lehetőségekhez képest mindig a legnagyobb készséggel fogja annak elhelyezését és konzerválását biztosítani”*. A főigazgató egyidejűleg értesítette a pénzügyigazgatóságot arról, hogy a munkarészek darabonkénti átnézése és számozása hosszabb időt igényel, ezért az átvételi jegyzéket csak a következő hónapban tudják megküldeni.[6]

Glaser október 18-án rögzítette az ügyiraton, hogy a *„kataszteri gyűjtemény”* községenkénti rendezését és ideiglenes csomókba helyezését elvégezte, tehát ekkor született meg az iratanyag gyűjteménybe szervezésének gondolata. A feldolgozás során több olyan község anyaga is előkerült, amelyek nem szerepeltek az átadási jegyzéken, de az anyag így sem volt teljes, mert Aldebrő, Bátor, Bekölce, Bükkszék, Bükkszenterzsébet, Dormánd, Eger, Egerszólát, Erdőkövesd, Füzesabony, Gyöngyössolymos, Hevesugra, Karácsond, Kisnána, Mikófalva, Pély, Pétervására, Poroszló, Recsk, Rózsaszentmárton, Sirok, Szűcsi, Terpes, Tiszaőrs, Tiszaszőlős és Visonta iratanyaga töredékesnek bizonyult. Glaser úgy ítélte, hogy számos töredéket majd csak a községeken belüli rendezéskor lehet tisztázni.[7] Ugyanakkor két fasciculusnyi idegen anyag (pénzügyigazgatósági mutatók, levelezések stb.) is volt a beszállított iratok között, ezt Glaser elkülönítette, hogy selejtezhető vagy visszaküldhető legyen. A kataszteri átnézeti térképek külön csomóban voltak, de azok mellett 10 község kataszteri vázlatait is megküldte az igazgatóság.

Jánossy 1938. február 2-jén tájékoztatta az egri pénzügyigazgatóságot a rendezés eredményéről, és érdeklődött, hogy az idegen anyagot visszaküldjék vagy megsemmisítsék: *„Az átvett anyagnak Heves megye helységnévtárával összevetése után az anyag rendkívül hiányosnak bizonyult. Igen sok községet csak töredék iratok képviselnek, sőt némelyiket még azok sem. Éppen ezért tisztelettel kérem a tek. Pénzügyigazgatóságot, hogy amennyiben későbbi irattárrendezések során újabb, az átküldött anyaghoz tartozó irat vagy térkép kerülne elő, szíveskedjék azt az m. kir. Országos Levéltárnak pótlólag megküldeni. Kérem egyszersmind, szíveskedjék mindazokat a hatóságokat és hivatalokat értesíteni, melyek a m. kir. Pénzügyigazgatóságtól ilyen régi kataszteri anyagot kölcsönözni szoktak, hogy a kölcsönanyagot használat után az Orsz. Levéltárnak küldjék meg”*.[8]

A pénzügyigazgatóság február 14-én válaszolt: a vegyes iratokat is a kataszteri emlékek közötti elhelyezés céljából küldték meg, és a később előkerülő térképeket és iratokat ugyancsak megküldik majd a levéltárnak.[9] A tájékoztatást Glaser – az ügy előadója és a levéltervezetek megfogalmazója – március 31-én tudomásul vette, további intézkedés ez ügyben nem született.[10]

Az OL mint tárgyi óvóhely

Még a világháború idején ismét kerültek kataszteri anyagok a levéltárba, de csak ideiglenes megőrzésre, és annak kezelését sem a levéltár végezte. A háborús viszonyok miatt 1942 őszén a Pénzügyminisztérium rövid úton – bizonyára szóban vagy telefonon, tehát írás-

6 MNL OL, Y 1. 1938–250. (1937–495.). A MATEOSZ-t 1933 nyarán hozták létre „a vasút és a teherautó harmonikus és a gazdasági élet igényeit biztosító együttműködése” céljából. Magyar Teherautó-fuvarozók Országos Központi Szövetkezetének megalakulása. *Közgazdasági Értesítő*, 28. (1933) 37:21. (szept. 16.).

7 Az anyagot l.: MNL OL, Kataszteri gyűjtemény, S 78 Kataszeri térképek és S 79 Iratok (= S 79): Heves megye, az egyes településeknél.

8 MNL OL, Y 1. 1938–250. (1937–495.).

9 MNL OL, Y 1. 1938–250.

10 Az ügyirat az előadói íven rögzített 1944. évi december 14-i feljegyzés szerint Glaser Lajos visszahagyott iratai között feküdt, azt nyilvántartásba vették. Az egri pénzügyigazgatóság anyagának bekerüléséről l. még: *Kataszteri térképek*.

beli nyom nélkül – utasította a M. Kir. Földmérési Térképtárat (Budapest, II. Fő utca 34.), hogy gondoskodjék az Állami Nyomdában (Budapest, I. Vár, Kapisztrán tér 1.) lévő, az ország településeiről készült közel 80 000 pótolhatatlan értékű oleáta ideiglenes elhelyezéséről.[11]

Szomolnoky Ferenc térképtári hivatalfőnök szeptember 28-án jelentette, hogy érdeklődött az OL vezetőségénél, és annak igazgatósága megígérte, hogy az alagsori folyosón elhelyezik a nyomdából átszállítandó öt darab, 110 cm hosszú, 78 cm széles, 190 cm magas tárolószekrényt. Erre tekintettel kérte a pénzügyminisztert, hogy intézkedjék az átszállításról (megjegyzendő, hogy az állami nyomda és a levéltár telekszomszédok voltak).

A Pénzügyminisztérium már másnap levélben fordult az OL-hoz: *„megfelelő száraz és légvédelmi szempontból is megfelelő helyiség hiánya miatt sem az állami nyomda, sem az állami földmérés hivatalai nem tudják esetleges légitámadások esetére biztonságba helyezni”* az oleátákat, ugyanakkor a térképtár vezetője szerint a levéltári alagsorban *„az elhelyezés légvédelmi szempontból biztonságosnak tekinthető”*.

Jánossy főigazgató október 8-án dr. Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszternek írt válaszában jelezte, hogy a szükséges helyet az alagsorban rendelkezésre bocsátotta, a földmérési térképtár kezelésében maradó szekrényeket már el is helyezték ott. A miniszter október 21-én köszönetét fejezte ki ezért.[12]

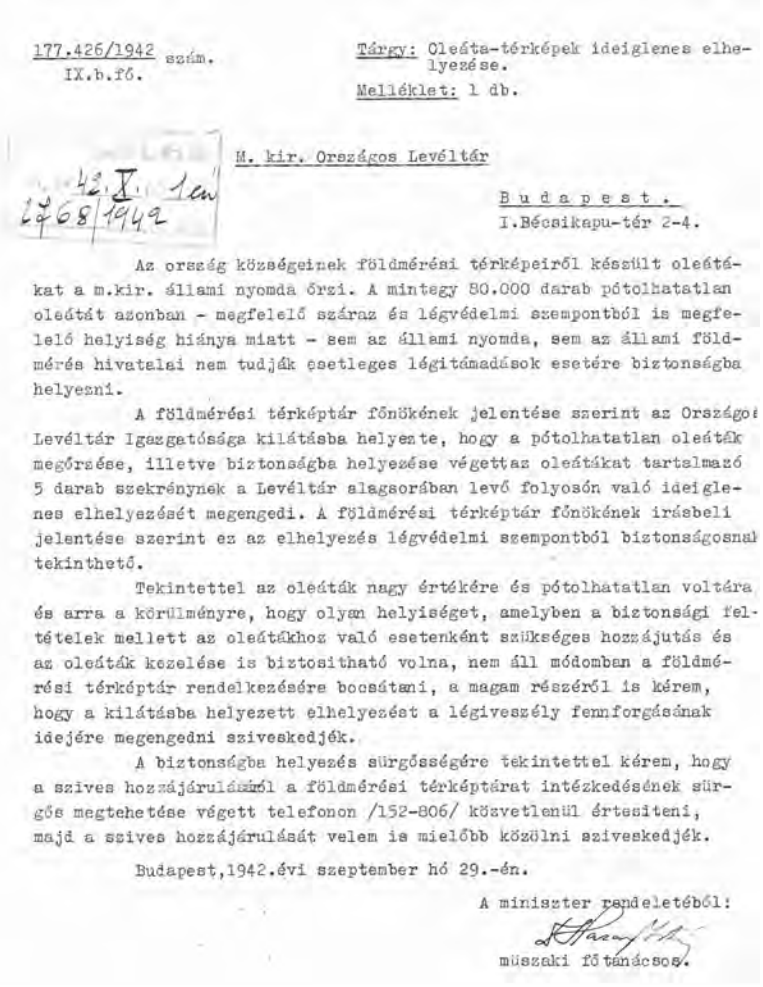

177.426/1942 szám.
IX.b.fő.

Tárgy: Oleáta-térképek ideiglenes elhelyezése.
Melléklet: 1 db.

M. kir. Országos Levéltár

Budapest.
I.Bécsikapu-tér 2-4.

42. X. 1en
2768/1942

Az ország községeinek földmérési térképeiről készült oleátákat a m.kir. állami nyomda őrzi. A mintegy 80.000 darab pótolhatatlan oleátát azonban – megfelelő száraz és légvédelmi szempontból is megfelelő helyiség hiánya miatt – sem az állami nyomda, sem az állami földmérés hivatalai nem tudják esetleges légitámadások esetére biztonságba helyezni.

A földmérési térképtár főnökének jelentése szerint az Országos Levéltár Igazgatósága kilátásba helyezte, hogy a pótolhatatlan oleáták megőrzése, illetve biztonságba helyezése végettaz oleátákat tartalmazó 5 darab szekrénynek a Levéltár alagsorában levő folyosón való ideiglenes elhelyezését megengedi. A földmérési térképtár főnökének irásbeli jelentése szerint ez az elhelyezés légvédelmi szempontból biztonságosnak tekinthető.

Tekintettel az oleáták nagy értékére és pótolhatatlan voltára és arra a körülményre, hogy olyan helyiséget, amelyben a biztonsági feltételek mellett az oleátákhoz való esetenként szükséges hozzájutás és az oleáták kezelése is biztositható volna, nem áll módomban a földmérési térképtár rendelkezésére bocsátani, a magam részéről is kérem, hogy a kilátásba helyezett elhelyezést a légiveszély fennforgásának idejére megengedni sziveskedjék.

A biztonságba helyezés sürgősségére tekintettel kérem, hogy a szives hozzájárulásáról a földmérési térképtárat intézkedésének sürgős megtehetése végett telefonon /152-806/ közvetlenül értesiteni, majd a szives hozzájárulását velem is mielőbb közölni sziveskedjék.

Budapest,1942.évi szeptember hó 29.-én.

A miniszter rendeletéből:
műszaki főtanácsos.

▪ *A Pénzügyminisztérium levele az Országos Levéltárhoz az állami nyomdában elhelyezett oleáták ideiglenes elhelyezése ügyében (MNL OL Y 7. 1946–219. /1942-2768./)*

A világháború után az Állami Nyomda igazgatója 1946. október 12-én tájékoztatta a levéltárat, hogy a földmérési térképeket és az oleátákat a nyomdába visszaszállította, és az alkalmat megragadva köszönetet mondott *„a Főigazgató úrnak és az összes kartársainak azért a fáradhatatlan és nagy felelősséggel járó tevékenységért, melyet a fenti fontos állami értékek ügyében végeztek”*.[13] Az oleáták egy része az 1950-es években több részletben visszakerül ugyan a levéltárba (l. alább), de az az itt említett gyűjteménynek csak kevesebb mint fele lesz.

11 Az oleáta (olajos másolópapír) itt pauszpapírt jelent, amelyre a kataszteri térképeket nyomtatták. Az oleáták OL-ba kerülésének történetéhez l. a fondleírást: https://lnyr.eleveltar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=6703

12 MNL OL, Y 7 Országos Levéltári Levéltár, Országos Levéltár 1945-től, Általános Iratok (= Y 7) 1946–219. (2768/1942).

13 MNL OL, Y 7. 1946–219.

Az oleáták épségben megőrzésének ténye különös szerencsének mondható, mert az OL épülete és az ott őrzött iratanyag Budapest ostromakor jelentős veszteségeket szenvedett el. 1948 őszén Jánossy főigazgató azt kérte Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztertől, hogy a II. emeleti raktárban őrzött, a tűzvésztől többségében megmentett térképgyűjtemény rendezéséhez és ismét kutathatóvá tételéhez biztosítson 2000 forintot, hogy egy a feladatra alkalmas személyt alkalmazhassanak (a térképgyűjteményt korábban kezelő Glaser Lajost még ekkor is a háborúban eltűntként tartottak nyilván; majd ezt követően, 1949-ben érkezett a levéltárba Maksay Ferenc).[14]

Új földmérési intézmények

A Minisztertanács 1950 legelején hozta létre az Országos Földméréstani Intézetet (OFI).[15]

A rendelet szerint a pénzügyminiszter felügyelete alatt az állami földmérési szolgálat keretében egyesítették az állami földmérést és a földadó-kataszteri szolgálatot, a feladatok végrehajtására az OFI-t és megyénként megyei földmérési igazgatóságokat kellett létrehozni. A pénzügyminiszternek az elvi és a nagyobb fontosságú gyakorlati ügyekben eljárva, valamint a szervezet, a létszám és a működési szabályok megállapításakor a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben kellett végeznie a tevékenységét. Az új hivatalok felállításával az Állami Földmérés és a földadó-nyilvántartás hivatalai és szervei megszűntek. Az 1951 óta az Országos Tervhivatal elnökének felügyelete alatt álló intézet feladata volt többek között a térképek és munkarészek őrzése, kezelése és sokszorosítása, térképmásolatok és egyéb geodéziai adatok szolgáltatása. Az intézet VI. Térképtári osztályának vezetője Sótonyi Gyula volt. Az OFI átvette a jogelőd intézmények iratanyagát is.[16] Az intézetet 1952. június 1-jén megszüntették, feladatait az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal (ÁFTH) vette át.[17]

Az ÁFTH-t már alacsonyabb szintű normában, a Minisztertanács határozatával hozták létre, és ugyancsak az Országos Tervhivatal elnökének felügyelete alatt működött.[18] Az ÁFTH utasítása alapján hozták létre a Geodéziai és Kartográfiai Intézetet (GKI), amely az OFI Felsőgeodéziai és térképtári osztályából jött létre, feladatai közé tartozott a geodéziai szakdokumentáció gyűjtése, a térképek őrzése, valamint az OFI térképtári osztálya feladatainak ellátása is.[19]

A kataszteri gyűjtemény gyarapodása

Az OFI vezetője, Vahl Miklós elnök 1951. április 5-én arról értesítette a levéltárat, hogy a telefonon történt megbeszélés értelmében a Pénzügyminisztérium irattárából átadott, az OFI-t illető földadó-kataszteri iratanyag kiválasztására és leltározására Ignácz Lajos és dr. Drótos István nevű munkatársait küldi ki, kérte, hogy támogassák őket munkájukban. Nincs arról bővebb ismeretünk, hogy mikor

14 MNL OL, Y 7. 1948–655. Maksay Ferenc (1916–1984) 1939-ben Eötvös-collegistaként végzett a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem–latin szakán, az egyetemen, majd a Teleki Pál Tudományos Intézetben dolgozott különféle beosztásokban 1940–1949 között; 1949–1950 között az OL tudományos tisztviselője, 1950–1962 között levéltáros, 1962-től főlevéltáros. 1940-ben doktorált, 1965-től a történelemtudomány kandidátusa, majd doktora (1976). Az MTA Agrártörténeti Bizottságának tagja. Zimányi Vera: Maksay Ferenc, 1916–1984. *Agrártörténeti Szemle*, 27. (1985) 3–4:736–737.

15 A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 31/1950. (I. 22.) M. T. számú rendelete az Országos Földméréstani Intézet felállításáról. *Magyar Közlöny,* (1950) 14:102. (jan. 22.).

16 MNL OL, S 92 Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai, 1855–1944 (teljes egészében jogelőd intézmények anyaga, a fondleírás az OFI hivataltörténetére is számos adattal szolgál: https://lnyr.eleveltar.hu/MNLQuery/detail.aspx?ID=6711), illetve kis részben a hivatali iratok között: XIX-K-15 Országos Földméréstani Intézet, 1950–1952.

17 *A magyar állam szervei, 1950–1970.* Főszerk.: Boreczky Beatrix. Bp., 1993. (= MÁSZ) 145.

18 A 2043/1952. Mt. számú határozat megjelent: *Határozatok Tára*, 1952. május 4. 13. sz. (elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon a Levéltári Korpusz Iratkezelés felügyelete fejezetében). MÁSZ, 143–144. Az ÁFTH-t az 1967. évi 8. tvr. megszüntette, feladatait a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium vette át. A földmérési térképek megőrzéséért felelős szervek történeti áttekintése ugyancsak a *Catastrum* hasábjaira kívánkozna.

19 MÁSZ, 166.

és milyen jellegű pénzügyminisztériumi iratanyagot szállítottak be az OL-ba, amelyben az OFI az említett leltározást elvégezte.[20]

Az OL Kataszteri gyűjteményének jelentős bővítésére 1951-ben és 1953–1954-ben került sor.[21]

1951. augusztus 4-én Fügedi Erik, a Levéltárak Országos Központja vezetője tájékoztatta az OL-t arról, hogy az OFI a Térképtári osztályán és a Tagosítási osztályán a működéshez már nem szükséges iratanyagot (1693 község, 20 322 térképlap, 11 603 füzet mérési vázlat /= felmérési előrajz/, határleírás stb.), kb. 9200 kg-nyi súlyban levéltári kezelésbe kívánja adni. Az intézet felügyelete alatt álló, vele egy épületben működő Pest megyei Földmérési Igazgatóság ugyancsak iratokat akart átadni. A LOK vezetője utasította a levéltárat, hogy az OFI-val közvetlenül érintkezésbe lépve, beszélje meg az átvétel részleteit. Mivel az OFI-nak nem volt fedezete a szállítás költségeire, azt az OL-nak kellett vállalnia.

Az igénybe vehető teherautók leterheltsége miatt az OL az anyagot csak december 20-án tudta az Ince pápa (ma: Hess András) téri raktárába beszállítani, az átvételi iratjegyzéket a térképtár őrizte. A térképek (21 ifm) és az iratok (130 ifm) az OFI-beli rendjüknek megfelelően kerültek a levéltár betonpolcaira, az OFI térképtári osztály anyaga csak megyék szerinti rendben volt, azon belül a községek rendjét akkor kezdték kialakítani. Az anyag nagy mennyisége miatt átvételkor nem vetették össze azt a kapott jegyzékkel.[22]

A kataszteri gyűjtemény 1953-ban több egymást követő hullámban ismét gyarapodott. Dr. Regőczi Emil, a GKI igazgatója október 2-án megküldte a végleges átadásra szánt földmérési iratanyag jegyzékét (és az anyagot is). Dávid Zoltán térképtári referens a térkép- és iratanyagot ideiglenesen átvette és a kataszteri gyűjteménybe besorolásig elhelyezte, majd 1955. január 12-én azt jegyezte fel az ügyiratra, hogy a besorolás megtörtént. A jegyzék szerint Máramaros (Alsóvisó, Borsa, Dragomérfalva, Felsővisó, Havasmező, Izaszacsal, Kabolapatak, Majszin, Máramarossziget, Szaplonca, Szarvaszó, Técső, Tiszaveresmart), Ugocsa (Csedreg, Dabolc, Halmi, Kisbábony, Kökényesd, Nagygérce, Turc, Túrterebes), Zemplén (Szinyér), valamint Szilágy (Égerhát) megyei települések összesen 28 mérési vázlatát (= felvételi előrajz), 41 területszámítási jegyzőkönyvét, 37 földrészleti jegyzőkönyvét (= kataszteri telekkönyv) és 6 határleírási jegyzőkönyvét, valamint 756 csomagnyi oleátát Horvátországról vettek át.[23]

Október 3-án a GKI újabb szállítmányt küldött a levéltárba, ezúttal a forgalomból kivont, eredeti földmérési térképeket, Dávid ezt is ideiglenesen vette át és helyezte el, majd 1955. január 12-én az anyag besorolásának és jegyzékelésének megtörténtét rögzítette az ügyiraton. Ez alkalommal 242 település összesen 2455 térképszelvényét adták át.[24]

A GKI október 14-én ismét újabb térképeket küldött be az OL-ba végleges átvételre: a magyar–román határ részletes térképeit és sokszögelési vázlatait, a cseh–lengyel határ és a cseh–román határ két világháború közötti időszakból származó részletes térképeit (15 csomag), valamint 52 régi birtokrendezési térképet. Dávid 1955. janáur 12-én ezen térképek besorolását és jegyzékelését is jelentette.[25] Október 23-án a GKI a trianoni országhatárra és az első világháború előtti határra vonatkozó 4 csomag okmányt küldött be, ezeknek csak a besorolását végezték el 1955-ig.[26]

1954. február 4-én a GKI ismét eredeti, for-

20 MNL OL, Y 7. 1951–361.

21 A gyarapodásról röviden megemlékezik: Sárközi Zoltán: Az Országos Levéltár és az illetékességi körébe tartozó irattárak, 1874–1974. *Levéltári Közlemények,* 51–52. (1980–1981) 139–170., Vonatkozó hely: 150–151.

22 MNL OL, Y 7. 1951–849. Az ügyirati feljegyzést Maksay Ferenc levéltáros készítette. Az átvételről l. még: *Kataszteri térképek*, 15.

23 L. a kataszteri iratokat: MNL OL, S 79. Máramaros és Ugocsa megye (teljes egészében ez az anyag), Zemplén megye. Égerhát nyomát nem találtam. Az átvétel irata: MNL OL, Y 7. 1953–1163.

24 MNL OL, Y 7. 1953–1194.

25 MNL OL, Y 7. 1953-1217.

26 MNL OL, 1953–2172.

1.800/1953 sz.

K i m u t a t á s

az Országos Levéltárnak /I.,Bécsi kapu tér 1-3/ átadott eredeti forgalomból kivont földmérési térképekről.

Község neve	Darab	Község neve	Darab	Község neve	Darab
Ág	13	Alsó-Fregmec	1o	Pusztamérges	17
Belvárd	8	Füzérradvány	1	Gánt	1
Bezedek	6	Gesztely	1	Gyuró	11
Cun	4	Felsőhangony	1o	Iváncsa	2
Csikóstökös	15	Helyőszalonta	1	Kisapostag	1
Dályok	11	Hercegkut	1	Nagylók	6
Darázs	2o	Hernádlak	2	Kisperkáta	3
Dencsháza	4	Hét	3	Polgárdi	39
Drávaszerdahely	8	Hernádszurdok	4	Soponya	5
Felsőmintszent	2	Inánc s	11	Szabadbattyán	3
Hercegszőllős	4	Karcsa	4	Dpentele	1
Kisharsány	4	Karos	1	Sárisztágota	5
Kökény	1o	Naprád	4	Sárbogárd	13
Molvány	7	Kistokaj	3	Cikolasziget	28
Nagytótfalu	4	Láca	2	Gyirmót	1
Nagyvályi	1	Legyesbénye	2	Levél	2
Nemeske	6	Mád	1	Rábapatona	6
Szaporsa	1	Mezőcsát	65	Káptalanos	1
Vokány	1	Mezőnagymihály	2	Szany	22
Fajsz	2	Muhi	3	Balmazujváros	12
Bogyiszló	2	Monok	2	Berekbösörmény	25
Gara	9	Nagybozsva	9	Berettyósztmárton	1
Kiskecskemégy	1o	Onga	36	Hajduhadház	75
Jászsztlászló	32	Prügy	2	Hajdusámson	1
Börszércsábor	3	Regécke	5	Hajduszovát	5
Kiskjakabszállás	15	Sajókaza	3	Magyarhomorogd	37
Kiskunhalas	6	Rudabányácska	2	Mezősas	17
Kiskunmajsa	53	Sajósztpéter	2	Mikepérc	23
Kunbagyiszló	6	Szakáld	5	Szerep	1
Nagybaracska	1o	Szendrő	2	Váncsod	7
Páhi	35	Szendrőlád	1	Átány	31
Ujkécske	4	Hosszuláz	1	Besenyőtelek I r.	15
Csanádapáca	4	Szerencs	4	Egerfarmos	1
Füzesgyarmat	1o	Szomolya	1	Erdőtelek	34
Magyarbánhegyes	8	Tarcal	2	Erk	3
Mezőkovácsháza	8	Tiszadoroguca	1	Hatvan	2
Gerlapóstelek	24	Tiszaladány	3	Heves	11
Okány	1	Tolcsva	2	Kiskőre	1
Szentetornya	8	Ujcsanálos	1	Kompolt	19
Ref.kovácsháza	12	Trizs	5	Ludas	1o
Gyula II r.	8	Tornyos émeti	9	Monosbél	4
Alsóberecki	2	Vitány	1	Novaj	1
Aksóregmec	5	Vily	2	Oroszló	7
Aszaló	17	Csanádpalota	7	Zaránk	11
Luka	6	Csanádalberti	8	Agostyán	6
Bodrogkeresztur	2	Csanytelek	1	Nagy Dág	8
Ujhuta	2	Felgyő	1	Dunaalmás	12
Dámóc	1	Magyartés	1o	Dunasztmiklós	2
Egerlővő	8	Klárafalva	1	Kriva	2
Emőd	1	Mindszent	1	Naszály	18
Encs	8	Nagymajlát	9	Szőny	2
Erdőbénye	4	Öttömös	8	Bánhida	1

ORSZÁGOS LEVELTÁR
Y szekció

2

▪ *A Geodéziai és Kartográfiai Intézet által az OL-nak átadott, forgalomból kivont földmérési térképek jegyzékének első oldala (MNL OL, Y 7. 1953–1194)*

galomból kivont térképeket küldött a levéltárnak, ezek besorolása és jegyzékelése is megtörtént 1955 elejére. Ez alkalommal összesen 39 település 833 térképszelvénye érkezett be a levéltárba.

A jelentős gyarapodásnak és a feldolgozó munkának köszönhetően az 1956-ban összeállított levéltári alapleltárban már szerepelt a Kataszteri iratok gyűjteménye, *„az ország egész területéről különböző időpontban készült kataszteri felvételek iratanyaga: földrészleti, határleírási, számítási, birtokváltozási stb. jegyzőkönyvek és függelékeik; mérési vázlatok”*, összesen 2098 csomó. A leírás szerint az anyagot az átvételkor az OFI-ban rendezték és jegyzékelték, amely *„feltünteti, hogy az egyes községekről milyen iratfajták hány példányban találhatók meg, ezek sorrendje az egyes csomókon belül azonban következetlen”*.[27]

▪ *Maksay Ferenc (1916–1984) 1956-ban (MNL OL, Y 7. Maksay Ferenc]*

Az ÁFTH Központi Adattárának vezetője, Schuber Ernő 1958. január 30-án az adattárban lévő, *„az országhatáron kívüli régi Magyarország területére eső községek régi kataszteri térképének pausz másolatait”* ajánlotta fel az OL-nak. Dávid Zoltán az anyagot megtekintette és megállapította, hogy Csehszlovákiához került, Pozsony, Nyitra, Bars és más megyei községek kataszteri térképeiről készült másolatokról van szó. Azt kérte, hogy várjanak az átvétellel, mert a térképtár anyagát át kell csoportosítani ahhoz, hogy az új anyagot el tudják helyezni, ezt pedig csak tavasszal tudják elvégezni, amikor a raktár melegebb.[28]

Schuber szeptember 25-én ismét levelet írt, megküldve azon községek jegyzékét, amelyekről oleáta másolatok készültek. A levéltártól azt kérte, nyilatkozzon, hogy igényli-e ezeket az iratokat, különben kiselejtezik azokat. Az OL igényt tartott az anyagra, amelyet december 28-án a levéltárba szállítottak. Az új gyarapodást feldolgozó H. Kohut Mária 1959. június 1-jén kelt ügyirati feljegyzése szerint az átvett oleátákat a megküldött jegyzékkel összevetette és megállapította, hogy több község oleátája hiányzik, vannak olyan oleáták, amelyek a jegyzékről maradtak le. Az ÁFTH illetékesével telefonon történt egyeztetés szerint az történhetett, hogy a jegyzék készítését követően más szerveknek adtak még át térképeket.[29] AZ ÁFTH-t nem különösebben érdekelték a hiányok és a jegyzékbeli eltérés: június 5-én rövid levélben köszönettel nyugtázta a megküldött javított jegyzéket.[30]

Javaslat a gyűjtemények egyesítésére

Maksay Ferenc 1961. február 1-jén rövid feljegyzést intézett Ember Győző főigazgatóhoz, amelyben javasolta, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) és az OL-ban őrzött kataszteri térképgyűjteményeket egyesítsék, hogy a kutatók egyetlen helyen kutathassák azokat.[31] Ezt annál is sürgetőbbnek gondolta, mert az MTA Agrártörténeti Bizottsága tervbe vette a kataszteri térképek részletes feldolgozását.

Maksay a gyűjteményegyesítést az OL-ban tartotta megvalósítandónak, mert indokai sze-

27 DÁVID ZOLTÁN – IVÁNYI EMMA – KOMJÁTHY MIKLÓS: *I. Országos Levéltár. 10. Gyűjtemények.* Bp., 1956. (Levéltári alapleltárak) (= *Gyűjtemények*) 213–214.

28 MNL OL, Y 7. 1958–123.

29 MNL OL, Y 7. 1958–123. (1958–1124.)

30 MNL OL, Y 7. 1958–123. (1959–899.). A jegyzék nincsen az ügyiratban.

31 MNL OL, P 2093 Ember Győző hagyaték, Vegyes iratok, 1961. I–III. (35. doboz). A feljegyzésre dr. Rácz György MNL OL főigazgató-helyettes hívta fel a figyelmemet, előzékenységét ezúton is köszönöm.

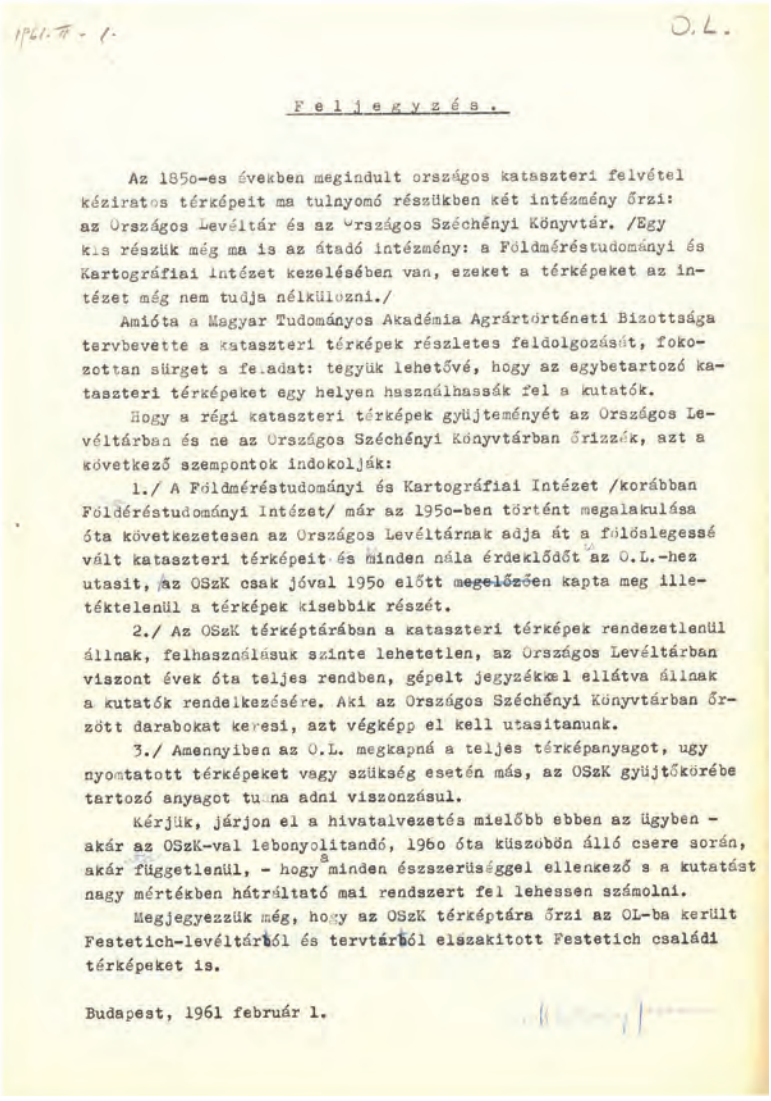

1961. II. - 1. O.L.

Feljegyzés.

Az 185o-es években megindult országos kataszteri felvétel kéziratos térképeit ma tulnyomó részükben két intézmény őrzi: az Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár. /Egy kis részük még ma is az átadó intézmény: a Földméréstudományi és Kartográfiai Intézet kezelésében van, ezeket a térképeket az intézet még nem tudja nélkülözni./

Amióta a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága tervbevette a kataszteri térképek részletes feldolgozását, fokozottan sürget a feladat: tegyük lehetővé, hogy az egybetartozó kataszteri térképeket egy helyen használhassák fel a kutatók.

Hogy a régi kataszteri térképek gyüjteményét az Országos Levéltárban és ne az Országos Széchényi Könyvtárban őrizzék, azt a következő szempontok indokolják:

1./ A Földméréstudományi és Kartográfiai Intézet /korábban Földméréstudományi Intézet/ már az 195o-ben történt megalakulása óta következetesen az Országos Levéltárnak adja át a fölöslegessé vált kataszteri térképeit és minden nála érdeklődőt az O.L.-hez utasit, az OSzK csak jóval 195o előtt megelőzően kapta meg illetéktelenül a térképek kisebbik részét.

2./ Az OSzK térképtárában a kataszteri térképek rendezetlenül állnak, felhasználásuk szinte lehetetlen, az Országos Levéltárban viszont évek óta teljes rendben, gépelt jegyzékkel ellátva állnak a kutatók rendelkezésére. Aki az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött darabokat keresi, azt végképp el kell utasitanunk.

3./ Amennyiben az O.L. megkapná a teljes térképanyagot, ugy nyomtatott térképeket vagy szükség esetén más, az OSzK gyüjtőkörébe tartozó anyagot tudna adni viszonzásul.

Kérjük, járjon el a hivatalvezetés mielőbb ebben az ügyben - akár az OSzK-val lebonyolitandó, 196o óta küszöbön álló csere során, akár függetlenül, - hogy minden észszerüséggel ellenkező s a kutatást nagy mértékben hátráltató mai rendszert fel lehessen számolni.

Megjegyezzük még, hogy az OSzK térképtára őrzi az OL-ba került Festetich-levéltárból és tervtárból elszakitott Festetich családi térképeket is.

Budapest, 1961 február 1.

▪ *Maksay Ferenc gyűjteményegyesítő javaslata (P 2093 Ember Győző hagyaték)*

rint a „Földméréstudományi és Kartográfiai Intézet" az 1951. évi a megalakulása óta mindig az OL-nak adta a felesleges térképeket és minden érdeklődőt a levéltárhoz utasít.[32] Ugyanakkor *„az OSZK csak jóval 1950 előtt kapta meg illetéktelenül a térképek kisebbik részét"*, a könyvtárban rendezetlenül állnak a térképek és így nem kutathatók, a levéltárban viszont a teljes anyag jegyzékkel ellátva, teljes rendben a kutatók rendelkezésére áll.[33] Az OL az OSZK-nak nyomtatott vagy más térképanyagot tud cseréként felajánlani. Maksay azt kérte, hogy *„járjon el a hivatalvezetés mielőbb ebben az ügyben – akár a OSZK-val lebonyolítandó, 1960 óta küszöbön álló csere során, akár függetlenül –, hogy a minden észszerűséggel ellenkező s a kutatást nagy mértékben hátráltató mai rendszert fel lehessen számolni"*.

A javaslatból nem született ügyirat és nincsen nyoma annak, hogy bármilyen folytatása lett volna az ügynek. Megjegyzendő, hogy az OSZK-ban többek között az ideiglenes kataszteri felmérés (1850–1853) kataszteri térképeit és iratait őrzik, amelyeket 1925-ben az M. Kir. Állami Földmérési Térképtár adott át az OSZK-nak tudományos kutatás céljára. Ugyancsak a nemzeti könyvtár gyűjteményét gyarapította a Pénzügyminisztérium (a két világháború között nyomtatott kataszteri térképek), 1949-ben a Néprajzi Múzeum (kéziratos kataszteri térképek és birtokvázlatok), valamint 1945–1970 között kötelespéldányként is kapott a könyvtár kataszteri térképeket.[34]

Epilógus

1956-ban a levéltári alapleltár a kataszteri iratok gyűjteményéről azt jegyezte meg, hogy az az OFI által készített jegyzék átnézésével kutatható, az anyaghoz csomós jegyzék is készült.[35]

32 Maksay pontatlanul nevezte meg az OFI-t/ÁFTH-t.

33 Az MNM és az OSZK kataszteri gyarapodásához l. *Kataszteri térképek*, 13–15.

34 Török Enikő: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum,* 2. (2015) 2:22–30. Vonatkozó hely: 22–23. Schmidt Anikó: Szentes dűlőnkénti felmérése. *Catastrum,* 3. (2016) 4:32–37. Vonatkozó hely: 32. Köszönöm dr. Pászti László szíves szóbeli kiegészítését az OSZK gyűjteményeiről.

35 *Gyűjtemények,* 214.

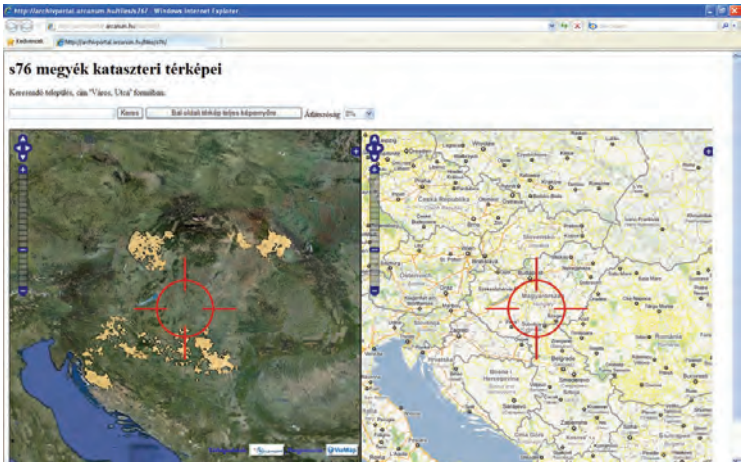

▪ *Emlék a múltból: az S 76 Kataszteri oleáták digitalizált, mozaikolt és georeferált szelvényeinek online megjelenítése (a sárga szín a szelvényeket mutatja). Az átnézeti képen jól látszik, hogy horvátországi, északnyugati és északkeleti, határon túli területek szelvényeit tartalmazza ez a gyűjtemény. Ma már – de remélhetőleg csak ideiglenesen – ez a szolgáltatás nem elérhető.*

Az elmúlt fél évszázad során a levéltárban – éppen a szükséges szakemberek szabad kapacitásának hiánya miatt – hosszú ideig nem készültek újabb és részletesebb jegyzékek, amelyek a kutatást segítették volna. A 21. század első másfél évtizedében azonban – köszönhetően a digitalizációnak is – ez a helyzet jelentősen megváltozott.

A Magyar Országos Levéltár 2006-tól előbb saját forrásait, majd a Nemzeti Kulturális Alap(program) támogatását felhasználva hozzákezdett a térképtár digitalizálásához és online hozzáférhetővé tételéhez. 2007–2008 között a kataszteri térképeket (S 78), 2009-ben pedig a kataszteri oleátákat (S 76) digitalizáltatta. A Hungaricana Közgyűjteményi Portálon ma mindkettő elérhető. 2013–2015 között az OTKA K 105 886 projektje keretében dr. Török Enikő irányításával Schmidt Anikó, Závoczki Adrienn, Pályi Zsófia és Avar Anton a Kataszteri gyűjteményt darabszinten feltárta, a projekt keretében a felmérési előrajzok minden szelvényét, valamint a kataszteri iratok egy részét ugyancsak digitalizálták és a levéltári nyilvántartásban, valamint a Hungaricana adatbázisában (itt a digitalizált képpel együtt) elérhetővé tettük.

Az OSZK-ban az elmúlt évtizedekben az ideiglenes felmérés darabszintű jegyzékelése jórészt megtörtént, a térképek digitalizálása folyamatos, remélhetőleg majd online is hozzáférhetővé válik az anya (vagy legalábbis a jegyzék). Talán szerencse, hogy a gyűjteményegyesítés fizikailag nem történt meg, mert abban az esetben a feltárás csak az OL kapacitásainak függvényében folytatódott volna csak. Ráadásul 1956 novemberében ismét tűzvész pusztított a levéltár épületében, amelynek a kataszteri anyag is áldozatul es(het)ett, amint arról a Bihar megyei Komádi szelvényein látható égésnyom is tanúskodik.[36]

36 MNL OL, S 78 60. téka - Komádi – 1–5. Komádi (Bihar m., ma Hajdú-Bihar m.), a szelvényeket digitálisan l.: https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/15646/

A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása

Záró szakmai beszámoló az OTKA K 108 919 kutatási projektről

A projekt

A 2013-ban eredetileg négy évre (2014–2017) tervezett, utóbb egy évvel meghosszabbított OTKA támogatású projekt alapvető célkitűzése a Magyarország területére vonatkozó 16–17. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodási iratok (mufasszal-defterek, tímár-defterek, tímár rúznámcse-defterek, dzsizje-defterek) feltárása, összegyűjtése, kutathatóvá tétele, a komparatív vizsgálatok elősegítése és célzott alapkutatásokkal a korszak alapkérdéseinek megválaszolása, valamint térképi megjelenítése volt. Vállaltuk, hogy a célok érdekében kísérleti jelleggel négy mintaszandzsákra (hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári) korlátozva, de korlátlan jövőbeni bővítési lehetőséggel felépítünk egy, az összes török kori kataszteri anyag befogadására alkalmas relációs adatbázist és az adatok vizualizálását biztosító, hozzá kapcsolódó térinformatikai adatbázist, amelyek további alapkutatásokat szolgálhatnak.

A projektben négy szenior kutató, Sz. Simon Éva, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) főlevéltárosa (projektvezető), Hegyi Klára, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet (MTA BTK TTI) kutató professor emeritusa (szakmai vezető), Demeter Gábor és Sudár Balázs, az MTA BTK TTI tudományos főmunkatársai vettek részt. A személyi állományban az öt év során változás nem történt.

A pályázatban igényelt és elnyert összegből kutatási infrastruktúraként négy laptop, három nagyméretű monitor, nyomtató és szkenner, valamint a térinformatikai adatbázist megjelenítő TatukGIS szoftver állt rendelkezésre. A támogatási összeg túlnyomó részét egy relációs és egy térinformatikai adatbázis kifejlesztésére, fenntartására, térképészeti szolgáltatásra, valamint hungarikakutatásokra (másolatok díja, útiköltség) fordítottuk.

Eredményeink

Célkitűzéseink megvalósítása több lépésben történt. A projekt első évében párhuzamosan indult meg a hódoltsági jövedelem- és birtokgazdálkodás forrásainak feltárása és digitalizáltatása (1), a relációs adatbázis kifejlesztése (2) és a források feldolgozása (3). Csak a második évtől kezdődött meg a térinformatikai adatbázis kifejlesztése (4). Kutatásaink és elemzéseink eredményeinek publikálása (5) pedig csak kisebb részben történt meg a futamidőn belül, több mű elkészítése még folyamatban van vagy megjelenés előtt áll.

1. Forrásfeltárás és digitalizáltatás a projekt futamideje alatt mindvégig zajlott. Helyszíni kutatásokat végeztünk öt alkalommal Törökországban a Başbakanlık Osmanlı Arşivi gyűjteményében (a) és egy alkalommal Bulgáriában a Bolgár Nemzeti Könyvtárban (b). A nyugat-európai levéltárak iratanyagából (c) csak a projekt szűken vett témájához szükséges, Magyarországon levéltári állományban nem található dokumentumot szereztük be. A hungarikagyűjtés eredményeként Magyarországra került és a Magyar Nemzeti Levéltár számára átadott 71 744 felvétel 99 százaléka Törökországból származik.
   a) A projekt időpontja a török levéltárak nyitottsága, kutathatósága szempontjából nagyon kedvező volt. Ezt kihasználva a kutatói kapacitást elsősorban oda összpontosítottuk. A döntést az Isztambulban található forrásanyag nagy mennyisége is indokolttá tette. A Törökországban őrzött, Magyarország területére vonatkozó 16–17. századi kataszteri jellegű iratok feltárása – a levéltári állomány feldolgozottságát és segédletekkel való

ellátottságát is figyelembe véve – mintegy 95 százalékosnak tekinthető. A digitalizálásból kimaradt néhány, állományvédelmi szempontok miatt pillanatnyilag nem másoltatható összeíráskötet, illetve néhány olyan forrás, amely többszöri igénylés ellenére sem vált hozzáférhetővé. A kataszteri jellegű dokumentumokon kívül a projekt témájához szorosan kapcsolódó, a birodalom működésének vizsgálata szempontjából fontos sorozatokat (mühimme és ruûs deftereket) is másoltattunk. Összességében: 49 fond anyagában végeztünk kutatásokat.

b) A törökországi lehetőségekkel szemben Bulgáriában a nemzeti könyvtár kézirattárában őrzött magyar vonatkozású források kutatása nehézségekbe ütközött. Pillanatnyilag a dokumentumokba való betekintés engedélyeztetése is körülményes, teljes defterek másoltatására pedig nincsen lehetőség. Mindössze három magyar vonatkozású összeírás pdf formátumú másolatát sikerült megszerezni. A források jövőbeni feltárása hosszabb kint tartózkodást igényelne.

c) A nyugat-európai gyűjteményekben őrzött, az 1930-as évektől kezdve folyamatosan feltárt és magyar gyűjteményekben elhelyezett dokumentumok újbóli másoltatása elsősorban a jobb minőségű, olvashatóbb másolatok megszerzése érdekében lenne fontos. A meglévő anyag hiányainak pótlása pedig (jelen projekt keretében ebből a szigetvári szandzsák 1579. évi összeírásának 288 felvétele került magyar közgyűjteménybe) a hódoltság területén fekvő további szandzsákok feldolgozása esetén elkerülhetetlen lesz.

A későbbi hasznosulás szempontjából a gyűjtés két legfontosabb eredménye:

– egyrészt megtörtént az MNL állományából hiányzó vagy pontosításra szoruló törökországi összeírások pótlása és a magyarországi oszmán birtokgazdálkodás vizsgálatának alapforrásául szolgáló tímár rúznámcsék teljes 16–17. századi sorozatának feltárása,
– másrészt teljessé váltak az oszmanisztikai kutatások számára nélkülözhetetlen, a birodalom és benne a hazai hódoltság működésének alapforrásait jelentő másolati könyvek 16–17. századi sorozatainak másolatai, amelyek kópiáit a törökországi levéltári kutatások korlátozása miatt korábban hazánkban csak töredékekben őriztük.

2. Az összesen 1 000 000 Ft-ból megvalósított, az összegyűjtött források feldolgozását biztosító (SQL – Oracle) relációs adatbázis kifejlesztését az eredetileg tervezett külső vállalkozó helyett Záros Zsolt, az MNL programfejlesztő informatikusa végezte el nem kutatói minőségben. A váltás szakmailag indokolt volt, mivel személye lehetőséget biztosított arra, hogy az új adatbázis felülete maximálisan illeszkedjen az MNL korábban készült összeírás-adatbázisainak sémájához. A munka azonban az oszmán összeírások belső szerkezetének és adattartalmának bonyolultsága miatt a tervezettnél tovább tartott. A feltöltőfelület kialakítása csak 2015-ben fejeződött be. Ezt követően is több módosításra, továbbfejlesztésre került sor, részben a térinformatikai adatbázis igényeinek megfelelő szinkronizáció, részben a jobb és gyorsabb használat érdekében. Az adatbázis tesztelése az újabb és újabb forrástípusok bevitelével egészen 2018 közepéig zajlott. Az „Oszmán összeírások" adatbázisának nyilvánossá tételére 2019. január 2-tól került sor az MNL OL kutatótermeiben belső hálózaton. Ennek oka az, hogy az MNL publikus, interneten elérhető segédlet/adatbázis-szolgáltatási keretrendszerét jelenleg átalakítják. 2019 második felére tervezi az intézmény annak a web 2.0-ás technológiákat is alkalmazó új keretrendszernek a bevezetését, amelybe valamennyi jelenleg is elérhető adatbázisát migrálja. Az „Oszmán összeírások" adatbázisának publikálása az interneten olyan feladatokat rótt volna az in-

tézményre, amelyeknek – a néhány hónapon belüli rendszercsere következtében feleslegessé váló – elvégzésével pazarolta volna az amúgy is szűk fejlesztői kapacitást.

A projekt egyik fontos és a hazai történettudomány számára nagyon hasznosnak tekinthető eredménye, hogy az eltelt öt év alatt olyan adatbázist sikerült kifejleszteni és minden oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodási irattípusra tesztelni, amely alkalmas az összes török kori kataszteri anyag magyar (vagy kis átalakítással akár idegen) nyelvű megjelenítésére, lehetővé téve ezzel a széles körű felhasználást. Mind horizontális (további szandzsákok adatainak feldolgozása), mind vertikális (demográfiai és termelési adatokkal való) bővíthetősége miatt hosszú távon alapul szolgálhat a teljes hódoltsági terület közigazgatási, birtoklástörténeti, adóztatási, had-, gazdaság- és népesedéstörténeti kérdéseinek teljes körű vizsgálatához. Az MNL új adatbázis-szolgáltatási keretrendszerének elindulásakor pedig a közös kereső működése már lehetővé teszi az oszmán–magyar együttélés hatásának komparatív vizsgálatát, további alapkutatások elvégzését.

3. Az oszmán összeírások feldolgozását 2014 januárjától az MNL állományában található mikrofilmek segítségével kezdtük meg, majd a törökországi feltárások megindulása után a digitális állomány felhasználásával kezdetben Excel-táblázatokban, majd az adatbázis feltöltőfelületének elkészülése után éles verzióban a projekt teljes futamideje alatt folyamatosan végeztük. A projekt során összegyűjtött források feldolgozása és relációs adatbázisba töltése az eredetileg tervezettnek megfelelően nem terjedt ki a hódoltság egészére és nem volt teljes körű. A négy tervezett mintaszandzsák (hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári) négy összeírástípusán (mufasszal-defterek, tímár-defterek, tímár rúznámcsék, dzsizje-defterek) kívül két további, területileg kapcsolódó szandzsák (görösgali és részben szekszárdi) 16. századi forrásait is feldolgoztuk a futamidő alatt. A vizsgált szandzsákok esetében adatbázisba töltöttük a települések oszmánli nyelvből magyarra fordított közigazgatási besorolását, településformáját, az adózó lakosság létszámát, az állami és földesúri adó összegét, az adókivetés módját, a települések aktuális és korábbi oszmán birtokosát név szerint, katonai előmenetelének adataival együtt. (A terveknek megfelelően nem került adatbázisba a magyar települések adózó lakossága név szerint és nem szerepelnek a termelési adatok részletesen. Az adatbázisséma azonban ezeknek az adatoknak a betöltésére is alkalmas.) Annak ellenére, hogy a négy mintaszandzsák adatainak feltöltése szisztematikus, egymásra épülő lépésekben a projekt teljes időtartama alatt folyamatosan zajlott, elsősorban az összegyűjtött forrásanyag hatalmas mennyisége miatt (a legbonyolultabb, rúznámcse típusú forrásból 80 kötetnyit sikerült feltárni a Başbakanlık Osmanlı Arşivi gyűjteményében a vizsgált szandzsákokra vonatkozóan) nem került sor a pályázati időszakban a 17. századi források feldolgozására. Ezt a munkát a kutatócsoport tagjai a jövőben folytatják. Ugyancsak befolyásolta a munka előrehaladását, hogy a feltöltést az eredeti tervek szerint ugyan három kutató végezte, azonban Sudár Balázs 2016-tól csak részben tudta vállalt feladatait teljesíteni, ami csúszást eredményezett. A mohácsi/pécsi szandzsák anyagának feldolgozását a vezető kutató vette át, de a teljes forrásanyag feldolgozását a pályázati idő egy éves meghosszabbítása ellenére sem sikerült befejeznie. A munka eredményeként összesen 14 830 rekord feltöltése történt meg.

A feldolgozás eredményeként a vizsgált szandzsákok eddig 47 (ebből 41 korábban kiadatlan) oszmán összeírásának adatbázisszerű feldolgozása készült el és vált hozzáférhetővé az MNL első hungarika-adatbázisában, az „Oszmán összeírások” című adatbázisban. Ezzel publikussá váltak a Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Heves, Borsod, Abaúj, Torna, Gömör, Kishont és részben Nógrád megyei települések hódoltság kori történetének legfontosabb 16. századi adatai: oszmán adója, adóköteles családfőinek létszáma, az adókivetés módszerére utaló adatok, oszmán birtokosai

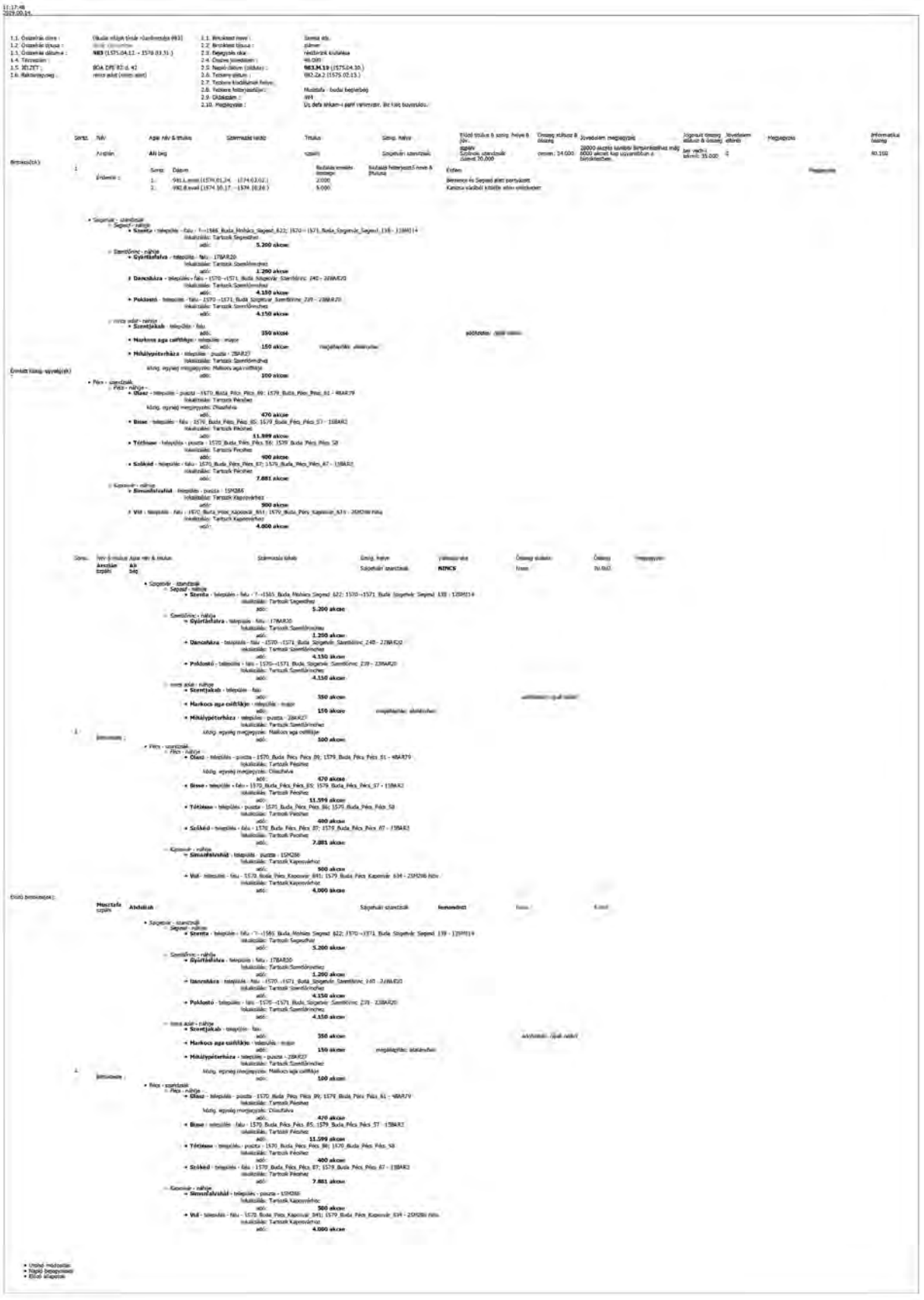

- *Az adatbázis egy (rúznámcse) rekordja*

és birtoklástörténete. Az adatok magyar nyelvű közlése a nyelvi akadályok elhárításával széleskörű felhasználásra nyújt lehetőséget a történettudomány különböző ágai számára. Ennek révén a tudományos kutatók komparatív vizsgálatokat végezhetnek, a hadtörténetírás előtt pedig különösen új perspektíva nyílik, mivel az oszmán birtokosok katonai előmenetelének feldolgozásával elkészül az oszmánok magyarországi portyáinak katalógusa. De a helytörténet és régiótörténet-írás művelői is könnyen tudják használni az adatokat, mivel a böngészést többféle útmutató is segíti.

a) Sz. Simon Éva: Útmutató az Oszmán összeírások című adatbázis működéséhez,
b) Demeter Gábor: Használati útmutató az OTKA K 108919 számú pályázati támogatással készült Oszmán összeírások című relációs adatbázis rekordjainak vizualizálására kifejlesztett GIS szoftverhez / Users' Guide the GIS Software Supporting the Visualisation of Data in Project OTKA K 108919 (Ottoman Tapu Defters),
c) Sz. Simon Éva: Tematikus segédlet a budai vilájet Magyarország területére eső szandzsákjainak 16. századi adó- és birtokösszeírásihoz,
d) Sudár Balázs – Hegyi Klára – Sz. Simon Éva: Segédlet az oszmán-török szövegekben arab betűvel lejegyzett tulajdonnevek átírásához.

4. A térinformatikai adatbázis kifejlesztését végző vállalkozó kiválasztása közbeszerzési eljárás keretében 2015-ben történt meg. A pályázatot a TÉRINFO Bt. nyerte, amely a fejlesztéseket azonnal megkezdte *Engel Pál: Magyarország a középkor végén* című térképes adatbázisának, illetve Nagy Béla településhatáros közigazgatási térképének a felhasználásával. Az év végére elkészült, középkor végi állapotokat tükröző alaptérkép 25 032 település megjelenítésére alkalmas. 2016-ban került sor a relációs és a térinformatikai adatbázisok összekapcsolására, 2018-ban pedig az adatbázis továbbfejlesztésére. A létrehozott adatbázis teljes költsége bruttó 3 187 600 Ft volt. A térinformatikai adatbázis SQL leválogatási parancsok (scriptek) segítségével működik, amelyekkel a relációs adatbázisból kinyerhetők a megfelelő rekordok, majd 29 menü szolgál az alkalmazott GIS megjelenítőben (TatukGIS szoftver „Editor" változata) az SQL-leválogatás és -összekapcsolás eredményeinek megjelenítésére. Az „Oszmán összeírások" relációs adatbázisba feltöltött adatok alapján az alábbi tárgykörökben készíthetők hódoltság kori tematikus térképek:

– oszmánok által jegyzékbe vett települések különböző időmetszetekben,
– szandzsák(ok) kiterjedése,
– szandzsák(ok) közigazgatási beosztása (náhije, kaza beosztás),
– egy adott időszakban létező aktuális birtokviszonyok (katonaság birtokai személy szerint),
– konkrét személy birtokainak változása időintervallumonként,
– adott birtoktest kiterjedésének változása időintervallumonként,
– birtokok ábrázolása a birtokos titulusa, beosztása szerint,
– adott tisztségviselők birtokainak változása időintervallumonként,
– hász, ziámet, tímár és zsoldtímár birtokok szandzsákonként,
– jegyzékbe vett települések településformák szerint,
– jegyzékbe vett települések adófizetőik száma és annak változása szerint,
– jegyzékbe vett települések adóösszege, egy háztartásra jutó adóösszege és azok változása szerint,
– az adó megállapításának módja,
– „ráják nélküli" települések (névlegesen összeírt területek),
– katonai érdemért birtokkiutalást kapottak birtokai (portyánként),
– felterjesztő személye szerint,
– adott szandzsákban az egyes birtokokon a birtokosváltozás gyakorisága szerint,
– birtokosváltozás oka szerint (elhunytak, lemondottak stb.),
– az összeírás elkészítésének, a bejegyzés okának meghatározása szerint.

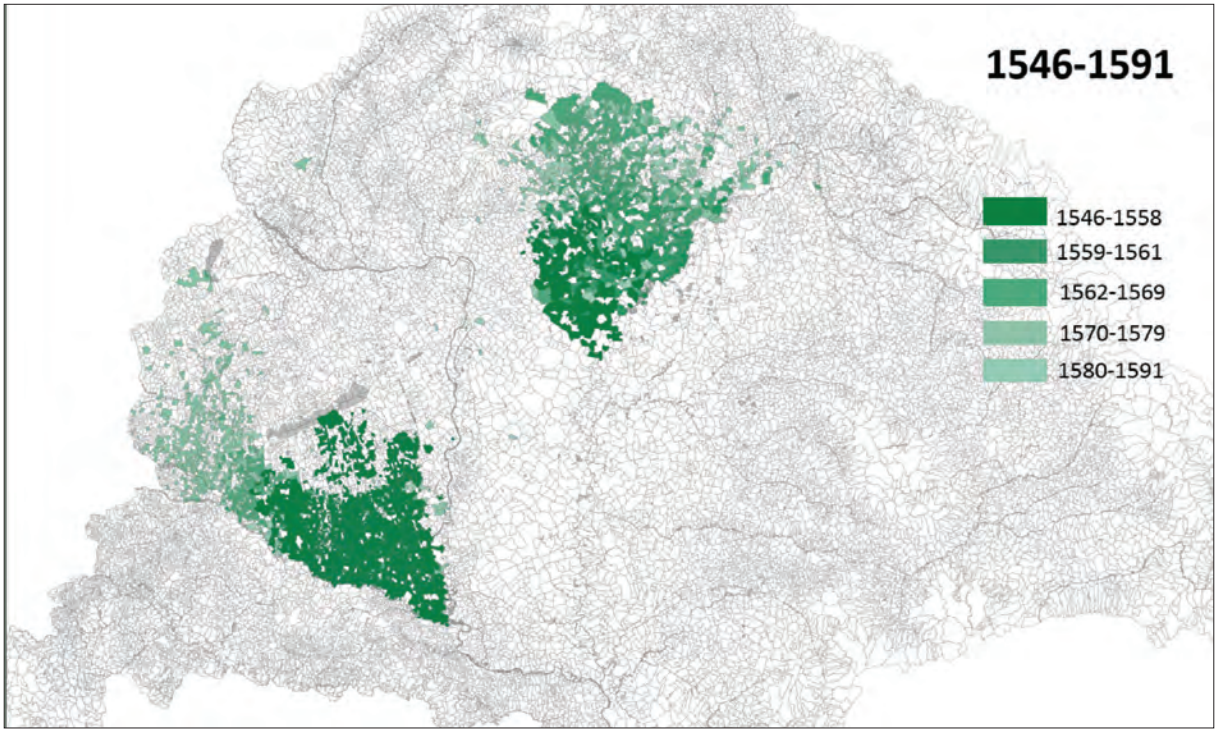

▪ *A vizsgált szandzsákok alapján a hódoltsági terület változása 1546–1591 között*

Az adatbázisok működését, valamint a projekt technikai és tudományos eredményeit több hazai és nemzetközi konferencián és önálló előadásokban, itthon és külföldön egyaránt bemutattuk. A vizualizált adatokat 240 térképen DVD-n és az MNL honlapján keresztül tesszük elérhetővé, de a jövőben hasznos lenne a térinformatikai adatbázis interaktív használatának biztosítása is. Erre az MNL informatikai rendszerének web 2.0-ás technológiákat is alkalmazó továbbfejlesztése várhatóan már a közeljövőben lehetőséget nyújt. Így az adatbázis és a hozzá kapcsolódó térinformatikai rendszer által kínált gyors, pontos és történeti forrás alapú vizualizáció révén a projekt eredményei jól hasznosíthatók lesznek az oktatástól a tudományos ismeretterjesztésig, lehetővé téve a hódoltsági területről a történelmi atlaszokban megjelenő, jobbára elnagyolt kép pontosabb és részletesebb bemutatását.

A projekt nemzetközi viszonylatban is legfontosabb eredménye, hogy a térinformatikai fejlesztések segítségével olyan modern vizsgálati módszer alkalmazását sikerült Magyarországon bevezetni, amely a defterológia nemzetközi igényeinek megfelelően, a világon elsőként képes a korábbi mintavétel technikája helyett az általános és helyi tendenciák pontosabb megállapítását lehetővé tevő, egyes területekre vonatkozó különböző típusú (mufasszal-defterek, tímár-defterek, tímár rúznámcsék, dzsizje-defterek) teljes deftersorozatok teljes körű vizsgálatára és automatizált megjelenítésére.

5. A projekten belül megkezdődött az eredmények hasznosítása, illetve a felhasználás lehetőségeinek felmérése is, több modellterületen, mélyfúrás jelleggel. A projektben részt vevő három oszmanista szakember, érdeklődési körénél fogva, teljesen más kérdéskörök vizsgálatára használta fel az adatbázisok nyújtotta lehetőségeket, ezért az eredmények széles spektrumon mutatkoznak.
   a) A források sorozatainak adatbázisszerű feldolgozása egyrészről lehetőséget kínál a török igazgatási egységek határváltozásainak nyomon követésére, amely viszont az igazgatás szervezése szempontjából vet fel kérdéseket. Mindez pedig végső soron a hódoltság politikai történetéről vall: elsősorban a hódoltság „belpolitiká-

jára", azaz az eddig alig ismert belső török frakcióharcok világára vet fényt, illetve rámutat arra is, hogy a hódítóknak milyen problémákkal kellett megküzdeniük saját helyzetük stabilizálása érdekében. (Modell: hatvani szandzsák, pécsi szandzsák, szekszárdi szandzsák, szigetvári szandzsák – Hegyi, Fülek-monográfia, megjelenés előtt; Hegyi, Hatvan-monográfia, előkészületben; Sudár, Szekszárd története…, 2018; Sudár: Pécs a török korban…, megjelenés előtt; Sz. Simon, „Sınırsız" Imparatorluk… megjelenés előtt).

b) Másrészről a sorozatok vizsgálata és összehasonlítása az Oszmán Birodalom más területeiről készült deftersorozatok keletkezési körülményeivel lehetőséget biztosít a centrum és a periféria működési elvei közti különbségek elemzésére. Ennek első eredményeként került sor a határvidéki oszmán igazgatásnak mint a hódoltatás stratégiai eszközének a vizsgálatára, a névlegesen hódoltatott helyek diplomáciai tárgyalásokon történt felhasználásának bemutatására, végső soron a békekötések és a szandzsákösszeírások elkészítésének időpontja között mutatkozó párhuzamok feltárására. (Modell: teljes 16. századi magyarországi kataszter – Sz. Simon, A magyarországi adóösszeírások…, 2018).

c) A kutatások rávilágítanak egy-egy régió településszerkezetének alakulására, illetve a gazdasági teljesítőképesség vizsgálatára is. Mindez felettébb hasznos a magyar településszerkezet változásai, illetve a tényleges török pusztítás megítélése szempontjából. (Modell: mohácsi náhije – Sudár, Mohácsi náhije…, kézirat).

d) Ugyancsak lehetőséget kínálnak az oszmán birtoklásnak (a jövedelmek megosztásának) a pontos leírására és komparatív vizsgálatokon keresztül annak a feltárására, hogy az adóztatásnak a magyar vármegyei vizsgálatokból megismerhető gyakorlata mennyiben tért el a török összeírások rendelkezéseitől. (Modell: füleki szandzsák – Hegyi, Fülek-monográfia, megjelenés előtt).

e) A birtokok és a birtokosok megismerése az oszmán társadalom- és politikatörténet szempontjából sem mellékes. Egyfelől megismerhető az a helyi elit, amely a hódoltsági mindennapokat meghatározza, felmérhető az elit folyamatossága, az esetleges családi kapcsolatokkal. Felismerhető, hogy a birtokok elhelyezkedése hogyan függ össze a társadalmi helyzettel és a politikai potenciállal. A gazdasági háttér ismerete nagyban segítheti a török belső viszonyok megértését is. (Modell: füleki, szigetvári, pécsi szandzsák – Hegyi, Fülek-monográfia, megjelenés alatt; Sudár, Oszmán elit…, Villány, 2016. április 8.).

f) Az egyes szandzsákok birtokos katonaságának teljes körű vizsgálata a magyarországi oszmán katonaság mozgósításának és fluktuációjának törvényszerűségeire vet fényt. (Modell: szigetvári szandzsák – Sz. Simon, Várfoglalás vagy illúziókeltés…2017; Sz. Simon, Egy év…, megjelenés előtt).

g) A szandzsákösszeírásokban használt különböző terminusok vizsgálata is több kérdést vet fel. Az adóztatásra vonatkozó kifejezések használatából az Oszmán Birodalom lépcsőzetes határrendszerére (megszállt területek, adóztatott területek, igényterületek – katonai, adóztatási, adminisztratív határvonal), a birtokadományozások terminológiájából az oszmán birtokgazdálkodás részleteire lehet következtetni. (Modell: szigetvári szandzsák – Sz. Simon, Kayıt Dışı…2017; Sz. Simon, „Sınırsız" Imparatorluk… megjelenés előtt).

A projekt eredményeként eddig megjelent két könyvfejezet, négy magyar nyelvű és egy idegen nyelvű folyóiratcikk. Pillanatnyilag megjelenés előtt áll egy monográfia, egy könyvfejezet, valamint további két magyar és két idegen nyelvű (angol, török) folyóiratcikk, egy atlasz 240 térképpel, amely a relációs adatbázisba felvitt adatok vizualizációja, továbbá megkezdődtek a Hatvani szandzsák című monográfiának (Hegyi Klára) és

az Oszmán hódoltatás stratégiája című összefoglaló tanulmánynak (Sz. Simon Éva) az előkészületei. A kutatások támogatására az adatbázisok használatához elkészült három útmutató magyar és részben angol nyelven, valamint egy levéltári segédlet. A pályázatról a szakmai közvélemény folyamatos tájékoztatása érdekében hat beszámolóban adtunk hírt. Az aktuális eredményeinkről különböző konferenciákon és önálló előadásokban is beszámoltunk, nyolc külföldi (Isztambul, Ankara, Szófia) és 15 hazai rendezvényen.

A munka folytatása

Az OTKA K 108 919 projektben vállalt elsődleges feladatot, annak a kutatási infrastruktúrának a kiépítését, amely lehetőséget nyújt a teljes oszmán hódoltsági terület részletes feldolgozására, az iratanyag összegyűjtésével és az adatbázisok kifejlesztésével sikerült szinte maradéktalanul megvalósítani. A projekt során megkezdett forrásfeldolgozás azonban az iratanyag bősége miatt még a választott mintaszandzsákok esetében sem fejeződhetett be. A folyamatok megértése szempontjából a kimaradt 17. századi összeírások feldolgozásának folytatása mindenképpen szükséges. Az elvégzett kutatások és a projekt, amelyeknek az eredményei az adatfelvételekre alapulnak, jobbára még gyermekcipőben járnak. Az eddig felismert összefüggések azonban arra mutatnak, hogy az adatbázisok – különösen abban az esetben, ha a teljes hódoltsági területet felölelik majd – nagyon nagy mértékben fogják elmélyíteni a hódoltságról kialakult képünket, ezért hosszútávon érdemes a magyar területeken különböző időpontokban működött, több mint 30 szandzsák teljes feldolgozásának tervét célként kitűzni.

A projekt eredményeként megjelent publikációk

2014

Sz. Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (K 108 919). *Catastrum*, 1. (2014) 3:31–44.

2015

Sz. Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919): Szakmai beszámoló az első évről (2014). *Catastrum,* 2. (2015) 1:46–48.

Sz. Simon Éva: A hódoltság kori forrásanyag komparatív vizsgálatának új lehetőségei: Beszámoló az MNL Országos Levéltára és az MTA BTK Történettudományi Intézete közös oszmanisztikai kutatási projektjéről. *Levéltári Közlemények,* 86. (2015) 341–343.

2016

Szepesiné Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919) Szakmai beszámoló a második évről (2015). *Catastrum,* 3. (2016) 1:54–56.

2017

Éva Sz. Simon: Kayıt Dışı (Hâric ez-Defter) ve "Gayrimeskûn" (Hâli ez-Raiyyet) Yerlerin Osmanlı Sınır Boylarının Şekillenmesinde Etkisi. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi/Journal for South-Eastern European Studies,* (2013) [2017!] 2:1–16.

Sudár Balázs: Pécs és Szigetvár párbaja. A dél-dunántúli front török szemmel (1543–1566). „Mozgó frontvonalak: háború és diplomácia a várháborúk időszakában 1552–1568". *Studia Agriensia;* 35. (2017) 41–66.

Sudár Balázs: Pécstől Szigetvárig (1543–1566) *„Vár állott...": Tudományos történeti konferenciák, Vajdahunyadvár, 2013–2016.* Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 2017. 103–111.

Sz. Simon Éva: Várfoglalás vagy illúziókeltés? Az 1574. évi Kanizsa elleni oszmán támadás és következményei. *Zalai Múzeum,* 23. 201–217.

Sz. Simon Éva: Az Oszmán hódoltság időszaka. *Nyomot hagytak – Évszázadok, személyiségek, aláírások: Their Traces – Centuries, Personalities, Signatures.* Bp., 2017. 36–45.

Szepesiné Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919) Szakmai beszámoló a harmadik évről (2016). *Catastrum,* 4. (2017 1:59–64.

2018

Hajnalka Tóth – Gábor Demeter – Éva Szepesiné Simon – Adrienn Papp: Habsburg ve Osmanli İmparatorlukları Arasındaki Sınır Bölgesi – Macaristan'daki Osmanlı Eğemenliği. *23rd Symposium of Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes.* Sofia, Bulgaria 11–15 September 2018. 0–21.

Sudár Balázs: Szekszárd története a török korban (1541–1686). *Szekszárd, ahol élünk. Várostörténet mindenkinek.* Szerk.: V. Kápolnás Mária. Szekszárd, 2018. 110–135.

Sz. Simon Éva: A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919): Szakmai beszámoló a negyedik évről (2017). *Catastrum,* 5. (2018) 1:59–64.

Sz. Simon Éva: A szülejmáni béke: Amagyarországi oszmán adóösszeírások és a magyar-oszmán békekötések összefüggései. *Aetas,* 33. (2018) 4:53–72.

2019

Demeter Gábor: *Használati útmutató az OTKA K 108919 számú pályázati támogatással készült Oszmán összeírások című relációs adatbázis rekordjainak vizualizálására kifejlesztett GIS szoftverhez / Users' Guide to the GIS Software Supporting the Visualization of Data in Project OTKA K 108919 (Ottoman Tapu Defters).* Bp., 2019. (http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hasznalati_utmutato_a_gis_szoftverhez)

Sudár Balázs – Hegyi Klára – Sz. Simon Éva: *Segédlet az oszmán-török szövegekben arab betűvel lejegyzett tulajdonnevek átírásához.* Bp., 2019.

(http://mnl.gov.hu/mnl/ol/oszman_torok_nevek_atirasa)

Sz. Simon Éva: *Tematikus segédlet a budai vilájet Magyarország területére eső szandzsákjainak 16. századi adó- és birtokösszeírásaihoz.* Bp., 2019. (http://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_segedlet_oszman_osszeirasokhoz)

Sz. Simon Éva: *Útmutató az Oszmán összeírások című adatbázis működéséhez.* Bp., 2019.

http://mnl.gov.hu/mnl/ol/utmutato_az_oszman_osszeirasok_cimu_adatbazis_mukodesehez

Sz. Simon Éva – Hegyi Klára – Demeter Gábor: *Virtuális atlasz a 16. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodás tanulmányozásához (hatvani, füleki, görösgali, mohácsi, pécsi , szigetvári szandzsák).* Bp., 2019.

(http://mnl.gov.hu/mnl/ol/terkepek)

Megjelenés előtt álló publikációk

Éva Sz. Simon: *„Sınırsız" Imparatorluk - 16. Yüzyıl Macar Krallığı'nda Osmanlı Yayılması*, stanbul, 2019.

Gábor Demeter – Éva Sz. Simon: *Some Spatial and Temporal Aspects of Ottoman Accomodation in the Hungarian Kingdom - The Possibilities of Visualization in GIS.* Istanbul, 2019.

Hegyi Klára: *A füleki szandzsák.* MTA BTK TTI közlésre elfogadott kézirat, 2019.

Sudár Balázs: Pécs története a hódoltság korában (1543–1586). *Pécs története III. Pécs története a hódoltság korában (1543–1686).* Főszerk.: Vonyó József. Pécs, 2019.

Sudár Balázs: *A mohácsi náhije és települései a 16. században*, Kézirat, 2019.

Sz. Simon Éva: *Egy év a szigetvári szandzsák történetéből (983). Javadalombirtokos szpáhik fluktuációja 1575. április 18. és 1576. március 28. között.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pilicsaba, 2019.

Előadások

2015

Hegyi Klára: *A füleki szandzsák a hódoltság és a királyság határán.* Önálló előadás, MTA BTK TTI, Budapest, 2015. május 19.

Hegyi Klára: A török Eger ereje. *Élet az oszmán hódoltságban III.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sportegyesület, Eger, 2015. november 26. https://www.youtube.com/watch?v=w-EV64i2aUs

Sz. Simon Éva: A hódoltatás stratégiája, avagy az Oszmán Birodalom magyarországi határainak vizsgálata az adóösszeírások adatainak tükrében. *Élet az oszmán hódoltságban III.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sport-

egyesület, Eger, 2015. november 26. https://www.youtube.com/watch?v=KVAdEftpJds&t=46s

2016

Sudár Balázs: *Oszmán elit a hódoltság utolsó húsz évében*. Villány, 2016. április 8.

Hegyi Klára: *A jászság a török hódoltságban.* Önálló előadás, Jász Múzeum, Jászberény, 2016. október 19.

Sz. Simon Éva: *A dunántúli falvak hódoltatása – Oszmán terjeszkedés a Dél-Dunántúlon a 16. században*. Szigetvár, 2016. október 25.

Sz. Simon Éva: A hódoltság török forrásainak adatbázisai – az oszmán összeírások vizsgálatának új lehetőségei. Az MNL OL és az MTA BTK TTI közös oszmanisztikai kutatócsoportjának bemutatkozása. *Élet a török hódoltságban IV.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sportegyesület, Eger, 2016. november. 11. https://www.youtube.com/watch?v=wQg1lzg_j5c

2017

Sz. Simon Éva: A szpáhi katonaság vizsgálatának lehetőségei a MNL OL Oszmán adatbázisa alapján. *Élet az oszmán hódoltságban V.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sportegyesület., Eger, 2017. november 12. https://www.youtube.com/watch?v=NW3E_avujQg&t=3s

Sudár Balázs: Szekszárd a török korban. *Élet az oszmán hódoltságban V.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sportegyesület., Eger, 2017. november 12. https://www.youtube.com/watch?v=X3JQoGh_qX0&t=6s

Éva Sz. Simon: *„Sınırsız Imparatorluk – 16. Yüzyıl Macar Krallığı'nda Osmanlı Yayılması.* Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Istanbul, 2017. november 21.

Gábor Demeter – Éva Sz. Simon: *Some Spatial and Temporal Aspects of Ottoman Accomodation in the Hungarian Kingdom - The Possibilities of Visualization in GIS*. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Istanbul, 2017. november 20.

Sz. Simon Éva: „Határtalan" birodalom – Oszmán terjeszkedés Magyarországon a 16. században. Önálló előadás, *Magyar Nemzeti Levéltár, Levéltári délutánok, 6.*, Budapest, 2017. november 30.

2018

Sz. Simon Éva: *A hódoltság oszmán összeírásainak adatbázisai - új vizsgálatok lehetőségei.* Önálló eleőadás, MTA BTK TTI, Budapest, 2018. április 27.

Éva Sz. Simon: Mufassal Defterleri'ne göre Osmanlıların XVI. Yüzyıl Macar Krallığı'nı Fethetme Yöntemleri. *23rd Symposium of Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes.* Sofia, Bulgaria 12 September 2018.

Gábor Demeter: Towards a new interpretation of sources: Ottoman accommodation in the Hungarian Kingdom – database-building and the possibilities of visualization in GIS. *23rd Symposium of Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes.* Sofia, Bulgaria 12 September 2018.

Sz. Simon Éva: Oszmán előrenyomulás Kanizsa környékén a 16. században – Az oszmán adóösszeírások térinformatikai megjelenítésének tanulságai. *Thúry György emlékkonferencia,* Nagykanizsa, 2018. október 9.

Sudár Balázs: *Oszmán „helyi elit" a magyar végvidéken. Önérdek, közérdek, államérdek. Az érdek hatása Magyarország koraújkori történelmének alakulására.* Dobó István Vármúzeum, Eger, 2018. október 10–11.

Sz. Simon Éva: Magyar falvak, török földesurak. A birtokadományozási naplók adatbázisainak tanulságai. *Élet az oszmán hódoltságban VI.*, Hungari Dzsebedzsi Kulturális Hagyományőrző és Sportegyesület,Eger, 2018. november 16.

Sz. Simon Éva: *A*z oszmán terjeszkedés stratégiái a 16. századi összeírások alapján. *Szombathelyről indultak...* ,Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, 2018. november 22.

Éva Sz. Simon – Gábor Demeter**:** *‚Sınrsz Imparatorluk' – Osmanlı Yönetim Biçiminin Bazı Bölgesel ve Dönemsel Özellikleri ile GIS (Coğrafi Bilgilendirme Sistemi) Tabanlı Görüntüleme Olanakları.* Önálló előadás,. Macar Kültür Merkezi, İstanbul, 2018. december 5.

Gábor Demeter – Éva Sz. Simon: *‚Borderless Empire' Some Spatial and Temporal Aspect of Ottoman Accommodation in the Hungarian Kingdom - the Possibilites of Visualization in GIS.* Önálló előadás, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2018. december 6.

A térképi adatbázis lehetőséget biztosít az oszmán közigazgatási egységek (vilájetek, szandzsákok, náhijék, kazák) kiterjedésének különböző részletességű ábrázolására több időmetszetben, ezzel segítve az oszmán terjeszkedés menetének minél pontosabb nyomon követését. A térképek megtalálhatók az MNL honlapján (http://mnl.gov.hu/mnl/ol/terkepek) az Sz. Simon Éva – Hegyi Klára – Demeter Gábor: *Atlasz a 16. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodás tanulmányozásához (hatvani, füleki, görösgali, mohácsi, pécsi, szigetvári szandzsák)* című kiadványban. Az itt közölt példa a mohácsi szandzsák 1546. évi náhije-beosztását mutatja. A digitalizált atlaszban a térkép igény szerint nagyítható. A nagyításban lehetőség nyílik az egy időpontban több náhijébe is besorolt települések vizsgálatára is (rácsozattal jelölve): http://mnl.gov.hu/download/file/fid/572968

A térképet készítette: Sz. Simon Éva, Demeter Gábor, Kollányi László, Kollányi Péter

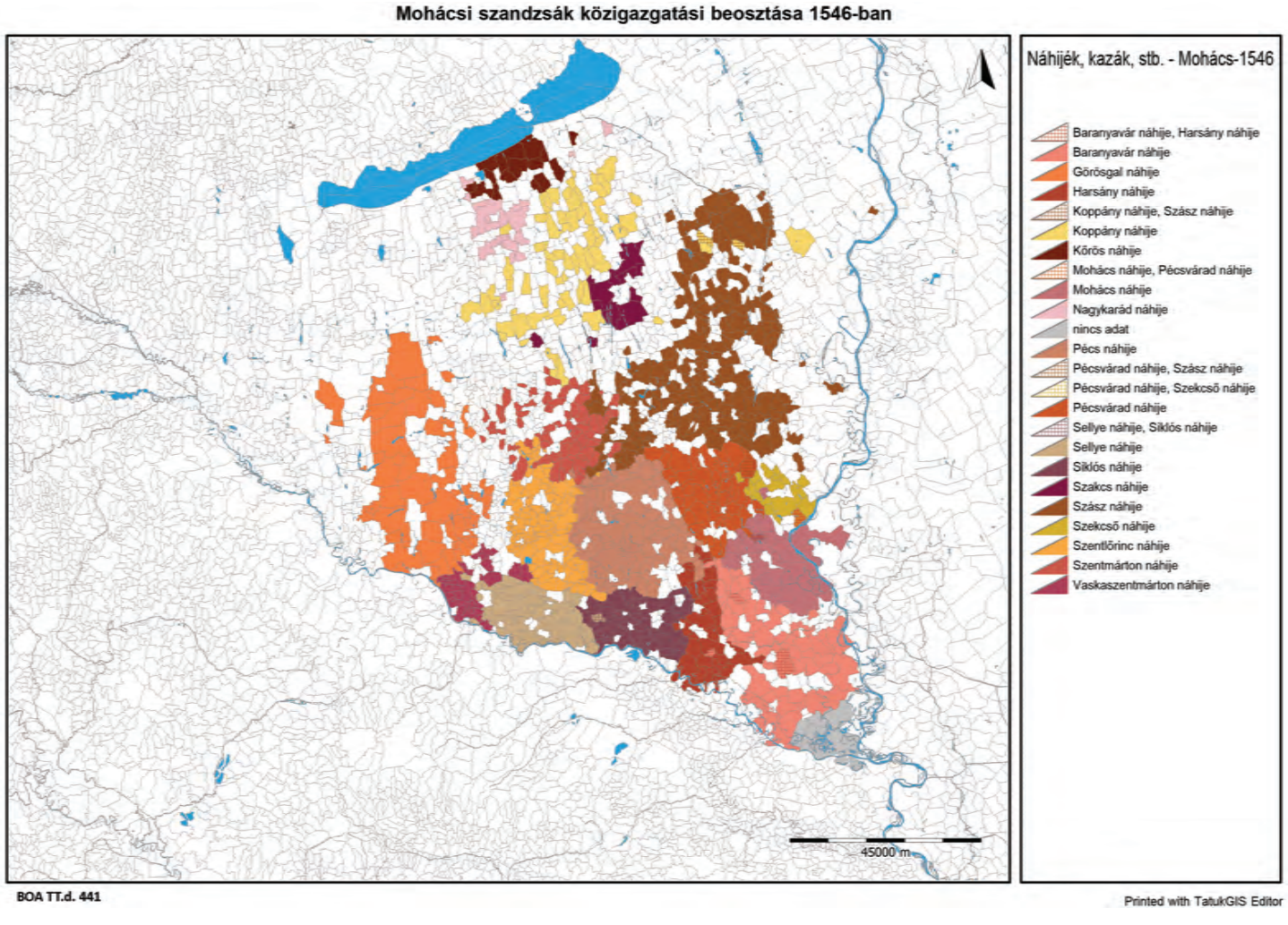

▪ Az *Oszmán összeírások című adatbázis rekordjainak vizualizálása a TatukGIS program segítségével történik. (A szoftver működésére l.* Demeter Gábor: *Használati útmutató az OTKA K 108919 számú pályázati támogatással készült Oszmán összeírások című relációs adatbázis rekordjainak vizualizálására kifejlesztett GIS szoftverhez című útmutatót* (http://mnl.gov.hu/download/file/fid/572062).

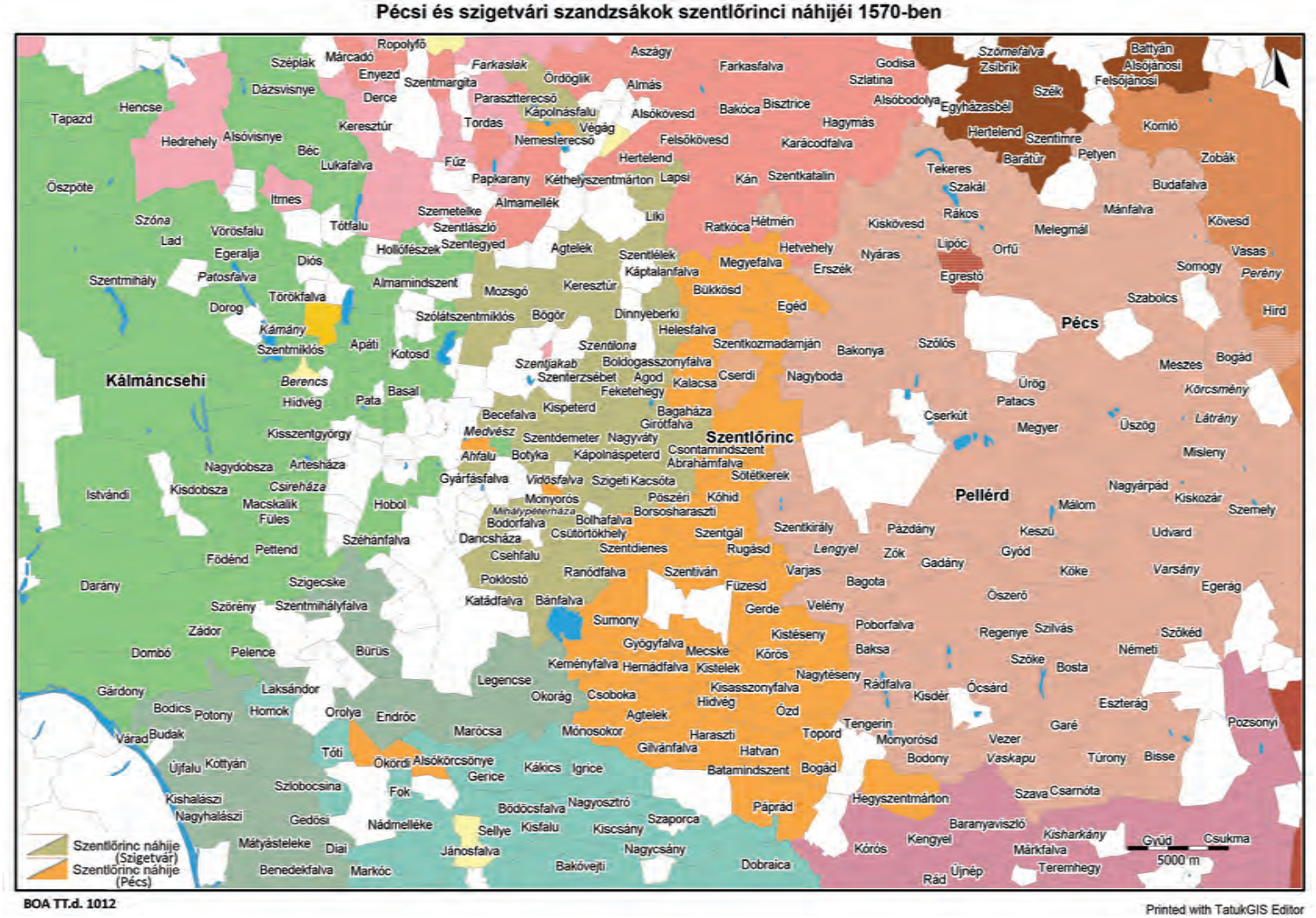

▪ *Az adatbázisban szereplő adatok településszintű vizualizálása lehetőséget biztosít a szandzsák-összeírások adattartalmának részletes megjelenítésére. A példa az 1546-tól a mohácsi szandzsákhoz tartozó szentlőrinci náhije felosztását mutatja a Szigetvár elfoglalása (1566) után kialakított pécsi és szigetvári szandzsák között. A térképen az 1570. évi oszmán összeírásba felvett települések neveit (városok félkövér, a puszták dőlt, falvak normál betűvel jelölve) és poligonjait jelenítettük meg.*

http://mnl.gov.hu/download/file/fid/573019

A térképet készítette: Sz. Simon Éva, Demeter Gábor, Kollányi László, Kollányi Péter

Adó mértékének változása Szigetvár környékén 1546-1582 között

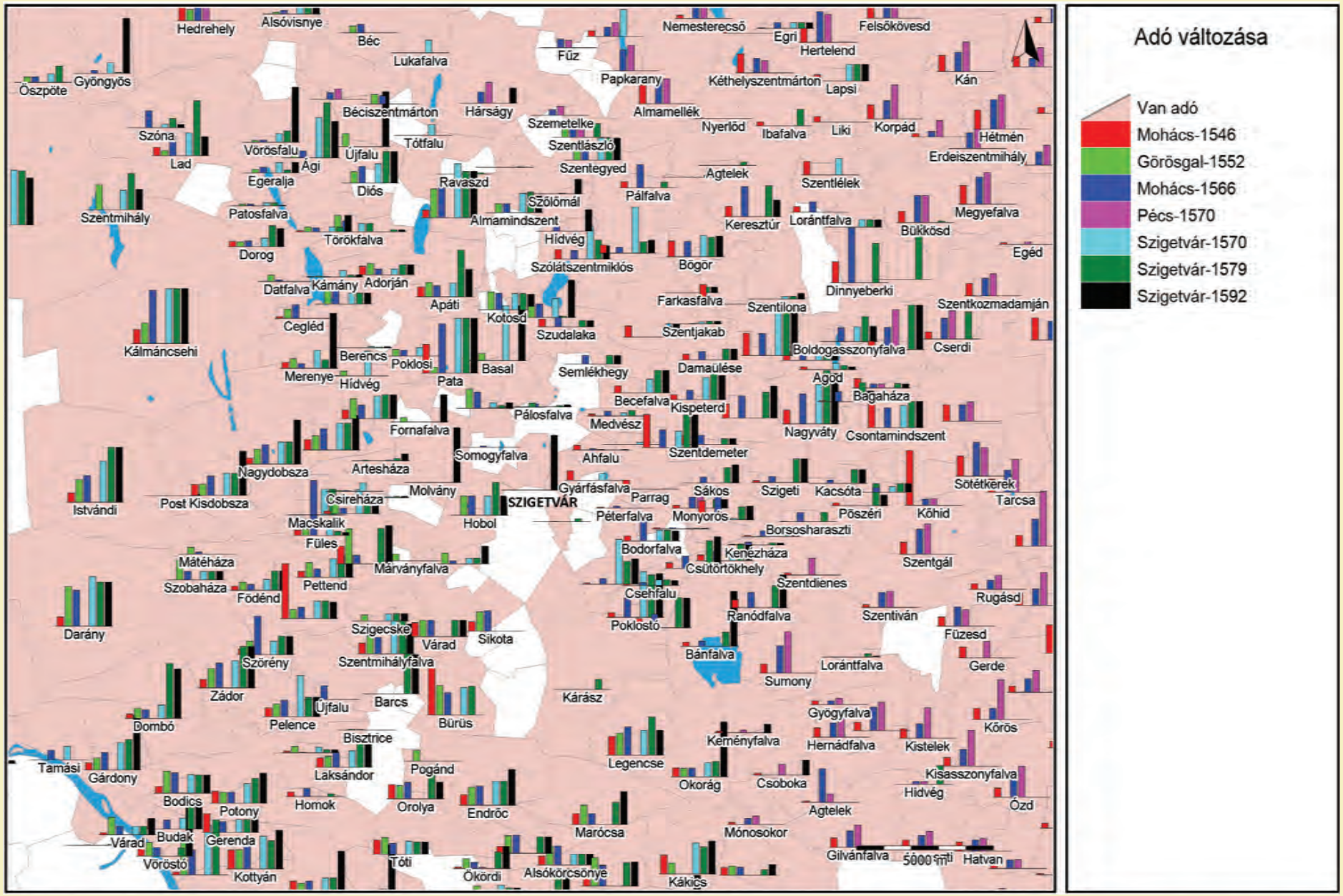

BOA TT.d. 441; BOA TT.d. 646; DKBK Cod. Turc. Rot. V.; BOA TT.d. 1012; BOA TT.d. 503; BSB Cod. Turc. 138; BOA TT.d. 638

Printed with TatukGIS Editor

▪ *Az egyes településekre vonatkozó adatok megjelenítését szolgálják a program segítségével létrehozott különböző tematikus térképek (településformák, adó mértéke, adómegállapítás módszere, adózó háztartások száma, birtoktípusok, javadalombirtokosok). A példán a 16. századi összeírások adatai alapján oszlopdiagramok mutatják a Szigetvár környéki települések adóösszegének változását.* http://mnl.gov.hu/download/file/fid/573096 . *A térképet készítette: Sz. Simon Éva, Demeter Gábor, Kollányi László, Kollányi Péter*

▪ *A levéltári tűzvészben megsérült kataszteri térképek egyik példája (MNL OL, S 78 - 121. téka - Letkés - 9.). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét a Magyar Országos Levéltár kataszteri gyűjteményéről*